AYLIK
SOSYALİST KÜLTÜR
DERGİSİ

Birikim

- 12 mart romanlarına genel bir bakış
  murat belge
- şiirler
  can yücel
- bir "üçüncü yol" arayışı üzerine - II -
  ömer laçiner
- halkçılık
  doğu ergil
- ulusal ve çağdaş türk tiyatrosu üzerine
  sevda şener
- olumsuzlama (negation) ve bilimin gelişmesi
  günter kröber
- lenin'in diyalektik mantığının tarihîlik ilkesi
  hans jörg sandkühler
- sınıf mücadelesi ve hegel diyalektiğinin marksist görüşle ayakları üstüne oturtulması
  lucien save

12

ŞUBAT 1976
10 LİRA

BİRİKİM YAYINCILIK KOLL.ŞTİ.

Birikim

AYLIK SOSYALİST
KÜLTÜR DERGİSİ
CİLT 2 / SAYI 12
ŞUBAT 1976

12 MART ROMANLARINA GENEL BİR BAKIŞ — 8 — MURAT BELGE

ŞİİRLER — 17 — CAN YÜCEL

BİR «ÜÇÜNCÜ YOL» ARAYIŞI ÜZERİNE - II - — 19 — ÖMER LAÇİNER

HALKÇILIK — 32 — DOĞU ERGİL

ULUSAL VE ÇAĞDAŞ TÜRK TİYATROSU ÜZERİNE — 41 — SEVDA ŞENER

ULUSLARARASI HEGEL KURUMU'NUN X. KONGRESİ — 49

OLUMSUZLAMA (NEGATİON) VE BİLİMİN GELİŞMESİ — 50 — GÜNTER KRÖBER

LENİN'İN DİYALEKTİK MANTIĞININ TARİHİLİK İLKESİ — 53 — HANS JÖRG SANDKÜHLER

SINIF MÜCADELESİ VE HEGEL DİYALEKTİĞİNİN MARKSİST GÖRÜŞLE AYAKLARI ÜSTÜNE OTURTULMASI — 56 — LUCIEN SAVE

Birikim

Sahibi
Birikim Yayımcılık Kollektif Şirketi adına
M. Kâmil Yüksel

Yazı İşleri Sorumlusu
Ömer Laçiner

Yönetmen
Murat Belge

Yazı Kurulu
Yavuz Çizmeci, Onat Kutlar, Murat Belge,
Ömer Laçiner, Can Yücel

Redaktör
Selçuk Batur

Teknik Sorumlu
Ferit Erkman

Yönetim Yeri
Ankara Caddesi, Güncer Han 45/18 Sirkeci
İstanbul

Yazışma Adresi
P.K. 538 Sirkeci

Abonesi
Yıllık 100 TL. Altı aylık 60 TL.
Dış ülkelere Yıllık 200 TL. Altı Aylık 100 TL.

Posta Havalesi
P. Çeki Hesap no: 20092991

İlân
1/4 sayfa 200 TL. / 1/2 sayfa 400 TL. / 1 sayfa 800 TL.

Dizgi
met/er Matbaası

Baskı
Ze basımevi

Kapak Baskısı
Reyo Basımevi

Cilt
Erdini Ciltevi

Genel Dağıtım
Birikim Yayımcılık Koll. Şti.
İstanbul / TAN DAĞITIM
Ankara / ANKARA DAĞITIM
İzmir / EGE DAĞITIM

Basıldığı Tarih
5/ŞUBAT/1976

Gönderilen bütün yazılar yazı kurulunun kararıyla basılır. Basılmayan yazılar geri alınabilir, gönderilmez. Yayımlanan yazı ve resimler kaynak gösterilerek aktarılabilir.

Ocak ayı, iç politikada 12 Mart döneminin sona erişinden beri en gergin ve olaylarla dolu bir ay oldu. Son birkaç yıldan beri yalnızca büyük kentlerde yoğunlaşan ve ülkenin başka kesimlerinde pek duyulmayan siyasal çatışma, bu özelliğini kaybetmiştir artık. Son zamanlarda tüm ülke, geçmişinde hiç olmadığı biçimde yoğun bir politize olma halini yaşıyor.

Halkın bu politize olması parlamenter düzenin kalıplarını giderek geçersizleştirmektedir. Çünkü bu düzen, aktif politikanın politikacılar eliyle sürdürülmesi ve kitlelerin de edilgin biçimde buna iştirak ettirilmesi (oy verdirerek) temeline dayanıyordu. Oysa bugün hızlı bir yükseliş gösteren kitle hareketleri, ağır işleyen parlamenter yapıyı etkilemektedir.

Bunun sonucu son yıllarda gerek sol, gerekse sağda hızlı bir örgütlenme akımı var. Ve bugün işte bu anlamda en örgütlü sağ güç, MHP'li faşistlerdir. Yani yalnız komandolarıyla değil, bu tip «kitle örgütleri»yle de faşistler, sağ'ın sokak gücü halindedirler. Bunun içindir ki, üç milletvekili MHP'nin hükümete iki üye vermesini yadırgayanlar, değişen durumu göremeyenlerdir.

Ocak ayı olaylarını bu genel manzara içinde değerlendirmek gerekir. Şüphesiz olayların bu denli artışı, tırmanışı, hükümet sorunlarıyla çok yakından ilgilidir.

Birikim'in Ekim (8.) sayısında; «görünen odur ki 12 Ekim yalnızca tansiyon yükselişinde bir aşama olacaktır. Seçim sonuçlarına göre partilerde alınacak tavırlar hemen hemen bellidir ve bu tavırların hiçbirinde siyasal tansiyonun düşeceğine dair bir iz yoktur. Bu durum öncelikle iktidar yapısından ileri geliyor.» diye yazılmıştı.

Olaylar bu gözlemlerimizi doğruladı. Gerçekten de hükümetin yapısı, olayların tırmanışında bugünkü baş etkendir. Çünkü bugün iktidarda olanlar, ülke egemen sınıflarının başlıca siyasal eğilimlerini temsil ediyorlar. Şüphesiz bu eğilimler, egemen sınıfların belli kesimlerine denk düşen eğilimlerdir.

Toplumun genel politize olma hali, siyasal bir krizin varlığını duyurması demektir. Böyle kriz anlarında genel olarak kutuplaşmalar olur, ama bizzat kutuplar içinde de çelişkiler artar. Uzağa gitmeye gerek yok. 12 Ekim öncesinde AP - MSP ve MHP arasında sürdürülen sert tartışmalar, bütün bu partilerin CHP'ne karşı tavırlarından pek de farklı değildi.

Demirel, hem yükselen toplumsal muhalefeti önlemek, hem de mülk sahibi sınıfların dağılmış oy potansiyellerini birleştirmek isteyen «genel oy'a dayalı» stratejisini 12 Ekim'e kadar büyük ölçüde başarıyla uyguladı. 12 Ekim sonrasında ise o ve partisi için en uygun politika, hükümeti kendisi için elverişli bir gerekçeyle bırakıp, erken seçime hazırlanmaktı. MC'nin öteki ortağı ve aynı zamanda 12 Ekim sonrasının yıpratma hedefi olan MSP, bunu bilerek oyuna gelmedi. Hükümet sarsıntılarla devam etti. Sağ içinde bu ölümüne sessiz savaş Aralık başına kadar sürdü. Bu süre içinde AP, kendisi için en uygun olmasa bile

ortalama bir gerekçe ile hükümeti bozup, bir «tarafsız» hükümet üzerinde CHP ile anlaşma yolunu elaltından sürdürdü. MSP bunu bilmez değildi; onun için AP'yi açık düşürme plânının bir parçası olan Meclis Başkanları seçiminin sonunda, AP - CHP anlaşmalasıyla çözümlenmesini aslında soğukkanlılıkla karşıladı.

Hükümet içinde böyle bir sinir savaşı yürürken, kadrolarında sinirlilik dozu en fazla artan üye ise MHP'dir. Bu partinin, MC hükümetine girilmesinde ta başından karşı olan soy faşist kanadı, MHP'nin 12 Ekim'de umduğunu bulamaması ve açıkça «kullanılmış» olduğunu farketmesi üzerine yarı açık muhalefete geçti. Hem bu muhalefeti «olay»lar içinde dağıtmak, hem de seçim sonuçlarının verdiği derslerden dolayı «devlet üzerine oynamak» politikasında bazı değişiklikler yapıp, kitle içinde örgütlü zor güçleri oluşturma taktiklerine olabildiğince ağırlık veren bir politikayı uygulamak, MHP merkez eğilimi için zorunlu hale gelmiştir.

Sosyal Demokrat CHP, hükümetin bu haliyle ayakta durmaya devam ettikçe yıpranacağını ve kendisinin % 44 oyunu % 50'nin üzerine çıkarmasına yarayacağını düşünüp gülümserken; MC partileri de, şu anda yapacakları tek şeyin, iç huzursuzluklarını, dışarıyı daha huzursuz yaparak gizlemek olduğuna karar verdiler. Olayların Kasım sonlarındaki yükselişi bundandı. Aralık ortalarında Meclis Başkanlığı seçiminde AP - CHP uzlaşması doğunca olayların da kesilir gibi olduğunu gördük. AP, CHP'ne yanaştı. Ama CHP, hükümetin biraz daha sürmesinden yanaydı ve ordunun sıkıyönetime yanaşmamasından da güven duyarak teklifi umursamadı.

CHP seçim hesaplarıyla AP'nin ılımlı eğilimini reddedince bu kez, tekelci sermayenin ana partisinin, CHP'nin beklemediği kadar sert tepkisi doğdu. Aralık sonlarından Ocak ayının ilk yarısına kadar son derece hızlı bir yükseliş gösteren olaylar karşısında AP ve Demirel'in herşeye rağmen şaşırtıcı gelen tavrı, bundan ötürüdür. Olaylar «sağ-sol çatışması» diyerek kamufle edilmeyecek derecede apaçık faşist saldırılardı ve o denli açıktı ki, saldırganlar en ufak bir gizlenme ihtiyacını bile duymuyorlardı.

O güne kadar, AP ve CHP arasında uzlaşma sonucu hükümet sorununa çözüm getirilir diye bekleyen tekelci sermaye çevreleri, iktidar düzeyindeki bu kaosun daha da süreceğini görerek, MC partilerine acil taleplerini hemen sıraladılar. Devlet organları üzerinde de aynı taleplerin etkisi duyuldu. Referandumun reddiyle ilgili karar pek de beklenmedik bir sonuç olarak acele çıkarıldı. Hükümet, askıya alınmış bütçenin belki gene kendisi tarafından uygulanabileceğini düşünerek, —eğer yakın bir seçim umulsa yapmayacağı bir şeyi yaparak— memur maaşlarını artırmadı. Aynı anlayış SSK işçileri sorununda da görüldü.

MHP'nin, 12 Ekim sonrasında bir ölçüde değişen stratejisine de uyarlı olarak, Seydişehir'de, İzmir'de —Tariş— ve öteden beri yerleştiği İskenderun'da terör yoluyla kitle denetimi kurma uygulamaları, bu esnada görüldü. Aynı taktikler Gazi Eğitim, Hacettepe ve Şişli Siyasal Bilimler Okulu olaylarında da kullanıldı. İzmir'de ise faşistler ilginç bir olayla ve beklenmedik bir işlemle karşılaştılar.

12 Ekim'e kadar MHP'nin örgütlü terör gruplarını kiralık asker gibi kullanan AP ve Demirel, son ayın olaylarında, eskisi kadar ipleri elinde tutar gözükmemektedir. «Araç»ın hayli bağımsız hareket eder olduğunu gören bazı AP'lilerin huzursuzluğu da bundan. Ancak koşullar aynı kalırsa, bunun pek etkisi olmayacaktır.

Şimdiye kadar hükümet içindeki çatışmayı hep ön plânda tutarak onun yıpranmasını amaçlayan CHP, kendi seçime dayalı hesabının bozulmaması için, faşist saldılar karşısında ses çıkarmayıp «masum» ve «huzur vaadeden parti» imajını kitlelere yerleştirmeye çalışıyordu. Saldırılara hedef olmayan kendi kadrolarını daha da geriye çekiyordu. Bu, öylesine soğuk bir ince hesaptı ki, «sol», saldırılara cevap vermezse onların bu «suçsuz»luğu, seçim sandığında CHP'nin ka-

zancı olurdu. Yok eğer, «sol» sabrını yitirir, *kendi* gücüyle karşılık verirse bu defa «sol-sağ çatışması» olurdu ve CHP olanca barışseverliğiyle herkesi suçlar ve sükûneti çağırırdı. Huzur isteyenlerin oyu yine CHP'dedir. Ecevit, «Türkiye'de faşizm tehlikesi uzaklaştırılmıştır» derken AP ve Demirel'in MHP'yi gene denetleyebileceğine güveniyordu. Ama bu arada «sol», yani sosyalistler, kurbanlar verebilirlerdi. Bunda da fazla üzülecek bir şey yoktu.

AP ve hâlâ onun denetiminde olan MC'ye dahil partilerin elbirliğiyle gerçekleştirdikleri saldırılar, ayın ortalarında «geçici bir tedbir»le üniversiteler kapatılınca, hafifler gibi oldu. Kapatma kararını CHP'nin aldırttığı söyleniyor ki mümkündür. AP ve ortaklarının, her an bozulması beklenen, ama devamı da kendi iç koşullarından ötürü mümkün olan, hükümetinin geleceği için tahminde bulunmak zor. MC hükümeti kalırsa terör sürecektir ve bunun sonu «düzeni» sağlamak için daha otoriter bir idare de olabilir. CHP işte bu sonucu hesaplarına dahil etmediği için parlamenter oyunlarla hükümeti yıkmaya çalışıyor. Son günlerdeki faaliyeti buna yönelik. Demirel böyle bir sonucun kendisi ve partisi için felâket olacağını bildiği için direnecektir. Tüm MC de öyle. Bu bakımdan hükümeti düşürmek yerine yıpratmak, hem de AP'ye yönelik hücumlarla yıpratmak seçiliyor. Ülkede «iç işleri»ni ilgilendiren saldırılar ön plândayken, MSP'lilerin elindeki bu bakanlığı «gensoru» konusu yapacak yerde, «Mobilya» hikâyesini temel alması, CHP'nin gene «koltuk» peşinde olduğunu gösteriyor. Çünkü MSP ile «koltuk» için alttan alta pazarlık yapıldığı kesin.

MC hükümeti devrilse bile, şu politize olmuş ortamda «sağ»ın terörü elden bırakmayacağı açık. Zaten hükümet devrilirse bunun sonucu —parlamenter kurallara göre— seçim. Ve bu seçim 12 Ekim'den daha fazla önemli olacak ve şüphesiz «sağ»ın saldırıları daha faşizan olacaktır.

CHP'nin seçime dönük ince (!) plânları ve sağın şu durumu.

Sosyalistlerin etrafındaki siyasal çember budur.

Özellikle şu son saldırılar, «provokasyona gelmek» sözlerini anlamsızlaştırıyor. Kendinizi ne kadar çekerseniz çekin, sigara kullanmanın eşi bir rahatlıkla silâh kullanan adamlar, bugün üniversitede, fabrikalarda, kentte, kasabada, sokakta ve meydanda düpedüz av arıyor.

Daha 5 ay önce bugünkünden çok daha az bir faşizm tehlikesi varken, «halkla beraber saldırganın üzerine yürümek»ten söz edenler, bu sözleri, yakında olabilecek bir seçim hesapları için söylüyorlardı. Bugün seçim sandıkları uzaktadır ve onlar susuyorlar. Sosyalistlere de sabır tavsiye edip susmalarını öğütlüyorlar. Ancak kimsenin kuşkusu olmasın, yarın seçim sandığı yeniden yakına konsun, gene anti-faşist nutuklarını ve «üzerine yürüyüş» gösterilerini göreceğiz.

Sosyalistler bu kampanyanın yürütücülüğünü bu defa da CHP'ne bırakmamalıdırlar. Bugüne kadar başarısız kalan yöntemlerle yaklaşılan soruna çok daha değişik bir yaklaşımla eğilmeliyiz. Politik ilgisi yükselen yığınlara, *sosyalistlerin* ortak hedeflerini ve siyasal gerekçeleri açıklayan bir kampanya; *sürekli bir araca* kavuşturularak acilen başlatılmalıdır. Bugün kamu etkileme araçlarının yığınlara olayları nasıl aktardığını bilmeyen yoktur. Ve bugün kitlelerin tavır alışını etikleyen de çoğunlukla bu karşı-kampanyadır.

Herkesin tüm sosyalist hareketin sorumluluğunu taşır gibi düşüncesi ve tavır alması bir kez daha bize olaylar tarafından hatırlatılıyor.

Bu sayımızda yer alan, M. Belge'nin 9. sayımızda başlayan «Politik Roman Üzerine» adlı incelemesinin devamı olan, «12 Mart Romanlarına Genel Bir Bakış» yazısı; aynı zamanda romanların ana teması olan dönemin uygulamalarına sosyalistlerin bakış yöntemini ele almaktadır.

Ö. Laçiner, 11. sayıda başlayan yazısının ikinci ve son bölümünde ÇKP ve

Aydınlık ideolojisinin değişimini ve bugünkü durumunu inceliyor.

Doğu Ergil'in «Halkçılık» üzerine incelemesinde ileri sürdüğü düşüncelerin bazılarına katılmamakla birlikte bu titiz, ciddî incelemenin yararlı olacağına inanıyoruz.

Dil - Tarih Coğrafya Fakültesi Tiyatro Kürsüsü öğretim üyelerinden Prof. Sevda Şener'in Türk tiyatrosunda gelenek sorununu üç oyun üstünde odaklaştırarak incelediği bir yazı okuyacaksınız.

Önümüzdeki günlerde okurlarımıza daha önce duyurmuş olduğumuz kitap yayımına başlıyoruz. Bu vesileyle, Türkiye'de genel olarak sosyalist yayıncılığın sorunları ve kendi yayım politikamız üzerine birkaç söz söylemek istiyoruz.

Sosyalistlerin yapacağı yayım elbette genel davaya hizmet için yapılır. Bu amacını gerçekleştirmesi için merkezî bir yayım disiplininin sağlanmış olması ön koşuldur. Ancak, bugün bu ön koşulun olmadığını biliyoruz. Bunun kadar etkili ve güven verici olmamasına rağmen, yayım faaliyetinin içinde yeterli bir iç denetimin bulunması belki birkaç sağlıksız gelişmeyi önlerdi. Ama bu da sağlanmış değil.

Sosyalist yayımcılığın bu iç durumu kapitalizm koşulları içinde yapılıyor olmasıyla birleşince sağlıksız gelişmeler kendiliğinden boy veriyor. Böylece, gerçek bir bilgilenmeden çok, *sansasyon* belirleyici oluyor. Marksizm'in klâsik eserleri, ya eksik, ya hatâlı çeviri ile veya parça parça olarak yayımlanıyor. Bu sonuçlar, yayım amacının kapitalizmin yasalarına uyma eğilimi altında kaybolmaya başlamasını gösteriyor.

Bunun yanında bir diğer etken, sosyalist kamuoyunda hatâlı bir yayım anlayışının yerleşmesine hız kazandırıyor. Sosyalist hareket içinde siyasal görüş ayrılıklarının yoğun oluşu, yürütülen yayım faaliyetinin, hemen hemen tümüyle bu görüş ayrılıklarıyla doğrudan ilişkili yayınlara yönelmesini zorluyor. Sosyalist bilgilenmenin zorunlu ilk aşamalarından geçilmeden, yoğun bir bilgilenmenin billurlaşmış ifadesi olan siyasal taktik ve stratejilerle ilgili yayınlarla karşılaşmak, özellikle harekete yeni katılan unsurlarda yanlış kanıların yerleşmesi sonucunu doğuruyor. Gerçekten de görünüşteki basit diline rağmen, aslında Marksist siyasal hareketin tüm stratejiyle ilgili metinleri, çok yönlü bir bilgilenmenin, geçmişin kültür ve siyasal mirasının derinliğine özümlenmesinin üzerine oturtulur. Örneğin; Marx, Engels ve Lenin'in yazılarında bu özellik kendini tüm olgunluğuyla duyurur. Böylesi bir ön bilgilenme yükü olmaksızın sırf sözler arasındaki mantıkî bağlarla yetinen bir anlayış, çoğu kez sekter, dogmatik diye nitelenen siyasal tavır alışları kendiliğinden getirir.

Buradan, herkesin mutlaka Marx veya Lenin kadar bilgili olması gerekir gibi bir sonuç çıkmaz. Ama onları gereğince özümleyebilmemiz, anlamamız için geniş bir ön bilgilenmenin şart olduğunu belirtiyoruz.

Şu anda kabule mecbur olduğumuz gerçek şudur ki, hareketimizin geniş *kadroları,* büyük ölçüde «sosyalist bilgilenme»den ve bu bilgilenmenin üzerine oturduğu geleneksel kaynaklardan yoksundur. Belki bugünün *siyasal* nitelikli atmosferinde bunun pek farkına varmıyoruz veya umursamıyoruz. Ama bunun çok önemli bir eksiklik olduğu söz götürmez. Çünkü, sosyalist harekette kadrolar ve onların nitelikleri sorunu, son derece önemlidir ve hiçbir siyasal hareket bu konu üzerinde bu denli titiz olamaz. Bu, sosyalist hareketin amacından ileri gelen temel bir özelliktir.

Bu bakımdan; başka, dışımızdaki siyasal hareketlerin kendi «kadroları» için geçerli olabilecek ölçüleri kullanamayız, kabul edemeyiz.

Buraya kadar yazdıklarımızla, sosyalist yayım anlayışını oluşturan ögelerin bazı temel önemde olanlarına değinmiş oluyoruz.

Böylece yayınlarımızı nasıl bir bakış açısıyla hazırlamak istediğimizi, sanırız bir ölçüde açıklamış olduk.

Birikim Yayınları'nın kadrolara yönelik yayınları, bu bakış açısının bir gereği olarak, alışılmış kitap düzenlerinin dışında olacak.

Öncelikle çevirilerin birkaç defa elden geçirilmesi ve çeviri sıhhatinin tamamen sağlanmasıyla ana metin hazırlanıyor. Bundan sonra dergide uyguladığımızdan daha geniş ve çok, açıklayıcı notlar yazılıyor. Ayrıca kitabın özelliğine göre, tanıtıcı önsözler veya açıklayıcı ya da kitapta ele alınan konuları derinleştirici sonsözler konuyor. Kitapların çoğunda ayrıca bir kavramlar sözlüğü ekleniyor.

Kadrolara yönelik ve teknik diyebileceğimiz yayınların; sosyalist bilinç edinme sürecinin ilk aşamalarında olanlara güç gelebilecek yanlarını giderebilmek için yapılan bu çalışmalar, alışılanın üstünde bir emek harcanmasını gerektiriyor. Bu bakımdan kitaplar, sayfa sayısı aynı olan yayınlardan bir ölçüde pahalı fiyat taşıyabilir. Bu, kitap maliyetinin en önemli unsuru olan emeğin, yayınlarımızda çok daha fazla yer tutmasının sonucu. Kitabı hazırlayan arkadaşlarımıza, çevirmenlerimize bu nitelikli emeklerinin karşılığını ödemek zorundayız.

Kitap yayımı ile dergi arasında da belli bir bağlantıyı sürdürmeye çalışacağız. Kitabın işlediği sorun dergide genişletilecek ya da dergide başlatılan bir tartışma tamamlayıcı bilgileri içeren kitaplarla desteklenecek. Marksizm'in temel sorunlarıyla ilgili tartışmaları karşıt yanlarıyla vermeye özellikle dikkat edeceğiz.

Bu kitapların yanı sıra daha popüler diyebileceğimiz ve aktüel sorunlara, geniş kitleleri ilgilendiren konulara ilişkin kitap ve broşürler de yayımlanacaktır.

Ayrıca belirtmek istediğimiz bir konu da şu : Yayınlarımızı, bugüne kadar yapılmış olumlu yayım faaliyetlerinin varlığını gözönüne alarak düzenliyoruz. Bu olumlu çabaların okura kazandırdığı birçok temel eserin varlığını bilerek bir ölçüde bu eserlerin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacak yayınlar seçmeye çalıştık.

İlk iki kitabımız da felsefe ile ilgili. Birisi Hegel felsefesi üstüne. Marksizm'le Hegel'in ilişkisi bir olgu. Bunun dozu ve niteliği son zamanlarda çok tartışılan ve çok önemli bir konu. Bilindiği gibi, Türkçe'de Hegel'in hiçbir kitabı olmadığı gibi, Hegel felsefesini ciddî bir şekilde anlatan bir kitap da yok. *Hegel Üstüne* adlı kitabımızda bu boşluğu bir ölçüde doldurmayı umuyoruz. İkinci kitap ise Althusser'in *Lenin ve Felsefe*'si. Bu kitapta da Lenin'in Marksist felsefeye ne getirdiği, Marksist felsefenin bilinen felsefeden farkı ve Lenin'in Hegel'le ilişkisi inceleniyor. Dolayısıyla, her iki kitabın birlikte okunması ve değerlendirilmesi bizce gerekli.

Bu sayıda da, Hegel üstüne yapılmış bir Marksist Seminerde bazı tanınmış Marksistlerin verdikleri tebliğleri yayımlıyoruz.

Birikim

12 Mart Romanlarına Genel Bir Bakış

Sanattan genellikle, sanat dışı işlevleri yerine getirmesi beklenir. Devrim silâhı olması, ajitasyon yapması, propaganda yapması, bazen de teorik bilgi vermesi istenir. Sanat, yapısı gereği bunları yapamadığı için sık sık küçümsenir de. Oysa sanat ayrı bir bilgi çeşididir ve bunları yapamaz ama, sanatın yapabildiğini de başka hiçbir şey yapamaz. Sanatsal bilgi, teorik bilgiye benzemez, ama onunla çelişmez de. Gereğinde sanat da teorik bilgiyle aynı olaya, aynı alana bakar, yalnız onun bakış tarzı değişiktir. Teorik bilgiyi tamamlar sanatsal bilgi; bu nedenle, onsuz edilmez bir şeydir. Sanatsal perspektife sahip olmamak, şüphesiz herkes için bir eksikliktir. Öte yandan, doğru teorik bilgiye dayanmayan sanatın başarılı olması da kolay değildir.

12 Mart dönemi, teorik bir araştırma alanı olduğu kadar, sanatsal bir araştırma alanıdır da. Toplumsal hayatın gerçekten sarsıcı, etkileyici bir olayı olarak, bu etkilerini sanat dünyasında da göstermesi kaçınılmaz bir şeydi. Nitekim, 12 Mart'ın çarpıcı görünümleriyle ilgili pek çok eser yaratıldı. Bunun dışında, 12 Mart sonrasının şu birkaç yılı içinde yazılan çok sayıda edebî ürün, doğrudan doğruya 12 Mart'la ilgili olmasa da, bu olayın politik titreşimlerinin etkisini taşıdı ve yansıttı. Türkiye'de yazılagelen «politik roman», 12 Mart sonrasında yeni bir aşamaya yükseldi.

Bu etkileri taşıyan sanat ürünlerine tek bir yazıda eğilmek mümkün değil. Her biri belli bir sorunu ele alan ve çeşitli sorunsalları yansıtan bu romanların bazılarını ayrı ayrı değerlendirmek gerekiyor. Ama, bir ya da birkaç sorunu ele almak ve bunlar açısından birkaç esere birden bakmak da uygulanabilir bir yöntem. Bu konuda yazacağım bu ilk yazıda böyle bir yöntem uygulamak istiyorum. 12 Mart döneminin, belli başlı özelliklerinden biri, işkence sorunuydu. Olayın, kamuoyuna en çok çarpıcı gelen yanıydı bu. 12 Mart dönemiyle ilgili romanlara baktığımızda, aynı sorunun orada da en belirleyici işleve sahip olduğunu görüyoruz. Yani, işkence, 12 Mart'ın hem kamuoyunca algılanmasında, hem de romancılarımızın sorunu ele alışında, temel öge oluyor. Bu, ilginç bir yakınlık.

Birçok insanın hapisaneye girdiği dönemlerde ister istemez bir «içeridekiler/dışarıdakiler» ayrımı oluşur. 12 Mart süresince de böyle bir ayrım vardı. En şematik biçimiyle, «içeridekiler» hapse giren devrimcilerse, «dışarıdakiler» de kamuoyu olur. Romancılarsa, birincileri, ikincilere anlatmakla yükümlü olur.

Gelgelelim, romancıların da, böyle bir işi yapabilmeleri için, «içeridekiler»e yakın olmaları gerekirdi. Tabiî bunu fiziksel bir anlamda söylemiyorum, yani romancıların da hapisane «içinde» olması gerektiğini söylemiyorum. Hapisanenin değil, ama **sorunun** «içinde» olmaları gerekiyordu. Aslında, genel bir sorundur bu: basit fiziksel konum dışında, sorunun içinde, ya da dışında olma ayrımı.

Çeşitli yanlış anlamlar yaratabileceği için, açıklaması güç bir konu bu. Böyle bir ayırım vardı, derken, bu ayrımı bir değer ölçütü gibi kullanmıyorum. Yani, içeridekiler iyiydi, dışarıdakiler kaytarmıştı gibi bir düşünce hiç yok kafamda. Olay bundan çok daha karmaşıktı bir kere. Ayrıca, her devrimcinin baş görevinin hapse girmek olduğuna inanmıyorum. Hapse girmiş olmanın bir devrimciye fazladan bir şey kazandırması gerektiğine hiç inanmıyorum.

Fizikman orada veya burada olmak değil, sorun'un içinde olmak anlamında söylüyorum bunu. Kimileri sorun'un ta içindeydi, ama hapisanenin içinde olmadı. Kimisi de tersine, hapisane içindeydi ama sorun'un hiç de içinde değildi. Aslında, burada da bir değer ölçütü koymuyorum. Sorun'un içinde olmak, 12 Mart öncesinde ve sırasında yürürlükte olan «sol politika»nın içinde olmaktı. Buna uzaktan bakarak gene sosyalizmin genel olarak içinde olanları kınamıyorum, ama **bu** sorunun dışında görüyorum.

ŞİİRLERDE 12 MART

O sıralar yazılan şiirlerden örnek vereyim. Birçok iyi ve dürüst şairimiz, genel olarak sosyalizmin içinde oldukları için, dönemin kargaşalı olayları arasında vurulanlara, işkenceye uğrayanlara sahip çıktılar, bu tarzda şiirler yazdılar. Genellikle «bireyci» diye anılan, hattâ bu yüzden suçlanan şairlerdi bunlar. Edip Cansever, Turgut Uyar, Ahmet Oktay ilk ağızda aklıma gelen birkaç ad. Şiirlerinin içinde çok iyi olanları vardı. Cansever'in **Sonrası Kalır** adlı kitabında 12 Mart yaşantısından kaynaklanan nice güzel şiirler var.

Buna karşılık, devrimci şiirin kavgasını yapan Ataol Behramoğlu'nun o dönemde yazdığı şiirleri düşünelim. Behramoğlu o sıralarda Türkiye'den çıkmış, sonra baskı dönemi bir kâbus gibi çökün-

ce dönüşünü ertelemişti. Yurt dışında şüphesiz başlıca sorunu burada olanlardı. Ama uzaktı buradaki yaşantıya, dolayısıyla o da ancak genel şeyleri söyleyen şiirler yazdı. Örneğin, «Theodorakis'in Bir Şarkısı İçin» adlı kısa şiir şüphesiz Türkiye için de düşünülmüştü :

Bu şarkıyı ancak bir kız
Öldürülen sevgilisi için söyleyebilir
Gözleri ağlamaktan kurumuştur
Ve gelecek günlere olan inanç
Kalbinden gitmemiştir.

Bu da ancak «dışardan» bir yaklaşım olabilir. Çünkü şair burada, genel olarak devrime bakıyor; bu süreç içinde, ama genel olarak, «gelecek günlere... inanç», gözyaşlarını çarçabuk kurutabilir. Ama olaya bireysel düzeyde baktığımızda, böyle olmadığını görüyoruz. O kadar da kolay kurumuyor o yaşlar; ölenlerle birlikte, bazen sağ kalanlar da yaşayan ölüler haline geliyor. Üstelik bunun, «gelecek günlere inanç»la çelişen bir yanı da yok. Ama o inancı, didaktik bir devrimci şiir malzemesi olmaktan çıkarıp soruna somut düzeyde baktığımızda, hem gerçek, hem de trajik olanı yakalamak mümkündü. Behramoğlu fikren buna uzak olmadığı halde, raslansal fizik uzaklığı nedeniyle, devrimciliğin genel doğrularını dile getirmekle yetindi; buna, bir devrimci olarak, belki kişisel bir ihtiyaç duyuyordu.

Bu saydığım «dışarıda» örneklere karşı bir de «içeride» olmanın örneğini vereyim. Şiirden söze başladığımıza göre, bu örnek de şiirden olsun. Şaşırtıcı gelebilir ama, «içeride» olmanın örneğini İsmet Özel'den vereceğim. İsmet Özel Marksizm'i bırakıp «Müslüman olmaya» karar vermeden önce yazdığı bir şiirde şunları söylüyordu:

Karanlık sözler yazıyorum hayatım
hakkkında.
Aşklarım, inançlarım işgal altındadır
tabutumun üstünde zar atıyorlar
cebimdeki adreslerden umut kalmamıştır
toprağa sokulduğum zaman çapa vuran
adamlar
denize yaklaşınca kumlar ve çakıltaşları
geçmiş günlerimi aşağılamaktadır...

Öteki «içeridekiler», cebindeki adreslerden umut kalmamanın anlamını çok iyi bilirler. Çapa yapan adamların geçmişlerini niçin aşağıladığını da sonradan çok kişi anladı. Şiirin sonu şöyle geliyor:

Ve şimdi birçok sayfasını atlayarak bitirdiğim kitabın başından başlayabilirim.

12 Mart yaşantısı için söylenebilecek en büyük doğrulardan biri bu olsa gerek. İşte, yaşantıyı «içeriden» yaşamak derken böyle bir şeyi anlatmak istiyorum. Bunları yazabilen İsmet Özel'in şimdi bambaşka yerlerde olması tarihin cilvesi tabiî. Ama bu durum dahi, onun sorunu o vakitler ne kadar içeriden yaşadığının bir kanıtı aslında. Bu olayı böylesine kanıyla canıyla yaşadığı için, sonu da böyle oldu İsmet Özel'in. Onun geçtiği süreci anlamak da bir bakıma 12 Mart yaşantısını epey zengin bir kaynaktan okumak demektir.

İŞKENCE VE SUÇLULUK SORUNU

Ama bizim konumuz 12 Mart'ın şiirleri değil, romanlarıydı. Şimdi gelelim romanlara. Romanlarda da burada açıklamaya çalıştığım «içeri/dışarı» ayrımının büyük bir önemi var. Bu yazının odak noktası yapacağım «işkence» konusunun işlenmesi de buna bağlı bir şey.

12 Mart olayı karşısında yazarın, «içeride» veya «dışarıda» oluşuna göre alacağı tavır, romanın yazılışında iki ilkeden birine yer vermesini belirler. Olayı «dışarıdan» yazacak olan kişi, devrimcileri yüceltme yoluna gidecektir. «İçeriden» bakan kişi ise eleştirelliği benimseyecektir. Bu, şüphesiz, yıkıcı bir eleştiri değil, gelecekte daha doğru bir şeyin kurulması amacına yönelik bir eleştiri olacaktır. Böyle bir eleştirelliği, yazılan romanların pek azında görebiliyoruz. Çünkü bu romanlar genellikle dıştan bakarak yazılmışlardır.

Böylece olunca, kamuoyunun 12 Mart imgesiyle romancıların 12 Mart imgesinin çakışması, ayrıca, bu çakışmanın, böyle yüzeysel denebilecek bir bakış için en çarpıcı motif sayılabilecek «işkence» sorununda gerçekleşmesi tamamen anlaşılır oluyor. Ama bu «işkence» konusunun bir de ayrılmaz tamamlayıcısı var: suçluluk sorunu. Çoğu 12 Mart romanının yazılışı, ortaya çıkan metnin görülür yüzeyi altında, işkence ile suçluluk sorunları arasında kurulmuş gizli bir dengeye bağlı.

12 Mart döneminin olaylarında, Türkiye'de varolan düzene karşı çıkan insanlar önemli bir rol oynadılar. Olayın bütünü, egemen sınıfların iç hesaplaşmalarına bağımlıydı, ama devrimciler de, bu hesaplaşmayı yürüten güçlerden bazılarının kuklalarından ibaret değildiler. Türkiye'de rejimi ciddî bir şekilde tehlikeye sokacak bir köklü örgütlenme o günlerde yoktu, devrimciler çoğunlukla, altından kalkamayacakları işlere girmişlerdi. Bunun böyle olduğu sonuçlardan da bellidir. Ama sosyalizm kendisi, Türkiye'deki egemen sınıfların azımsayamayacağı bir güç ve bir tehlikeydi. Dolayısıyla sorun baştan sona bir provokasyonla açıklanamazdı.

Bu, 1960 sonrası ortaya çıkan ve 70'lere yaklaştıkça derinleşen bir sorunsaldı. Türkiye'nin bugünkü düzeninin ötesinde bir model anlayışından hareket ettiği için, 1960'a kadarki bütün sorunsallardan farklıydı. Yani, klasik «Jön Türk devrimciliği»ni aşan bir yanı vardı ve asıl belirleyici özelliği de buydu. Öyle sanıyorum ki bu durum, 12 Mart üstüne yazılmış ister teorik, ister sanatsal, bütün eserlerin başlangıç noktası, temeli olmalıdır.

Bu soruna bakarken, hukuk, bizi aldatmamalıdır. Rejim vaktiyle kendini yasalarla güvenlik altına almıştı; öte yandan 27 Mayıs Anayasası, bu yasaların çerçevesini aşan özgürlükler getirmişti. Böylece hukukî yapının kendi içinde bir çelişki ortaya çıkıyordu. Ayrıca, 27 Mayıs sonrasının sınıf çatışmasında, egemen sayabileceğimiz sınıflar arasındaki kavga, bunların dışında olan Sosyalistler için de bazı hukukî boşluklar açmıştı. 12 Mart, bir yanıyla, bu hukukî karışıklığa son verme çabasıdır. 60-70 arasında 141 - 142 gibi maddelerin fazlaca uygulanmaması, özellikle 141'in neredeyse unutulması, tepede dönen kavganın bir yan-ürünüydü. Bu genel kavga içinde, sosyalistlerin çabaları da, sosyalist olmadan «ilerici» olanlar tarafından savunuluyor, hattâ korunuyordu. Dolayısıyla, sosyalistler için, bazı nesnel koşullar kendileri olgunlaşmadan önce bunların kavramlarının — çoğunlukla çeviri kitaplarla — gelmesi ve sol için belirleyici olması, tasarlanmış bir provokasyon hareketinden çok, sözkonusu mücadeleden doğan boşlukların bir ürünüdür. 12 Mart birdenbire bu karmaşık hukukî yapıyı, aslına döndürdü. Burjuva cumhuriyeti, kendini savunmaya geçmişti.

12 Mart rejiminin «yasallığını» tartışacak değiliz. Zora gelmiş bir burjuva rejimi ne kadar yasal olabilir? İş bu kerteye geldikten sonra rejimin yasallığı bir propaganda malzemesidir, sonuç orada belirlenmez. Burjuva rejimi karşı - saldırıya geçince kendi yasalarını da yer yer çiğner, böylesi de zorunlu olur. Provokasyon da yapar, kendi eliyle iş yaptırtıp yapanları öldürtür de. Bunlar, burjuva sınıfının bütün dünyada başvurduğu politik manevralardır.

Gelin, daha açık konuşalım. Sorun şurada düğümleniyor: varolan yasalara göre suçlu muyduk, değil miydik? Ya da tersinden alalım: **suçsuzluğumuzu, varolan yasalara göre mi savunacaktık, yoksa toplumun gelişmesine göre mi?**

Bence yasalara göre suçluyduk, toplumun gelişmesine göre kendimizi savunabilirdik ancak. Bu ikinci temele göre yapılacak **savunma, yasaların kendilerini suçlamak demektir.** Çünkü bizler, toplum açısından **meşru** olanı yapmıştık, ama yasalar zaten toplum açısından meşru olanı yasaklamak için vardı.

Yeni yanlış anlamalara yol açmamak için kısaca birkaç şey ekleyim. Mahkemede elbette «keskinlik» değil, hukukî savunma yapılır. Bu da oynanan oyunun bir kuralıdır. Ayrıca, dediğim anlamda gerçekten «suçsuz» olan insanlar da vardır. Örneğin, şeytanca tasarlanmış bir «Sabotaj Davası»na sokulup kurban edilmek istenenler gibi. Ama bunlar hepsi bir yerde istisnalardır. 12 Mart'da sol açısından belirleyici olan, birtakım insanların bu düzeni aşmak istemeleri ve dolayısıyla yasalara ters düşmeleriydi.

Şimdi, bu konuyu yazarken, bu konuyu romanlaştırırken, bu sorunun ele alınış biçimi, sanırım çok şeyi belirleyecektir. Şöyle anlatmaya çalışayım bunu. Diyelim ki ben bir romancıyım. Devrimciyim aynı zamanda. Devrimci olarak, 12 Mart süresince vurulan, işkence gören, hapse atılan insanlara yakınlık duyuyorum. Onlara bunları yapan rejime de karşıyım. Bu olaylar üstüne roman yazacağım. Sevdiğim, tuttuğum devrimcileri nasıl savunacağım; uğradıkları haksızlığı nasıl anlatacağım? Onlar yasalara göre suçluydu, ama yasalar da topluma göre suçluydu, diyerek mi başlayacağım romanıma? Yoksa, onlar suçsuz insanlardı, yasaları uygulayanlar onlara haksızlık etti mi diyeceğim? Birinci yolun çeşitli sakıncaları vardır. Bu açıdan yazılmış bir roman bazı hukukî uygulamalara uğrayabilir. Örneğin, «suçu övme» gibi bir maddeye uyabilir, daha ağır bir hukukî suçlamayı da üzerine çekebilir. Bu, göze alınması gereken bir sorun — tabiî bu anlatım yolu seçilirse. Ayrıca, sözkonusu romanların yazıldığı dönem, sorunun bu açıklıkla ortaya konması için politik bakımdan uygun mudur? Bu da mutlaka düşünülmesi ve doğru değerlendirilmesi gereken bir şey.

İkinci yola gelince, bu yol kolaydır ve ayrıca dolaysız bir pratik yararı vardır: propaganda değeri. 12 Mart veya benzeri bir baskı rejiminin başvurduğu insanlık dışı yöntemleri, hukuk dışılığını sergilemekte, kitlelere göstermekte elbette yarar vardır. Ben bunu hiç küçümsemiyorum. 12 Mart üstüne roman yazanları da bu açıdan kutluyorum. Yalnız, başlangıç noktası olarak ikinci yol benimsenince, dönemin gerçeğinin gereğince anlatılamayacağını söylüyorum. O zaman da, bizim için asıl değerli olan şey, teorik bilgiyi tamamlayan sanatsal bilgi eksik kalmış oluyor.

İşkence sorunu da bu yüzden ön plana çıkıyor: Sanıkların suçsuzluğunu kanıtlamak üzere devletin suçluluğunu vurgulamak için. Ama sorun böyle konunca, işkence akıl dışı bir zulüm haline geliyor. Bunun üstünde daha sonra durmak üzere, şimdi, buraya kadar söylenenleri somutlaştıracak bazı örnekler vereyim. Yeterli bir izlenim edinebilmek için bu örnekleri biraz uzunca tutacağız.

TARIK DURSUN VE SORUNSALI OLMAYAN BAKIŞ TARZI

12 Mart'a katılanların ne yapmak istediklerini gerçeğe mümkün olan **en uzak** biçimde anlatanlardan biri, Tarık Dursun. Gazetelere yansıdığı biçimde Elrom olayını almış, kişileri değiştirerek, romanının olay örgüsünde bu eyleme merkezî bir yer vermiş. Devrimcileri temsil eden kişiler bir çeşit örgüt kuruyorlar. Bu örgütün kuruluşu ve amaçları, «polis raporundan» veriliyor. Bu da, üzerinde ayrıca durmak istediğim bir konu. Ama biz şimdi örgütün amaçlarını görelim; bunları, belki de Mahir Çayan'ı simgeleyen kişinin ağzından (ve bir ajanın raporu yoluyla) öğreniyoruz:

> Millî Misak sınırları içinde ülke ve ulus birliğini esas tutarak sosyal adalet ko-

şullarını gerçekleştirmek, ilerici atılışlarla demokrasiyi kurmak, çağdaş uygarlığa, yani, sömürüsüz uygarlığa kavuşmak; Atatürk'ün İstiklâli tam ilkesini gerçekleştirmek.

Amacımız yurtta sosyalizmi kurmaktır, diyebilirdik. Şimdi bakıyorsunuz sol kesime, bir kısmı diyor ki; amaç sosyalizmdir. Ama ilki Millî Demokratik Devrimdir. O aşamadan sonra gelinir. Öbürü diyor ki, hayır, doğrudan doğruya sosyalizme gidilir...

Şimdi, böyle bir romanda, Mahir Çayan'ın savunmasında ve başka yazılarında bazı politik gerekçelerle «Sol Kemalistler» edebiyatı yapması, bazı cunta ilişkileri düşünmesi **eleştirilebilir.** Ama Mahir Çayan bununla **savunulmaz.** Tarık Dursun bunun tersini yapıyor. Şimdi görelim Mahir Çayan «örgüt» için neler düşünmüş.

Bu halde ne yapmak gerekir? Denemeler göstermiştir ki, bir yeni mihrak noktası kurup bütün ilerici örgütlere egemen olma çabası, yeni bir hizip ve ayrılık yaratacaktır. Bunun için sorunu bir iktidar ve iddia sorunu olarak değil, bir hizmet anlayışı içinde ele almalıdır. O zaman hem kendi açımızdan yararlı olacak, hem başka açılardan yararlı bir iş yapmış olacağız.

Bunları söylemekle Tarık Dursun'un ne demek istediğini anlamak gerçekten mümkün değil. «Acaba alay mı ediyor?» diye düşünesi geliyor insanın. Başka örgütlerden ayrı değil, onlara «hizmet anlayışı» içinde bir kumpanya kuruluyor sanki. Hani, gazeteye ilân da verebilirler, «İsteyen örgüt varsa, adam kaçırılır. Verilen adrese servis yapılır» filan diye. Alay değilse, örgüt kurmadılar mı demek istiyor Tarın Dursun? Ama bir sayfa sonra, «Biz ilerici hareketleri destekleyecek, hizmet edecek bir örgüt olmalıyız» gibi bir söz de var. Yani, öznel niyet ne olursa olsun, 141'in içinde bir durum. Üyesi, toplantısı, «çekirdeği», ihanet edene ölüm cezası, hepsi var. Onun için anlaşılmıyor, yazarın nereye varmak istediği. Devam edelim, örgütün ilkelerine gelelim :

İlkelerimizi şöyle düşündüm :
Cumhuriyetçilik baş koşuldur, milliyetçilik temeldir, devletçilik kalkınmanın yöntemidir, laiklik cumhuriyetin tamamlayıcısıdır, halkçılık vazgeçilmez yöntemdir.
Milletin içinden halk ve ayrıcalı sınıflar ayrımı, milleti ikiye uyırıp tehlikeli çatışmalara yol açan bir durumdur, Millî birliği sağlamlaştırmak kaçınılmazdır.

Bu da doğrusu çok şaşırtıcı. Yaptıkları iş, Mahir Çayan grubunun eylemine çok benzeyen bu devrimci gençler, meğer altı ok ilkelerini tartışan C.H.P.'lilermiş. Bundan sonra daha ilginç şeyler geliyor. Bakkalların devletleştirilip devletleştirilmeyeceği tartışılıyor. Devletiçiliğin «her mahallede bir milyoner politikası» olmadığı söyleniyor, v.b.

Tarık Dursun'un bu romanı, yukarıda «yasalara göre suçluluk, topluma göre suçsuzluk» diyerek anlatmaya çalıştığım şeyi belki en iyi anlatan örnek. Beraatin yolu buysa ben mahkûmiyete hazırım. Burada anlatılan kişilerin asılları da herhalde böyle düşünürlerdi. «Bizi savunma, başka ihsan istemez» demekten başka çareleri olamazdı.

Bu gibi şeyler, ancak **eleştiri** olarak konabilirdi. Ama o zaman da bu yerini bulmuş bir eleştiri olmazdı. Politik eylem düzeyinde bir hayli radikal görünen grupların ideolojide ciddî sağ eğilimleri barındırdığı söylenebilirdi. Ama sözkonusu grupların çoğu için, buradaki «savunma», bir «suçlama» olarak da fazlasıyla ağırdır.

Tarık Dursun, romana bir de iddianame koymuş. Çeşitli şeyler sıralandıktan sonra, iddianame şöyle bitiyor:

Suçun manevî unsuru bütün bu yukarda sayılanları kapsamaktadır. Yani, hedef, Devletin varlığıdır.

Burada anlatılan kişi Mahir Çayan'a — sözkonusu eylemden ötürü — çok benzediğine göre, merak ediyorum, Çayan şimdi sağ olsa kime hak verirdi: savcıya mı, Tarık Dursun'a mı?

12 Mart üstüne yazılmış romanlar arasında, **Tarık Dursun'unki bence en kötüsüydü.** Yalnız burada sözkonusu ettiğim nedenlerden ötürü değil, başka, daha «sanatsal» sayılacak birçok nedenden ötürü. Gazetecilikle romancılık arasında, ama romanı gazeteciliğe indirgemenin ötesine geçemeyen bir kitap. Burada ilk olarak bundan söz edişimin nedeni, 12 Mart suçlularının suçlulukları konusunu en bulanık hale getiren kitabın bu olmasıydı. Kitabın başka bir iki özelliğine daha sonra değinmek üzere şimdi yeni örneklere geçelim.

FÜRUZAN VE HÜMANİST SORUNSAL

12 Mart üstüne yazılmış romanlar arasında Füruzan'ın **47'liler'**i en hacimli olanı. Füruzan'ın da romanında ele aldığı bu konu karşısında tam anlamıyla «dışarıda» olduğu söylenebilir. Hattâ roman, olaylardan önce «dışarıda» olan bir insanın, bu sorunu anlamak, bu olaylara karışan insanları tanımak için giriştiği **İmgelemsel** bir çaba gibi de yorumlanabilir. Yani Füruzan burada bildiği bir konuyu sıralayıp, kafasında billurlaştırıp, sonra da yazmaya başlamıyor. Bilmediği bir konuyu yazarak öğrenmeye çalışıyor. 12 Mart olaylarına karışmış insanları romanının kişileri yaparak onları kendi dünyasının insanları haline getirmeye ve böylece tanımaya uğraşır gibi.

Ama Füruzan insanları hayatın belli alanlarında oldukça iyi tanımasına karşın, politik hayat içinde kavrayamıyor. Yarattığı devrimci kişilerin gerçek devrimcilerle ilgisi yok. Özellikle konuşma biçimleri çok aksıyor. Politik ideoloji ba-

kımından da, 1960 sonrasının değil, öncesinin sorunsalını görüyoruz. Köylerin sefaleti, ülkenin geriliği gibi konular, ön planda geliyor. Bu arada işçi sınıfından pek söz yok. İşçi sınıfı bakışı hiç yok. Yukarıda anlattığım anlamda yasal çerçevenin dışına çıkmıyor, bu romandaki devrimciler de: ne eylem, ne de ideoloji düzeyinde. Devrimcilikleri, Atatürk ilkelerinin dışına çıkmayan bir popülizm olarak kalıyor. Dolayısıyla, ahlâkî kökenli, hümanist bir yurtseverlik sorunsalı olarak konuyor her şey.

Birkaç belirleyici örnek üstünde duralım. Romanın kahramanı Emine, işkenceli sorguda sorulanlara şöyle bir cevap veriyor:

> Ne istediklerini bilemiyorum adamlarınızın benden. 27 Mayıs Anayasasının koyduğu haklarla yasaların dışına çıkanlara karşı anayasayı savunmak için çabalıyoruz. Eğer bu suçsa biz bunu yaptık.

Bir başka bölümde, devrimci öğrencilerin sloganları ve bazı olaylar sıralanıyor. Yani, 12 Mart'da vurulanlar, kovuşturmaya uğrayanlar, işkence görenler bunları söyledikleri ve istedikleri için başlarına bu işler geldi gibi bir sonuca varılıyor:

> Eylemlerin yüreklilikle girişilip sürdürüldüğü bu toplantılar ve yürüyüşler açıkça yapılmıştı. «Sağ sol yok, boykot var». «Türkiye'de Türk subaylarının bile giremediği Amerikan üsler.» «Çalışanların % 90'ı gelirin % 42'sini, kalan % 10'u nasıl % 58'ini alabiliyordu bakalım.» «Gündeliği 15 liraya iş bulamayana karşı günde 250 bin lira kazanmanın yolları hangi toplum düzeninden geçer.» «27 Mayıs demokratik özgürlükçü anayasasını savunup geçerli yasalar haline getirmek, halkımıza mal etmek görevimizdir.» «Daha çok Vietnam'lar.» «Ekim 1969 Samsun-Ankara Mustafa Kemal yürüyüşü.» «Şubat 1969 emperyalizme karşı işçi yürüyüşü.» «Kanlı pazar,» «Mart 1970, Bağımsızlık için ant.»

Dikkat edilirse bunlar hepsi de demokratik veya anti-emperyalist sloganlardır. Anti-kapitalist görünümlü olanlar da «sosyal adaletçi» niteliktedir. Şüphesiz bunlar, o dönemlerde çoğu haklı olarak ortaya atılmış sloganlardı. Günün somut sorunlarına dayandırılmışlardı. Ama 12 Mart yetkilileri, belki de aynı kavganın karşıt ucu oldukları için, sorunu Sosyalistlerin koyduğu ya da koyması gerektiği şekilde ele almışlardı. Yani, devrim sürecinin kesintisizliğini, demokratik ve anti-emperyalist mücadelenin, anti-kapitalist özün parçası olduğunu ve kapitalizmin **dışında** bir düzen için mücadele edildiğini anlamış ve ona göre davranmışlardı. Nitekim, 1960 sonrası hareketleri, geçmişin burjuva cumhuriyeti sınırlarını aşmayan ilericiliğinden ayıran asıl tanımlayıcı özelliğini meydana getiren şey de buydu. Füruzan işin burasına pek değinmiyor.

Bu asıl belirleyici boyut ihmal edilince, gençler, her gerçek ilerici ve «milliyetçi»nin istemekte haklı olduğu şeyleri istedikleri için eziliyorlar. Emine'nin evinde Guevara'nın da, Aatürk'ün de resimleri var:

> Gözlerinin açık rengi, palaskasının sıkılığında gövdesinin düzgünlüğü belirgin öndeki genç subayın, hemen ardında duran topluca adam da onunla aynı noktaya bakıyor...
>
> — Atatürk mü bu, demişti annesi, hiç görmemiştim bu fotoğrafını.
>
> — Evet, İstiklâl savaşının eşsiz güzelliktekı fotoğraflarından biridir. Baş komutan Gazi Mustafa Kemal'in resmi.

Gençlerin istekleri böylece yasal ve ayrıca ideolojik bakımdan meşruluk sınırları içinde konsa bile, hesabı verilmesi gereken bir şey daha kalıyor. Gençlerin **davranışları** bu sınırların dışına taşmıştı. O zaman Füruzan, «provokasyon teorisi»ne sarılıyor. Bu, çeşitli yerlerde açık açık söylenmiş:

> Bu adamlar, arasız soran, toptan yok etmeyi tam hak etmiş olmak isteyen bu adamlar neyi bilmiyorlardı ki? Gazetelerde, caddelerde, alanlarda, dört bir yanda oluşup duran sosyo-ekonomik, siyasal itişmeyi ezebilmek için şimdi gençleri toplayarak eğitim görmüş işkencecilerle Hipokrat yemini etmiş doktorlara bırakıyorlardı.

Emine, sorgusu sırasında bunu sorgucuların yüzüne de bağırır:

> Biz bağırırken siz de alanlardaydınız. Sizin adamlarınız da üniversite anfilerindeydi. Dersleri bizle birlikte dinliyorlardı.

Bir oyuna geldiklerinin bilinci, Emine'de, yakalanmadan önce belirmeye başlamıştır:

> Gizli saklı olmayanlar, şimdi gizlilik, ihanet havasına büründürülüyordu. Tüm bunlar için de gerekli sayılan biçimsellikler acımasız deneniyordu. Kentin olaylara tanıklık edenleri gördüklerini unutuveriyorlardı... Yaşadıkları çevrede, sabaha karşı alınmaları suçlanmalarını daha kolaylaştırıyordu. Alanlarda bağırmalarına inançlarını yazmalarına olanak tanıyanlar bugün onları ve olayları birden karşılarında görüvermişçe ağır karanlık bir ezicilikle davranıyorlardı.

Ve son olarak:

> Yaşları doğumları aşağı yukarı 945'le başlayıp 47-48 arası değişen hattâ bazen 51'e varan yani ortalamasına 47'liler diyebileceğimiz kuşağı kıstırmaya çalışıyorlardı. Amaçladıkları oyunun parçalarından biriydik. Füruzan'ın burada bütün içtenliği ile isyan

ettiği provokasyon şüphesiz bir olgudur. Bu, var-

dı olup bitenlerde. Ama olayların sadece **bir** yanıydı.

A. PROVOKASYON KONUSU

12 Mart'dan bu yana en fazla sözü edilen, ama sözü edildikçe metafizik bir anlam kazanan provokasyon sorununu başka bir yerde, özellikle Erol Toy'un **İmparator**'unu incelerken ele almak istiyorum. Ama bu konu, bu yazı çerçevesi içinde de özsel bir öge olduğu için, bu kaçınılmaz durağa kısaca uğramamız gerekecek gene.

Şöyle hayalî bir durum düşünün. Bir gösteri sırasında, göstericiler güvenlik kuvvetleriyle karşı karşıya gelmiş. O sırada, göstericiler arasından biri silâh çekip ateşliyor. Bunun üstüne iki taraftan da birçok kişi silâha sarılıyor ve kan gövdeyi götürüyor. Sonradan, ilk silâhı atanın ajan provokatör olduğu tesbit ediliyor.

Şimdi, böyle bir olay gerçekten provokasyon mudur? Bir anlamda, evet, öyledir. Ama önemli olan, ajan provokatörün yaptığı işin kitlede karşılığını bulmasıdır. Dolayısıyla provokasyon dediğimiz şey, filan yere sızmış ajanlarla değil, **hareketin kendi yapısıyla** açıklandığı zaman anlamlı olur. Yani, asıl provokasyon kişisel (ajanlara bağlı) değil, **yapısaldır.**

Bu anlamda provokasyonu en kısa şekilde şöyle tanımlayabiliriz: bir hareket, toplumsal dengede, kendi gücüyle sonunu getiremediği ve getiremeyeceği bir değişimi başlatıyor, böylece başlayan olayın ipleri daha sonra başka güçlerin eline geçiyor, sonucu o başka güçler kendi denetimleri altında istedikleri gibi belirleyebiliyorlarsa, başlangıçtaki hareket provokasyon sonucunu vermiş olur.

Ama böyle bir durum varsa —ki 12 Mart döneminde su götürmez biçimde vardı— o zaman bunun tartışması, hareketi provoke eden dış güçlerden çok, hareketin kendi içsel dinamiğinin niteliğiyle açıklanmalıdır. Böyle bir konu, hareketin **kendiliğindenci** karakteriyle ilgili bir sorundur. Ele alınması, dıştaki güçlerin suçlanmasından çok, hareketin iç eleştirisini gerektirir. Füruzan da bu amaçla, bazı devrimci kişilerine, «İşçiler, köylüler, bize hazır mı?» gibi bazı sorular sordurmuş. Ama bu sorunun ciddî ciddî sorulması bile, aslında bilinçsiz bir eleştiriyle yüklü.

Bu eleştirinin bu romanlarda yer alması imkânsızdı, çünkü bu eleştiri, Tarık Dursun ya da Füruzan'ın hareketin ideolojisi ve hareketin yasallığı olarak koyduğu çerçevenin eleştirisi demektir; yani, hareketin teorik analiz bağımsızlığını kuramamasına, karşısındaki güçleri yanlış değerlendirmesine, v.b. Böylece, bu romanlar açısından, bir kısır döngüye giriyoruz: «Çocuklar masumdu» gibisine konan ideolojik meşruiyet endişesi, aslında, varolduğu ölçüde, hareketin başlıca zayıf noktasını oluşturuyor.

B — İŞKENCE VE İNSANLIK DURUMU

Fakat bu provokasyon yorumu, yani 60 sonrası devrimci hareketin **dıştan** müdahaleyle saptırıldığı ve provoke edildiği görüşü, sözkonusu romanlarda «işkence» sorununun ele alınış biçimini de temelinden belirliyor.

İşkence elbette insanlık dışı bir uygulamadır —kimin tarafından yapılırsa yapılsın. Korkunçtur. Ama **akıl dışı** bir şey değildir. Bir «ortaçağ kalıntısı», «çağdışı bir uygulama» değildir. Dünyanın en gelişkin burjuva sınıfları da kavganın kızıştığı, iktidarlarının ciddî şekilde tehlikeye girdiği dönemlerde buna başvururlar. Yani, ne yazık ki, fazlasıyla **çağdaş** bir şeydir işkence. Devrimciler de dünyanın her yerinde bunun böyle olduğunu bilirler. Her devrimci için «başa gelebileceklerden» biridir yani bu.

Şimdi, henüz Füruzan'ın romanından söz etmekte olduğum bölümde söyleyeceğim sözler, daha sonraki bölümde ele alacağım Erdal Öz'ün **Yaralısın** romanı için de bir ölçüde geçerli sayılarak okunabilir.

12 Mart'da işkence, Türkiye'de daha önce benzeri görülmedik boyutlara ulaştı. Uygulandıkça azıttı, kendi kendini besleyerek büyüdü. İşkenceye uğrayan yığınla insanların bazısından —ki, aralarında tamamen suçsuz olanları da vardı— önceden tasarlanmış ifadeler alınmaya çalışıldı. Örneğin «Sabotaj Davası» gibi bir olay, kamuoyunda solu yıpratacak bir uyduruk senaryoyu sahneye koymak için yaratıldı, gelişigüzel adam toplanarak, akıl almaz baskılarla «itirafname»ler imzalatıldı. Bir de, Sosyalist oldukları için tehlikeli veya «muzır» sayılan, ama bir eyleme bulaşmadıkları için dokunulamayan kişilere provokasyon uygulanmaya çalışıldı. Gelgelelim, işkence olayları arasında **belirleyici** olanlar bunlar değildi. Sorgu ve işkenceyi yürütmekle görevli olanlar, siyasî düşmanlarını ele geçirmişlerdi, bu insanları mümkün olduğu kadar suçlu göstermeleri gerekiyordu. Bunun için her şeyi ellerinden geldiğince abarttılar. Bazen olmadık şeylerden suç yarattılar. Ama bütün bunlara karşın, klasik işkence sürecinin mantığı egemendi: yani, söyletmek isteyenlerle söylememeye çalışanlar vardı.

Basit bir teknik ayrıntı üstünde titizlenmek için söylemiyorum bunu. Ayrım, önemli bir ayrımdır. Bir durumda, her şeyi önceden hazırlamış, senaryoları yazmış adamlar var. Bunlar, yetkilerini ve kaba kuvvetlerini alabildiğine kullanarak, sanığa kendi istedikleri şeyleri zorla kabul ettiriyorlar. İkinci durumda, bazı şeyleri bilen, bazılarını da bilmeyen adamlar, bunları öğrenmek için gene aynı yöntemleri uyguluyor. İşkencenin kendisi şüphesiz iki durumda da aynı. Ama işkenceyi yapanla işkence yapılanın tavırları, iki durumda, radikal bir biçimde değişiyor. Yapanların tavrı bizi çok fazla ilgilendirmeyebilir. Gerçi, işkence yapan bir kişinin psikolojisi kendi başına da ilgi çekici bir konu olabilir. Ama o kadar. Çün-

kü işkence yapma zorunluğu doğunca, yapacak adam da hep bulunmuştur. Bizim için önemli olan, işkence yapılanların tavrında iki duruma göre oluşacak farklılıktır.

Birinci durumda kör bir kuvvetle karşı karşıyayız. Düşüneceğimiz bir şey yok. Bize yapılana, edilgin bir şekilde boyun eğiyoruz. Fiziksel dayanıklılığımıza göre, sonunda teslim oluyor, ya da olmuyoruz. İkincisinde, işkence yapılan kişi belki yapandan daha da etkin olmak zorunda. Sorumlu olduğumuz şeyler var, bunların söylenmemesi gerekiyor. Çünkü, başkalarına da aynı şeyi uygulayabilmek için soruyorlar bunları. İşkenceye uğrayan kişinin gerçek bir işçi hareketine katılmış olduğu düşünülürse, sorumluluğun büyüklüğü daha kolay anlaşılır. Verilecek her bilgi, işçi sınıfının kurtuluşuna ihanettir. Onun için bu ikinci durumda, fiziksel dayanıklılığımızla olduğumuz kadar, belki ondan da daha fazla, zekâmızla içine düştüğümüz durumdan kurtulmaya çalışıyoruz.

12 Mart'ın işkenceleri anlatılırken, sanırım ikinci açıdan bakmak doğru olurdu. Çünkü o zaman, soyut bir durumdan, yani akıl dışı bir kuvvetin sadistçe zulmü sorunsalından çıkılır ve gerçek sorunsala girilirdi. O zaman ele alınabilecek birkaç soruyu kısaca sıralayayım: ortada gerçek bir işçi hareketi bulunmadığı bilgisi, belki bilinç - altı bir bilgi olarak varolduğu için genellikle fazla sorumlu da davranılmadı. Böylece, daha önceleri yaygın olan «devrimci konuşmaz» inancı sarsıldı. Ama bu inanç zaten **gerçekçi** değildi, çünkü «mutlakçı» bir anlayışa dayanıyordu. Oysa verilebilecek bilgiler, bir de verilmeyecek bilgiler vardır. Bu, içinde bulunulan somut durumun o durumdaki devrimci tarafından iyi değerlendirilmesi sorunudur. Bu konu da, eskiden geçerli olan ahlâkî dogmalarla değil, somut insan ve somut politika gerçekliği içinde ele alınmalıydı.

Sorunun böyle bir temelden ele alınması çok yararlı olurdu. Çünkü özellikle böyle bir bilgi, teoriden çok sanat yoluyla daha iyi aktarılabilir. 12 Mart sorguları ve sonuçları bu bakımdan zengin bir malzeme getirir. Konuşmayanlar nasıl konuşmadı? Ama, aynı zamanda, konuşanlar niçin konuştu? Kimi nasıl, konuştuğunu örtmek için çareyi sonradan keskinleşmekte buldu? **Savunma** ile yapılan keskinlikler, hangi polis ifadelerini örtüyordu? Ya da, konuştuktan sonra daha dürüst davranıp bunu açıklayan başkaları, bu eziklik yüzünden sonra ne gibi saplantılar edindiler? Roman, bütün bunları, eleştirellikle, ama mutlaka **insancıl** ve **anlayışlı** olması gereken bir eleştirellikle işleyecek ve aktaracak bir sanat aracı olabilirdi.

Bunlar ele alındığı zaman, işkence sorunu, çoğu 12 Mart romanında gördüğümüz soyutluktan çıkar. Anlaşılmaz bir vahşet olacak yerde, politik konumu içinde rasyonel bir tutumla ele alınıp incelenebilecek bir olay olur; asıl önemlisi, yani bir sanatçı için öncelikle önemli olanı, insanları gerçek somut durumlar içinde, gerçekçi **ve insancıl** bir açıdan görmek mümkün olur. Ancak, şu son satırlarda sıkça sözünü ettiğim insancıllık, 12 Mart romanlarında egemen olan belirsiz «hümanist sorunsal» değildir. Marksist politika anlayışının zorunlu bir parçası olan somut bir insancıllıktır.

12 Mart işkencelerinin bu anlayış içinde ele alınabilmesi için belki de henüz vakit erkendir. Çünkü olaylar hâlâ çok ham. Sanatın onları kendine malzeme yapacağı kıvama henüz gelmediler. Bir yandan, bu konuyu işleyecek bir romanın bugünkü alıcısı da belki henüz hazır değil. Söylenmek istenenin yanlış anlaşılması çok kolay. Dolayısıyla, başlangıçta söylediğim gibi, işkencenin romanda işlenmesi, işkencenin korkunçluğunu soyut bir şekilde duyurmak bakımından, belli bir propaganda görevini belki yerine getirdi. Ama olayın **romanı** henüz yazılmadı.

Füruzan'ın romanında, devrimci kişilerin, özellikle bir çeşit «akıl merkezi» olan Haydar'ın konuşmaları buram buram hümanizm kokuyor. Burada bunun da üstünde fazlaca durmak istemiyorum. Ancak, bu hümanist sorunsalın, yani daha doğru değerler için eski kuşakla, anaları babalarıyla çatışmaya giren, kişisel kurtuluşlarını yurdun kurtuluşuyla özdeşleştiren, ama kötülerin politik tuzağına düşerek sabırsızlıkları yüzünden hüsrana uğrayan bu genç insanların sorunsalın varlığı, Marksist bir yaklaşımı dışarı itmiş, daha önce «Politik Roman» yazımda sözkonusu ettiğim ilerici - ahlâkî sorunsalla yazılmış romanlara bir yenisini eklemiştir.

ERDAL ÖZ ve VAROLUŞSAL SORUNSAL

12 Mart romanları arasında mutlaka sayılması gereken Erdal Öz'ün **Yaralısın** adlı eserinde, şimdiye kadar anlatılanlardan temelde pek uzak olmayan bir açı ile karşılaşıyoruz. Özellikle suçluluk ve işkence konuları aynı ideolojik temelden kalkılarak işlenmiş. Kitabın önemli bir özelliği olan «varoluşsal» sorunsal da bunun bir uzantısı olarak beliriyor.

Erdal Öz'ün romanındaki kişiyi çözmek biraz güç. Bunda, anlatı tekniğinin, roman protagonisti olan kişiden «sen» diye söz edilmesinin payı var. Böyle bir anlatı tekniği ilk anda çarpıcı ve yeni görünebilir, ama bence iyi düşünülmemiş ve bu nedenle yerini bulmamış bir süs bu. «Sen» denmesinin nedeni, belli ki, her birimizin bu duruma düşebileceğimizin anlatılmak istenmesi: «Buradaki adam sen de olabilirdin». Ama ayrıntılar çoğaldıkça, «sen» kelimesi, böyle bir özdeşliği sürdürmemizden çok bunun tersine yol açıyor. «Sen»i gördükçe bunu «o» diye okumaya alışıyoruz, çünkü bu anlatılanların başımızdan **geçmediğini** biliyoruz. Normal şekilde «o» dense, alışık olduğumuz çeşitten bir özdeşlik nasıl olsa kurulur ve böylesi daha etkili olabilirdi. Ancak bu teknik, öze ilişkin başka sorunlar da yaratıyor. Bu «sen» herhangi bir kişiyse, demek gökten inmişçesine bir belânın içinde bulmuş

kendini. Falan filan kişileri şöyle böyle tanıdığı için bir kazaya uğramış birdenbire. Öte yandan, buradaki kişinin bilinçli olmak bakımından büsbütün boş olmadığı da seziliyor. En azından, bazı yasak kitapları yasak olduklarını bilerek okumuş. Ama suçu ne? Herhalde yalnız kitap okumak değil. Kendisini almaya geleceklerini bildiğine göre, ortada bir şeyler olabilir. Ya da sırf arkadaşları alındı diye kendisine de gelmelerini bekliyor. Sözün kısası, protagonistin politik bir tarihi yok romanda.

Roman yukarıdaki sorulara cevap vermediği için biraz Kafkaesk bir atmosfer yaratıyor. Çünkü kişinin **politik** bilinçliliği romancı tarafından roman dışı bırakılmış. Eskiden nasıl bir etkinliği olduğunu anlayamıyoruz. Ama roman boyunca da bir etkinliği görülmüyor; hep, kendisine bir şeyler yapılan bir kişi. Sorgu hikâyesine paralel giden hapisane hikâyesinde, kişinin «halklaşması», ya da kitabın kendi terminolojisiyle «Nurileşmesi» sürecini görüyoruz. Burada da kişi kendi, özellikle fikren etkin değil. Sanki izlenimler, duyumlar birikiyor, hapisane görüntüleri sorgu anılarına ekleniyor ve protagonist sonunda «Adım Nuri benim» deyiveriyor. Kendiliğinden oraya gelmişçesine.

Sonda düğümlenen bu tema, tabiî, varolan politik hareketle ilgili örtük bir eleştiriyi de içeriyor. Halktan kopuk hareketin böylece sonunda halklaştığı anlatılmak istenmiş gibi. Ama sanırım yetersiz bir simge bu, terimleri de çok iyi seçilmemiş. Ayrıca, hapisanede herkesin adının «Nuri» olması gibi gerçeküstücülüğe göz kırpan motiflerle işlenmiş olması da bazı kaçınılmaz sakıncalar taşıyor, bu tip bir romanda.

Daha önce söylediklerimi burada tekrarlamayayım. Ama belli ki bu romanda da «suçumuz Sosyalist olmak» tipinden bir kişiyle karşılaşıyoruz. Dolayısıyla işkence gene akıl dışı bir zulüm. Olmayan şeyleri kabul ettirme esprisi üstüne kurulu (dediğim gibi, böyle olaylar vardı, yalnız belirleyici değildi). O zaman da işkence gören insanın davranışı, belli bir **politik** süreç içinde hareket eden insanınki olmuyor. Ansızın böyle tepeden inme bir korkunç durumla karşılaşan, bilinen, bildiğimiz hayattan soyutlanarak akıl almaz bir zulüm dünyasına taşınan bir «insan»ın, «insanî» tepkisini ve dayanışını okuyoruz. Adada tek başına kalan Robenson'unki kadar olağan dışı ve **soyut** bir durum bu. Mücadele var, ama soyut bir mücadele. Bağırmamaya, yalvarmamaya, en sonunda da yıkılmamaya çalışan bir insanın mücadelesi. İnsanlık dışı bir durumda, insanlığını korumaya çalışıyor. İşkenceyi yapanlar, birtakım görevli kişiler değil de zebaniler olabilirdi, durumu değiştirmezdi böylesi.

Başka türlü, varsayımsal bir örnek üstüne konuşarak bu noktayı açıklamaya çalışayım. Falan ülkede böyle bir işkenceyi politik olarak gören bir insanın başarısının simgeleri neler olabilirdi romanda? Herhalde Erdal Öz'ün çok sevdiği güvercinler olmazdı; örneğin, ifşa edilmediği için işine devam eden bir hücre olabilirdi, gene aynı şey sayesinde yapılan bir iş olabilirdi, v.b.

Türkiye'deki olayda, yani gerçek olayda, bunlar da yoktu. Onun için somutta, yanlış başlamış bir mücadele kaybedildi. Erdal Öz'ün romanında güvercin ve büyük harfle yazılmış İnsan kazanıyorlar. Ancak, o büyük harfle yazılmış İnsana hiçbir sokakta raslanmıyor.

Bu gibi nedenlerden ötürü, Erdal Öz'ün romanında, soyut bir «varoluşsal sorunsal» yer alıyor. İşkencecilerin eline düşen insanın, o yerlerdeki varoluşu, oraya gelinceye kadar ki tarihinden önce geliyor. Çünkü o sadece bir «sen». Başına gelen şey, açıklaması olmayan bir olay —ya da, gene büyük harfle yazılmış Faşizm, bütün bunların açıklaması. Kişi, Faşizm'in zulmüne, talihsiz olduğu kadar «tarihsiz» bir varlık olarak giriyor. Füruzan'da da işkencenin anlatılışı, teknik açıdan, aynı doğalcı tekniğe dayanıyordu. Ama onun insanlarının iyi kötü bir tarihi vardı. İşte bundan ötürü Füruzan'ınkine «hümanist sorunsal», Erdal Öz'ünkine ise «varoluşsal sorunsal» diyorum.

Yaralısın, insanını içine koyduğu varoluşsal konum açısından, Füruzan'dan çok Tarık Dursun'un **Gün Döndü**'süne yakın. Ondan daha üstün bir eser, ama ideolojik çerçeveleri yer yer çakışıyor. Bakalım **Gün Döndü**'nün başlangıcına:

> Anahtarı kilit içinde mümkün olduğu kadar sessizce çevirdim, içeri girdikten sonra bir süre koridorda durup bekledim. Dışardan yağmurun sesi geliyordu hâlâ; mutfak penceresi açık kalmıştı, damlalar içeri vuruyordu. Gittim, kapadım pencereyi; hiç yeri yokken duvardaki fosforlu elektrik düğmesine parmağımı bastırdım, tavandaki ışık yanıverdi.
>
> Tam karşımda, lavabo çeşmelerinin üstündeki aynada kendimi gördüm; solgun, rengi uçuk, saçları yağmurdan keçeleşmiş, gözlerinin altı küçük küçük torbacıklarla dolu, akları az, kanı bol gözler bana bakıyordu.
>
> Burnumun üstünde birikmiş yağmur ıslaklığını avucumun tersiyle sildim, aynaya daha çok sokuldum, parmaklarımı dudaklarımda gezdirdim; titrediğimi farkettim o an ...Aynadan bana bakan kendime yalancıktan gülümsemeye çalıştım, beceremedim... Göz göze geldiğimizde başımı yana çevirdim, görmezliğe getirdim. Çeşmenin kırmızılısını açtım; su, parmaklarımdan akmaya başladı.
>
> Eğildim, avuçladığım suyu yüzüme çarptım. Soğukluğu aynı anda ellerimin derisini bıraktı, yüzüme, yanaklarıma sıçradı; giderek ısındığımı duydum.

Daha da çok uzatılabilir, ama hep aynı şeyler. Buraya kadarı yeterli fikir verir sanıyorum. Varoluşçu felsefenin uzantısı sayılabilecek Yeni Ro-

man'dan türetilme bir «nesneler» kültürü, basit bir edebiyat bilgileri kitabında sunulacak bir «örnek» yalınlığıyla karşımızda. Nesnelere karşılık, insanî olarak, duyumlar var. «Isındığımı duydum» gibi. Bol bol doğalcı ayrıntı var, elektrik düğmesinin «fosforlu» oluşunun da unutulmaması gibi. Böylece, dışarıdaki gerçeklik tamam, insanın gerçekliği ise aynadaki yabancılık. Yabancılaşma edebiyatı tekniklerinin, aynı zamanda kendine yabancılaşma temasının en klasik varoluşçu örneği olan «ayna» da daha ilk adımda karşımıza çıkıyor. Sözün kısası, devrimciliğin helvasını egzistansiyalizmin kaşığıyla yiyor yazar.

Erdal Öz için bu kadarını söyleyemeyiz. Kullandığı teknik temelde bundan çok farklı olduğu için değil, o teknikle başka, daha devrimci bir yere varmayı içtenlikle istediği için. Ama gene de kitabının sonlarındaki şu alıntıya bir göz atalım:

> Her şey öylesine yeni ki. Yepyeni bir dünyanın kapısından sokuldun az önce. Eski dünyadan kalma her şeyden soyuyorlar bir bir. Eski dünya ile ilgili birtakım bilgiler de edindiler. Sordular. Söyledin. İlkel bir makineyle işte kafanın dışını da, biçimini de değiştiriyorlar. Önce saçlarından arınıyorsun. Sonra da soğuk suyla incecik sabunlanan yüzünden kör bir usturaya yüzünün kesiklerinden sıyrılan kanla karışık sakallarını bırakıyorsun. Bir kantaşını çivi batırır gibi sürtüyor kanayan yerlerine. Kafanın içine de sıra gelecek mi?

Bu aslında aynı teknik, aynı ayrıntılar. Yalnız, işkencecilerin ya da onların yardımcılarının hoyratlığı bu tekniğe monte edilmiş. Alıntının sonunda «kafanın içi» sözkonusu ediliyor, böylece, nihayet, roman biterken, o kafanın bir de «içi» olduğunu öğreniyoruz. Ama bununla tanışamadan bitiyor roman.

Şu da, gene aynı yabancılaşma edebiyatı tekniği:

> Ortada sallanan ampulün tam altında durup, aynaya bakıyorsun: Sensin bu. İğrenç bir yüz. Bozarmış kafanda yol yol koyuluklar. Gözlerin şiş. Yüzün yağlı. İki büyücek morluk. Anlamsız. Çirkin. Aşağılık. Pis. Sen misin bu?
>
> «Bu benim,» diyen kendi sesini duyarak: «Bu ben'im» diyorsun...
>
> Sesine de, aynadaki görüntüne de yabancısın.
>
> «Niçin buradayım? Ne işim var benim burada?»
>
> Senin sesinle söylüyorsun bunları da...

Bu bir teknik, ama her teknik belli bir bakış açısının ürünüdür. Bir içeriğin ürettiği teknik, bir başka içeriği iletmek için kullanılamaz. Kullanılırsa, kendi eski içeriği ister istemez sızar içeriye.

Bu eleştiri, ele alınan ürünlerin kendi meziyet ve kusurlarını araştırma gibi bir çabadan çok, belli bir roman ve politik roman anlayışının perspektifinden hareket ediyor. Sözkonusu romanlara bu açıdan bakmak, daha başlangıçtan, onları eleştirmek oluyor, çünkü aynı perspektif bu romanlarda yok. Dolayısıyla, sonuçta, romanların iyi veya kötü yanlarını değil, **ilkelerini** tartışmış oluyoruz. Bu ilke, yalnızca, ele alınan politik olayın yorumuyla ilgili bir sorun değil, aynı zamanda sanatsal bilginin ve sanatsal araştırmanın niteliğine ilişkindir. Böyle geniş bir konuyu da tek bir yazı içinde bitirmeye imkân yok. 12 Mart'ın romanımıza getirdiği değişik perspektifleri, çeşitli romanlarda incelemeye çalışarak bu yazı dizisini sürdürmek gerekiyor. ■

Şiirler

Şiirler, şairin yakında çıkacak olan «Ölüm ve Oğlum» adlı kitabından alınmıştır.

ASİMİLASYON

Önce deprem, sonra soğuk
Lice halkı titredi ve kendine geldi

Ne mutlu tir tir titreyene!

İŞÇİ MARŞI

Hava döndü, işçiden, işçiden esiyor yel.
Dumanı dağıtacak yıldız-poyraz başladı.
Bu fırtına yârınki sütlamanlara bedel.
Bahar yakın demek ki, mevsim böyle kışladı.

Hava döndü, işçiden, işçiden esiyor yel.

Tekliyor işte çağın çarkına okuyan çark
Ve durdu muydu birgün bu kör, avara kasnak,
Bir zincir yitirenler, bir dünya kazanacak.
Sen de o dünyadasın, sınıfın bil, safa gel!

Hava döndü, işçiden, işçiden esiyor yel.

Köylükler uykusunda döndü, dönüyor sola.
Güne bakıyor bebek büyüyen yumruğuyla.
Başaklar göverdi, bak, baş koydular bu yola.
Şaltere uzanıyor Tanrıya açılmış el.

Hava döndü, işçiden, işçiden esiyor yel.

Senlik-benlik bitip de kuruldu muydu Bizlik,
Asgarî ücret değil, hür ve günlük güneşlik
Bir Türkiye olacak aldığın son gündelik.
Halk kalacak geride, gidince bu zalım sel.

Hava döndü, işçiden, işçiden esiyor yel.

Tarihle yürüyenler, Tarihle adım adım,
Safları sıklaştırın, Tarihle hızlanalım!
Lâkin hızlandık derken, kolu dağıtma sakın!
Başları bozuklar var şimdi bize tek engel.

Hava döndü, işçiden, işçiden esiyor yel.

Sen ki Ferhatsın işçi, günün senin gelecek,
İndir külüngün, indir! Del şu karanlığı del!
Del ki dağlar ardından önümüzde bir çiçek
Gibi açsın aydınlık, tekmil olunca tünel.

Hava döndü, işçiden, işçiden esiyor yel.

ÖLÜM VE OĞLUM

Ne yaman çiğköfteymiş ki bu ölüm
Şalgam suları iniyor da şakaklarımdan
ben hâlâ susuyorum
Gözlerimle taşlarcasına bir kör kuyuyu...
Nerde kaldı bire saka kuşu
Su gibi bildiğin o su kasidesi?
Ve dudaklarımı sevsinler
bir barut bulutuyla sanki
ortadan biçilmiş bir güneş
Aynı çığlığı mı ezberleyecek dersin
akşamcılar akşama tövbe edinceye dek?

Düzayaktı Attar A'met Efendiden Kartal Baba
Tekkesine
Bu seferki yolum ise
ardımdan gelen kolun
ölüsıra yürüyen
kilden, kirloz bir bayrak
epiy de yokuş üstelik
ve giderayak

Sırtına vurmuş yada
buruşuk bir şipka biberini
Meyvahoşa koşturuyor
mork çizmeleriyle bir kırkayak
Nasıl koşturduysa tulumbacılar eskiden
yeşil tulumbalarını yangına
Yandım diye böğürmüşüm
Böğrüm yiyince böğrümden
o çiğköfteyi
YANDIM

Öyle bi kuşaktık ki biz oğlum
yine de sen ölüyorsun
boynuna sarılınca ben
Ve o domuz var ya İncildeki
cümle günahı yüklenip
uçuruma atlayan domuz
Biz öyle bilem olamıyoruz...
Meşksiz aşklarla senlerin
başına tâcettiğimiz
o güzelim elmayı
Utanmadan o ulusal
akbabamıza sunuyoruz
kellelerinizle birlikte
Bu gidişle korkarım
bi tek ses kalacak bizden
tıkırtısı farenin
Kendi tahta
kuyruğunu kemiren

Cama vurulmuş güneş kırıldı
Nar daneleri döküldü suya
Yandım diye bağırıyorum
Ama bu kırkayak oynunda
Öyle yakın ki ölümle oğlum
Uyak oluvermişler adetâ
Ben ne demeye hâlâ
Sözümona bir inci gibi
Acının yanardağ bardağında
Kendi kendime eriyim?
Oysa bu dünya denen ağacın
Türkiye denen çatağında
Öyle bir oğul var ki oğul
Ölüme değil, ölüme
Yaşanmaya bi ölüm bal

Cama vurulmuş güneş kırıldı
Nar daneleri döküldü suya
Gayrı adam oldu diye babam
Oğlum beni sevse ya

ÖMER LAÇİNER

Bir «Üçüncü Yol» Arayışı Üzerine -II-

Tahliller ile ulaşılmak istenen politik hedef arasında doğrudan bir bağ vardır. Bu ilişkide belirleyici olan politik hedeftir. Çünkü politik hedefin tesbiti önce gelir ve tahlil, bu hedefi gerçekleştirebilecek ögelerin, mevcut durum içindeki konumunu açığa çıkarmak için yapılır. Böyle bir inceleme; tesbit edilen hedefin gerçekleşmesi için gerekli koşulların olmadığı sonucunu verebilir. Veya bu koşulların oluşması için yapılacak ön çalışmaların neler olabileceğine ışık tutar. Yapılan tahlil, ne yapacağımızı değil, yapacağımız şeyin, yani politik hedefimizin ne ölçüde gerçekleşebileceğini gösterir.

Bu bakımdan **tahlilin ölçüleri politik hedef tarafından belirlenir.** Eğer, politik hedef, tarihsel gelişimin nesnel yasalarının kaçınılmazlığını gösterdiği bir hedef ise, bu hedefin gerçekleştirilmesi için yürütülecek çalışmanın, mevcut durum içinde neler olabileceği, aynı bilimsel-nesnel ölçülere göre yapılan tahlilde açığa çıkar.

Öyleyse bir tahlili, yerine oturtmak için onun politik hedefini incelemek ilk adımdır. Eğer bu politik hedef, soyut veya bulanık sözlerle ifade edilmişse, o zaman, tahlil'in ölçüleri üzerinde yapacağımız inceleme, bize politik hedef hakkında aydınlatıcı bilgi verir.

Politik hedefin belirleyiciliği bununla kalmaz. O, aynı zamanda mevcut durumun genel tanımını yaparken veya ele alınan konunun temel ögelerini tesbit ederken de başlıca etkendir. Bunun içindir ki, tahlil öncesinde yapılan durum değerlendirmelerinde öne sürülen varsayımlar veya ön kabuller ile mevcut ögelerin temel alınan yanları ve aralarındaki çeşitli ilişkilerden ön planda sunulanları, anlamlı bir bütünlük içerisindedir. Bu bütünlüğe anlamını veren şey ise politik hedefin ölçülerine uyarlı oluşudur. Çünkü ancak böylece hedefin gerçekleşmesi imkânı gösterilebilir veya böyle bir kanı uyandırılabilir.

Politik hedefi böyle vurgulamamız nedensiz değildir. Çünkü politik hedef, onu gerçekleştirmeye çalışanların dünya görüşünün en damıtılmış ifadesidir. Bu bakımdan politik hedefin ne olduğunu tesbite yönelik çaba, bu politik hedefin simgelediği dünya ve toplum görüşüne ulaştırır bizi.

Bunun içindir ki, incelememizin ilk bölümü açıkça belirtilmemiş politik hedefin tesbitine yöneldi. Geçerken işaret edelim ki, bu belirsizlik raslansal değildir.

ÇKP ve Aydınlık'ın politik hedefini tesbite çalışırken; varsayımlar, tahlil ölçüleri ve önerilen politikanın temel ögeleri arasındaki tutarlılığı sağlayan şeyin ne olduğunu ve niteliğini açığa çıkarmamız gerekiyordu. Biraz önce, bunların hepsi ile politik hedef arasında içsel bir bağ olduğunu belirtmiştik. Öyleyse varsayımların incelenmesinden çok, bu varsayımlara dayalı tezler ve ön kabul halinde saklı tarih inancı arasındaki ilişkiyi kurmak gerekiyordu. Ancak bu yapılırsa, tezleri, tahlili ve politikayı öne süren anlayış açığa çıkarılabilirdi. O zaman bu anlayışın dünya görüşüne uygun politik hedefini, Marksist - Leninist politik hedef ile ilişkisini, ayrımını görebilirdik.

ÇKP ve Aydınlık'ın politik hedefi, incelememizin ilk bölümünün sonunda genel hatlarıyla gösterilmişti.

Burada gördüğümüz **ülkeler toplamı** olan bir dünya idi. Bu ülkeler, «kendi», «bağımsız» askerî, politik ve ekonomik «güç»lerine titizlikle sahip çıkan ve «müdahale» olarak nitelenebilecek her tür dış etkiye karşı hassas birimlerdir.

Kuşkusuz bu tablo açık açık sergilenmemektedir. Çünkü «tamamen Marksist» olduğunu öne süren bir anlayış, şu yukardaki «dünya»yı amaçladığını hiçbir zaman söyleyemez. Ancak, şu son yıllarda ilginç örneklerini gördüğümüz ÇKP'nin dış politikası ve bu süre içinde yayınlanan her belge, şu yukarda amaçladığını söylediğimiz dünyayı oluşturan ülkelerin nitelikleri olarak yazılan, «bağımsız»lığı, «kendi gücüne güvenme»yi vs. mutlak değerler derecesine yükselten bir anlayışı apaçık gösteriyordu.

Belki açıkça formüle edilmedi bu «dünya anlayışı». Ama Marksizm'in dünya anlayışından yani nasıl bir dünya amaçladığından hiç bahsedilmeyişi neden?

Bu konuda sorular çoğaltılabilir. Fakat bizim cevabını arayacağımız sorun başkadır.

ÇKP'nin «dünya» anlayışı nasıl bir «toplum» anlayışı ile uyarlıdır? Eğer dünya ülkelerinin toplumsal yapı, sistem farklarını dikkate almayarak, ülkeler arasında «baskı ve hegemonya»yı reddeden, «müdahale»ye karşı hassas, «kendi» bağımsız güçlerini korumalarına saygı gösteren bu anlayışı, mevcut sınıflı toplum yapılarına uygularsak, bunun, sınıf farklarına saygılı, tam bir

«küçük mülk sahibi anlayışı»nı temsil ettiğini rahatça söyleyebiliriz.

Bu sonuç o kadar dolaysızca elde edilir ki, itiraz gereksizdir.

Eğer ortada Çin Halk Cumhuriyeti'nin 30 yıla yaklaşan deneyi olmasaydı, şu yukarda elde ettiğimiz sonuç, ÇKP'yi «sosyalist» saymamamıza fazlasıyla yeterli olurdu.

Çin Halk Cumhuriyeti'nde, hâlâ varlığını sürdüren, orta ve küçük mülk sahiplerinin oluşu da bunu desteklerdi. O zaman bir «küçük burjuvalar ülkesi» olarak niteleyebileceğimiz Çin Halk Cumhuriyeti'nin tek siyasal partisinin, kendi ülkesinin iç yapısına uyarlı bir dış dünya istediğini söylemek de zor olmazdı.

Fakat biz çok daha önceden Çin Halk Cumhuriyeti'nde **sosyalist üretim ilişkilerinin** egemen olduğunu söylemiştik ve şimdi de şu yukarda Marksizm-dışı olarak nitelediğimiz «dünya» anlayışına rağmen bu sözlerimizi değiştirmiyoruz.

O zaman, yazımızın başında «politik hedef» konusunda söylediklerimizle çelişen bir yere gelmiş olmuyor muyuz? Bu durumda dış dünya ile ilgili politik hedefin; Marksizm-dışı olarak nitelediğimiz görüş sahiplerinin, iç politik hedeflerinin Marksizm'le uyuşur olduğunu söylemiş olmaz mıyız? Dış ve iç politik hedef ayrımı ve farklılığını reddettiğimize göre, bu apaçık çelişkiyi kabul etmememiz gerekir.

Sorunu tümüyle aydınlatmasa bile şunları belirtmekte yarar vardır.

Yukarda, Çin Halk Cumhuriyeti'nde **sosyalist üretim ilişkilerinin** egemen olduğunu söyledik, ki doğrudur. Ama yalnızca üretim ilişkilerine özgü olduğunu söylediğimiz bu «sosyalisı» nitelik, bu kapsamıyla Marksistlerin «iç» politik hedefinin tümü değildir. Bu, yalnızca üretim ilişkilerinin tüm toplumsal ilişkilerin önemli bir parçasını, yani ancak bir parçasını oluşturmasından dolayı değildir. Bunun da ötesinde, sosyalizmin bir «üretim biçimi» değil, bir «toplum biçimi» olan temel, ayırdedici özelliğinden ötürüdür. Üretim ilişkilerinin hukukî ifadesi olan mülkiyet ilişkilerinin bireysel, özel olmaktan çıkarılması ve bunun, üretim alanında egemen hale gelmesi, sosyalizm **yolunda** çok önemli **bir adımın** atıldığını gösterir ancak.

Kaldı ki yalnızca bir ortak mülkiyet talebiyle sınırlı siyasal hareketlerin görüldüğü tarihte, bu tip hareketlere ve onların bu sınırlı programına «sosyalist», «komünist» adı verildiği görülür. Marksizm'in tanımladığı sosyalizm ile bu «sosyalizm»ler arasında yalnızca bir zaman ve ortam farkı değil, son derece köklü bir içerik farkı vardır.

Bu açıklamalarımıza dayanarak, ÇKP'nin 30 yıllık sosyalizme geçiş deneyini, şu yukarda Marksizm öncesi olarak belirttiğimiz «sosyalizm» lerle eş sayıp, kendi beyanlarımızdaki çelişkiyi gidermiş olabilirdik. Ama sorun, böyle benzetmelerin çekiciliğine **hemen** kapılmamızı engelleyecek kadar çok yönlüdür ve olayın kendisi, açıklanması ve anlaşılması mutlak gerekli bir tarihî sürecin ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Her ne kadar bugün ÇKP'nin iç politik hedefinin, şu yukardaki tarihî «komünist» anlayışla uyarlı bir duruma geldiğini söylemek için birçok kanıt varsa da, bizim için önemli olan **bu hale gelişi** açıklamaktır.

O halde gerçekten ortada çelişik bir durum vardır. ÇKP, bir yandan ülke içinde **sosyalist üretim ilişkilerini** geliştirmeye çalışmakta, ama dünya politikasında özellikle son 5-6 yıldır **daha** açıkça görülen bir «sağ» çizgi izlemektedir. ÇKP'nin dünya politikası «sağ»dır, çünkü hiçbir Marksist, uluslararası ilişkilerin «millî», «bağımsız» vs. gibi değer ölçülerine göre ele alınmasını savunamaz. Bu öylesine temel bir kuraldır ki, eğer ortada ÇKP'nin iddia ettiği gibi «baskı ve hegemonya» uygulayan birileri varsa bile değişmez. Çünkü böyle bir uygulamaya karşı Marksistler, ulusların, **aralarındaki tüm engelleri kaldırarak birlikte karşı koymalarını** önerir ve bunun **iç ve dış koşullarını** yaratmaya çalışır.

Dışa karşı tavırda giderek belirginleşen bu sağ çizgi, akla ÇKP tezlerinin ilginç bir özelliğini getirmektedir.

Dikkat edilirse, bizim incelememizde de ele alınan, ÇKP tezlerinin doğrudan doğruya ülke içindeki sosyalist kuruluşun sorunlarına ilişkin bir yanı yoktur. Nitekim şöyle bir sıralarsak, «SSCB'nin sosyal emperyalist-faşist» olduğunu ileri süren tez, böyle bir oluşumu, SSCB içinde güçlü bir karşı-devrim olayı ile değil, Komünist Parti içinde olup biten bir iktidar gasbı olayı ile açıklıyor. ÇKP, SSCB'nin bu «değişimi» ile birlikte aynı türden «olay»ların Doğu Avrupa ülkelerinde de meydana geldiğini ileri sürmektedir. Kendi ülkesinin «proleter diktatörlüğünde ısrar ederek» değişmeden kaldığı bir dönem içinde «sosyalist kamp» böylece dağılıyor. Ama Çin Halk Cumhuriyeti dışındaki dünyanın değişmesi — ki ÇKP bunu «altüst olma» olayı ile tanımlıyor — bununla kalmıyor; «kapitalist kamp» da bölünüyor.

ÇKP tezleri, «dağılma» ve «bölünme» olarak nitelediği bu kendi dışındaki dünyada olup bitenleri «açıklamak» için oluşturulmuştur. Özellikle SBKP ve diğer sosyalist ülkelerin «değişim»i üzerine ileri sürdüğü «geriye dönüş» ile ilgili tezler, hemen hemen tüm ÇKP tezlerinin odağındadır. Zaten bizim incelememiz de, hep bu tezler ile tezlerin arka planını oluşturan ön kabuller, varsayımlar üzerine oldu.

O halde ÇKP'nin 1970'lere kadar pek görülmeyen bu tezlerinde tesbit ettiğimiz Marksizmdışı anlayış, tezlerin oluşturulmasına neden olarak ileri sürülen olaylarla, yani Çin Halk Cumhuriyeti dışındaki olaylarla sıkı sıkıya bağıntılıdır.

Bu tesbitlerimizi, ÇKP ile SBKP arasındaki tartışma ve çatışma konusunda vardığımız bir yargı ile birleştirebiliriz. Bu konuyu incelerken, ÇKP görüşlerinin SBKP'nin görüş ve politikalarına **tepki'den** kaynaklandığını söylemiştik. Bu

noktada bir adım daha ileri gidip, şöyle bir varsayım oluşturabiliriz: **ÇKP'nin görüşlerine özgünlüğünü** — ki bu özgünlük Marksist anlayıştan ayrıma tekabül etmektedir — **veren, onun «dış»a bakışıdır.** Başka bir deyişle, ÇKP'nin **dış'**a bakışı, kendi dışındaki olaylara tâbi olarak veya dış'ındakilerle ilişkilerinin durumuna uyarlı olarak değişmekte ve bu değişim, **iç**'e yansımakta, böylece de **iç**'deki değişimleri belirlemektedir.

Fakat burada anlatılan işleyiş edilgen bir yapıya ait değildir. Bu bakımdan dışın belirleyiciliği, içte ona zıt bir tepki oluşturmak biçimindedir.

Yukarda özetlediğimiz ve hayli soyut terimlerle ifade ettiğimiz işleyiş, tepkici bir siyasal görüşün evrimini anlatır. Burada geçen **iç** ve **dış** gibi sözcüklerin sınırlı bir anlatım gücü olduğu açıktır.

Ancak ele aldığımız konu açısından bu sınırlı ve soyut modele ihtiyacımız vardır. Çünkü araştırmalarımızda, ÇKP'nin iç politikasında **«sol»**, dış «dünya» politikasında «sağ» bir çizgi izlemesinin yarattığı çelişkili durumun kaynaklarına inmek ve bu duruma aydınlatıcı bir cevap bulmak zorundayız.

Bu cevap, aynı zamanda Marksizm ile Marksizm - dışının garip bir birliktelik, adeta bir alan bölüşmesi yapmışlar gibi bir ilişki sürdürdüklerini gördüğümüz toplam ÇKP ideolojisinin bu durumunu da açıklamalıdır.

Yukarda oluşturduğumuz varsayım modeli temel alıyoruz. Bu model, **dış**'ın belirleyiciliğini öngördüğü için konuya yaklaşımımız bu yönden olacaktır.

ÇKP GÖRÜŞLERİNDEKİ EVRİMİN EVRENSEL ARKA PLANI

İncelememizin ilk bölümünün başlangıcında ÇKP ideolojisindeki değişim noktalarını işaret etmiş ve bu değişimi ÇKP'nin, SSCB'ni nitelemekte kullandığı sözlerde izlemiştik.

Orada açıklamadığımız şey, bu değişimi yaratan etkenlerdi. Daha doğrusu, başta SSCB olmak üzere tüm dünyayı giderek daha değişik bir gözle görmeye başlayan ÇKP'yi buna «zorlayan» temel olguları belirtmemiştik.

ÇKP ideolojisindeki bu değişimin her değişim olayında olduğu gibi bir iç nedeni, yani **değişim olayının başlangıç öncesindeki** ideolojisinin unsurları arasındaki ilişkiden kaynaklanan iç koşulları vardır; bir de bu iç koşulları **bir yöne** doğru değiştiren dış etkenler.

ÇKP ideolojisi, özgün çizgilerini uzun bir devrimci süreç içinde kazandı. Ve Çin Halk Cumhuriyeti'nde sosyalizmin inşaası görevine, bu denenmiş ve doğruluğu görülmüş ideolojinin ışığında başlandı. Bu andan, ÇKP görüşlerinde ilk köklü değişimleri gördüğümüzü belirttiğimiz 1965'e kadar, Çin Halk Cumhuriyeti içinde, bu değişimlerin nedeni olabilecek olayların cereyan etmediğini biliyoruz. Yani bu süre içinde ülkede karşılaşılan sorunların niteliği ile ideolojideki değişimler arasında doğrudan bir bağ yoktur. O halde değişimin etkeni **dış**'dadır.

İdeolojik «üstyapı»da başlayarak daha derinlere doğru giden bir değişim sürecinin başlangıç anını, ÇKP ile SBKP arasında ilk açık tartışmaların başladığı 1960 sonrası olarak alıyoruz. Bundan önceki dönem **yalnızca tartışmanın** nedenlerini hazırlayan evre olarak gözönüne alınabilir.

I. ANTİ-REVİZYONİZM

ÇKP'nin SBKP'ne karşı ilk açık eleştirilerinin teması, o ana kadar uluslararası Komünist hareketin önder partisi olarak kabul edilen SBKP'nin, temsil ettiği harekete dikte ettirmek istediği **dünya politikası** idi. SBKP'nin «yumuşama» ve «barış içinde geçiş» tezlerine, klasik Marksizm - Leninizm adına ÇKP karşı çıktı. Tartışmanın bir diğer «yan» konusu ise Yugoslav revizyonizmine karşı tavır sorunudur. SBKP'nin Yugoslavya'yı da sosyalist ülkeler arasına almak için önerdiği, uyguladığı «taviz» politikası, ÇKP tarafından bu ülkenin «dönek» ve «sosyalizm dışı» olduğu öne sürülerek eleştirildi. «Geriye dönüş» üzerine yapılan ilk ÇKP yorumlarını bu esnada görüyoruz.

Tartışmalar «sosyalizm içinde» ele alınarak ve uluslararası Marksist platformda — resmî Komünist Partileri tarafından temsil edilen platformda — cereyan etti. Giderek ilk tema daha geniş boyutlar kazandı ve sonunda SBKP'nin «revizyonizm»i de tartışma temalarından biri ve başlıcası haline geldi.

Tartışma temasını genişleten ÇKP'dir. «Sekter» olarak suçlanmakta, ama klasik Marksizm - Leninizm'i temsil ettiği yolundaki genel yargıdan da hız alarak karşısındakilere giderek artan şiddetle hücum etmektedir.

Ancak tartışmaların bu ilk dönemi biterken görülen şudur ki, ÇKP uluslararası Marksist platformda yalnız gibidir. Bir tek Arnavutluk Komünist Partisi (A.E.P.) yanındadır ve birkaç «tarafsız» Komünist Partisi dışında, başta Doğu Avrupa ülkelerinin Komünist Partileri olmak üzere, tüm Avrupa Komünist Partileri ÇKP'ne karşı tavır almışlardır. Onların yanında diğer ülke Komünist Partileri de ÇKP yanlısı değildirler.

Zaten tartışmaların ilk anında SSCB'deki toplumsal yapı konusunda güçlü endişeleri olan ÇKP, bu ülkenin ve yandaşı sosyalist ülkelerin «revizyonist» olduklarını, yani bir ölçüde «geriye dönüş» yaptıklarını kabul eder durumdadır.

ÇKP'nin uluslararası Komünist Partiler platformunda bu «yenilgi»si bir diğer «yenilgi» ile de tamamlanır: ÇKP'nin Marksizm - Leninizm'in klasik tezleri adına yürüttüğü mücadele, yalnız resmî Komünist Parti yönetici kadrolarınca değil, tartışmayı izleyen, bu partiler etrafındaki geniş kitleler ve hele işçi sınıfı tarafından da onaylanmamış, güçlü bir destek bulamamıştır. Özellikle Avrupa için sözkonusu olan bu durumu de-

ğerlendiren ÇKP, Avrupa proletaryasının içinde yaşadığı «refah hali» dolayısıyla —Lenin'in kullandığı bir deyimle ifade edersek— «bozulduğunu» ciddiyetle düşünmüş ve buna infial duymuş olmalıdır. Açıkça hiçbir zaman söylememiş olmakla birlikte, bu evreden sonraki ÇKP tezlerinde bir ön kabul halinde yer alan bu değerlendirmenin önemli etkisini bundan böyle hep göreceğiz.*

Bu ilk evre sona erdiğinde, ÇKP, o zamanki başlıca çerçevesi, «dünyası» olan «sosyalist kamp —dünya—»ın bir sağ sapma içinde olduğuna karar vermiştir. Bu «dünya»ya karşı tepki, kendini «Kültür Devrimi» olayıyla duyurdu.

ÇKP'nin kendi dünyasında, yani sosyalist ülkeler ve Komünist Partiler platformunda gördüğü tüm aksaklıklara ve bunların ideolojik ifadesi olan revizyonizme karşı —çözüm değil— tepkisi, hem toplumsal-ekonomik hem de ideolojik düzeyde aksaklık olarak gördüğü biçimlere zıt biçimler almak oldu. Böylece ücret farkları ve refah eğilimlerine karşı, bunları en aza indirgeyen tedbirleri; apolitik yığınlar yerine «politik seferberliğe» teşvik edilen kitleleri; klasik parti hiyerarşisi yerine bu hiyerarşinin yeniden kurulmasının hedef olarak gösterildiği Kültür Devrimi'nin bu süreci içinde, SBKP yanlısı ve «revizyonist» olarak nitelenen Liu Şao Şi ekibi de tasfiye edildi.

II. «MAKSİZM-LENİNİZM VE MAO ZE DUNG DÜŞÜNCESİ»

Tepki, bulunulan yerden daha değişik ve etkinin zıt yönünde bir yere varmak demektir.

Böylesine bir oluşumda tepkinin boyutu ilk etkiden fazla olur. Buna basit bir örnek, tartışmanın kavgaya dönüşmesi sürecidir. Burada hafif itirazlarla başlayan ağız dalaşı, karşılıklı yükselen seslerle bir gürültüye döner ilkin ve sonra ilk hafif vuruş karşılığında daha sert bir vuruşu getirir ve böyle yükselerek büyür olay.

Buna benzer bir oluşumu, ÇKP tepkisinin biçimleniş süreci olan Kültür Devrimi içinde görüyoruz. Örneğin; «Devrim» başlarken «revizyonist» olan SBKP, sona ererken «sosyal emperyalist» olmuştur!

Fakat biliyoruz ki, ÇKP'nin tepkisi yalnızca SBKP'ne karşı değildi. Tepkinin en önemli unsuru SBKP olmakla birlikte, özellikle Batı Avrupa Komünist Partilerinin aynı yönde tavrının ÇKP ideolojisine etkisi, daha belirgin bir biçim kazandı.

Nitekim. «Marksizm - Leninizm ve Mao Ze Dung düşüncesi» olarak ilân edilen ÇKP ideolojisi, ilk kez bu denli bir yaygınlıkla ön plana getirildi. Ve daha bu ideolojinin unsurları açıklıkla belirtilmeden, «halk savaşı» sloganı ile birlikte «dünya kırlarının dünya şehirlerini kuşatması» şeklinde formüle edilen Çin Devrim pratiğinin, dünya devrimi pratiği olarak yüceltildiği genel strateji açıklandı. Bizi şu anda ilgilendiren bu stratejinin gizli ön kabulüdür. Bu, dünya şehirlerinin, yani Avrupa ve Amerika'nın, kurtarılacak halde olduğu, yani buradaki işçi sınıfının devrim yapamayacağı varsayımıdır.

ÇKP, 1960-65 tartışmaları içinde kendi ideolojisi ile değil, genel Marksizm-Leninizm teorisi ile bulundu; kendi devrim ve sosyalizmin kurulması deneyi içinde oluşmuş ideolojisi bu tartışmalarda hiç konu edilmedi.

Çünkü tartışmaların geçtiği alan Marksizm - Leninizm'in ortak teori olarak kabul edildiği alandır. Burada, teoriden kaynaklanmakla beraber, teorinin, herhangi bir ülkenin özel koşullarına uygulanmasından edinilen deneyleri veya bu özel koşullara uygulanma biçimlerini de barındıran ideolojilerin yeri yoktur veya pek azdır.

Ancak «teori»nin değil, ideolojilerin sözkonusu olduğu alanlar vardır. Ve böyle alanlar, 1965 in dünyasında tarihî olarak yoğun bir hareketliliğe sahne olan emperyalist sistemin sömürge ve yarı sömürge ülkelerinden meydana gelmektedir. Bu ülkeler, uyumlu yapılarını kurmuş sosyalist ülkelerin ve refah içinde oluşundan dolayı görece sakin emperyalist metropollerin aksine; kurtuluşu amaçlayan çeşitli siyasal akımları ile canlı bir arayış içindedirler. Ayrıca 1961 sonrasında dolaylı biçimler altında sürmeye başlayan sistemler arası savaşın kaydırıldığı alanlar olarak, daha da hareketlenmişlerdir.

ÇKP'nin artık Marksizm-Leninizm'in savunucusu olarak değil de, kendi «devrim modeli»ne dayalı olan ideolojisiyle ortaya çıkışı, «yalnız» kaldığı uluslararası Marksist platformun dışında, buna ek bir alan arayışının da sonucudur. O, Marksist platformda sürdürdüğü mücadelenin, bu platform içindeki revizyonist, dolayısıyla devrimci özden yoksun partilere dayanılarak, onlarla birlikte verilemeyeceğine inanmıştır. Aynı dönemde, bu «hareketsiz» alanın dışında doğmuş ve gelişen **devrimci** hareketlerin kaynaştığı sömürge ve yarı sömürgeler alanı, ÇKP için yeni ittifakların kurulacağı alan olarak elbette seçilecekti.

Zafer kazanmış olmanın güçlü desteğiyle sunulan ÇKP modeli, bu yeni alanında, hem kendine eş bir hareketi geliştirmeye çalışan ülke devrimcilerine, hem de henüz arayış halinde olanlara bir mihrak ödevi görebilirdi.

ÇKP'nin bu yeni alana **daha fazla** ağırlık vermesini gerektiren diğer bir etken daha vardır. Bu alan içindeki ülkelerde kurulu K.P. leri —1960 öncesinden beri kurtuluş mücadelesi veren ülke partileri hariç—* kendi halklarının, anti - emperyalizm olarak ifade edilen, siyasal-toplumsal ta-

* Kuşkusuz aynı ön kabul SBKP içinde sözkonusudur. O ve onun izindeki Avrupa partileri bu ön kabule boyun eğerek ve bunu dolayısıyla ifade eden strateji ve taktiklerindeki ayarlamalara aktararak yapıyorlar. ÇKP ise bu «ön kabulü» kendi tepkici yaklaşımı içinde bir yere oturtuyor.

* Bu partilerin hepsi Çin-Sovyet çatışmasında «tarafsız» kaldılar.

leplerini, toparlayamamış ve muhalefet hareketlerinde önder duruma gelememişlerdi. Hemen hepsi SBKP paralelinde olan bu partilerin «reformist» tavırlarına tepki duyan o ülke devrimcileri, bu durumdan ötürü SBKP'ye karşı da belli bir uzaklık içindedirler. Bu bakımdan sömürge ve yarı sömürge ülkelerdeki devrimci hareketlerin bir çoğu şu iki özellikleri ile ÇKP'ye yakındırlar: 1)Emperyalizme karşı olmak, 2) SBKP'ye veya onun paralelindeki partilere belli bir uzaklık.

ÇKP'nin, dünya Marksist hareketinin devrimci mihrakı olmak gibi bir misyona sahip çıkan önceki tavırlarını biliyoruz. Bu bakımdan, uluslararası Marksist harekete yeniden devrimci bir kimlik kazandırabilecek güçleri barındırır olarak değerlendirdiği **yeni alanına,** daha fazla ağırlık ve önem verdi. Bu alan ise «sovyetik devrim modeli»yle somutlaşan klasik Marksizm-Leninizm teorisinin dar yorumu olan, SBKP ideolojisine tepki bir ideolojinin, daha fazla ilgi çekeceği umulan bir alandır. Bunun içindir ki, 1965 sonrası yıllarda, kendi «devrim modeli» eşliğinde, ÇKP'nin ideolojisini ön plâna çıkardığını görüyoruz. «Marksizm-Leninizm ve Mao Ze Dung düşüncesi»nin; «devrim modeli»nden kaynaklanan olağanüstü zorlanmış yorumlarla evrensel bir boyut alması, bundan ötürüdür.

Böylece dünya Marksist hareketinin tarihinde ilk defa ve bu denli yaygın bir biçimde, «sosyalizmi kuracak temel sınıf» — ki sonraları sınıf sözcüğü yerine «güç» sözcüğü kullanılır oldu ve bu ÇKP'nin önayak olduğu bir değişikliktir — sorunu tartışma konusu oldu.

O tarihe kadar Marksist hareket içinde «yöntem» değişiklikleri biçiminde meydana gelen tartışmaların tümüyle dışında bir nitelik gösteren bu olay ile birlikte, sosyalizm ve işçi sınıfı ilişkisi, bu hiçbir zaman kuşku duyulmayan temel bağ üzerinde, kuşkular açığa çıkmış oluyordu.

Yeni doğan bu durumu daha genişçe anlatalım.

Bu tarihten önce sosyalizmi gerçekleştirecek temel sınıfın işçi sınıfı olduğu açık ve tartışılmaz bir gerçek durumundadır. Sosyalizm mücadelesi içinde işçi sınıfı, diğer sınıflarla bu mücadelenin çeşitli evreleri için **ittifaklar** kurabilir, ama bu ittifakların belirleyici ve temel sınıfı olarak alınırdı. Tartışmalar, ya hangi sınıf ve tabaka ile ittifak kurulması gerektiği sorunu yüzünden çıkar, ya da işçi sınıfının tek başına veya müttefikleriyle hangi yöntemle (ayaklanma veya sosyal reform veya parlamenter yol ile) iktidarı ele geçirmesi gerektiği üzerine olurdu. En çıplak biçimiyle ayrılıklar böyle tanımlanabilir.

(Kuşkusuz bu ayrılıklar, yalnızca yöntemle sınırlı değildir. Bu tabiri sırf bir karşılaştırma kolaylığı olsun diye kullanıyoruz. Yani o zaman sınıf olarak yalnız işçi sınıfının üzerindeydi tartışma.)

Oysa şimdi sorun, bir yöntem sorunu değildir. Sosyalizm ile işçi sınıfı arasındaki doğrudan ilişkinin mutlak olup olmadığı konusundadır. ÇKP'nin «kır-şehir» temeli üzerine geliştirdiği «devrim modeli» tezi, «Köylü sınıfları temel-işçi sınıfı önder güç» biçimindeki formülasyonların örtüleri altında, aslında yukardaki temel ilişkiyi mutlak kabul etmeyen bir anlayışı gizlemek istemektedir. Sonraları «fiili ve ideolojik önderlik» ayrımlarının da yapıldığı bu tartışmalar içinde, açıkça söylenmeyen, ama söylenilmediği için de tartışmaların öznel boyutunu artıran sorun, gelişmiş, «refah içinde kapitalist bir ülkede, işçi sınıfının devrimci niteliğinin ne olduğu» sorunuydu.

«Devrimde devrim» tanımının oldukça açık şekilde anlattığı şey; bugüne kadar işçi sınıfını vazgeçilmez temel güç sayan ve tüm taktiklerini bu sınıfın durumuna göre tesbit eden **tek** «model» in, bu genel «devrim» anlayışının kendisinde köklü bir değişim yapmak **isteğini** ifade ediyordu. İşçi sınıfının yalnızca bir «güç» olarak değil, konumu, eylem alışkanlıkları ve sınıf olarak sahip bulunduğu diğer özelliklerle belirlenen «klasik model»in, bu temel sınıfsal özü değiştirildiğinde, ortaya çıkan yeni «model»ler, yalnızca değişik «güç»lere dayanan «model»ler değil, temel aldığı sınıfların konum, alışkanlık ve eylem biçimlerini de özümlemiş «model»ler olur artık. Yani yalnızca «güç» kaynağı değişmiş olmaz, içerik te değişir.

Bu içerik değişimi sorunu, son derece önemlidir. Çünkü «klâsik model», yani Sovyetik veya Leninist devrim «modeli» **temel aldığı sınıfın,** sosyalizmin **yönetici sınıfı olacağı** esprisi üzerinde, bu sınıfın, **bu** espriye uyarlı **bilinç ve politik deneyle yüklü** olmasını ön koşul sayar. Yani bu sınıfın yalnızca ekonomik koşullarının dayanılmaz oluşundan kalkan ve kendisini bir isyan hareketi olarak, **fizik bir güç olarak** harekete geçmeye zorlayan koşulları, sosyalizm için yeter neden kabul etmez. İşçi sınıfının subjektif koşulları olarak kabul edilen şey, yalnızca bu sınıfın toplu bir güç olarak varlığını değil, yönetici bir sınıf olacak kadar bilinçli olmasını da içerir.

Oysa yeni modeller, temel aldığı sınıfların ekonomik yoksullukla belirlenen durumlarına duyduğu tepkiden ve bu durumlarını kendi fizik gücüyle değiştirmesi esprisinden hareket eder. Bunun içindir ki, bu fizik olarak temel olan güçlere önder olacak bir bilinçli, politik deney sahibi kadro gerekir. Temel ve önder güç ayrımının kökeni buradadır. Temel gücün bir isyan bilincine sahip olması yeterlidir veya o, **isyan etmenin bilincine,** öncü eylemlerin etkisi ile getirilir.

Toparlarsak; yeni modellerin klasik sosyalist devrim anlayışında yaptıkları değişiklik, yalnızca basit bir «güç» değişikliği değildir. Yani sorunun özü, «işçi sınıfı mı yoksa köylü sınıfı mı temel olacak» tartışması değildir. Asıl değişiklik, temel alınan sınıfın politik, yönetici işlevinin artık kabul edilir olmamasıdır. Temel sınıf, bir «güç» tür artık, «askerî» önemi olan, fizik bir etkinliktir ve bu niteliğiyle ele alınır, değerlendirilir.

ÇKP ideolojisindeki değişimin bu ilk evresi, aşağıdaki sonuçlarla tanımlanır:

1) ÇKP ideolojisinin **kendi deneylerinden**

kaynaklanan özellikleri, temel belirleyici özellik haline gelmiştir. Bu temel hale gelen özellik, sosyalizm ile işçi sınıfı arasındaki doğrudan ilişkiyi sarsan ve temel sınıfı bir fizik güç seviyesine indirgeyen yorumun geçerli hale gelmesidir.

2) Bu yorum, Marksist - Leninist devrim anlayışına, Marksizm-dışı (öncesi) «sosyalizm»lerin devrim düşüncesini kaçınılmaz olarak davet eder.

3) Bunun sonucu, bu iki farklı düşünce sisteminin eklektik bir karışımı, bunların geçici bir sentezi olan «Marksizm - Leninizm ve Mao Ze Dung düşüncesi» oluşur. Bu ideolojinin eklektik karakteri, «temel ve önder güç» ayrımlarında ve «fiili-ideolojik önderlik» tezlerinde yansır.

III. DEĞİŞİMİN HIZLANMASI

1970'e gelirken SSCB'nin «sosyal emperyalist» olduğu yolundaki iddialar duyulur olmaya başlandı.*

Önceleri revizyonizm nitelemesinin doğal bir uzantısı olarak, bir suçlama motifi gibi değerlendirilen bu sözler, giderek ana iddia halini aldı. Çünkü tartışmaların bu evresine kadar kullanılan 1. Dünya Savaşı öncesinin terminolojisinde «sosyal emperyalist» tanımı, ayrı bir sapmanın adı olarak değil, revizyonizm'in belli bir olayda aldığı tavır dolayısıyla —hükümetlerin savaş politikasını destekledikleri için— söylenmişti. Yani **«sapma»nın bir** alandaki **uygulaması** için kullanılmıştı.**

Oysa ÇKP bu sınırı zorlayarak, «sosyal emperyalizm»i, bir sapma bile değil, bir yapı değişimi olarak, yani son derece kapsamlı bir «zıddına dönüş» olayı olarak ilân etti. Çok geçmeden «faşist» sözcüğü de sosyal emperyalist tanımına eklendi.

ÇKP bu iddiasını ileri sürmekle, o güne kadar —kendisi de dahil— hiç kimsenin görmediği, farkına varamadığı bir süreci, hem de SSCB gibi bir sosyalist üsle olan alanda, emperyalist-faşist olmakla sınıra varan, son derece köklü bir yapı değişimini kanıtlamak «iş»ini yüklenmiş oluyordu.

1975'lere kadar ÇKP'nin yapmaya uğraştığı işte buydu.

Bu tarihe kadar geçen dönem, iddia konusu hakkında, başka tip iddialara kanıt olabilecek şeylerden başka bir şey söyleyemeyen bir hareketin, bu eksikliğini, yeni tezler ve öğretiler ile kapatmağa çalışmasının olduğu kadar, böyle bir çabanın nelere yol açtığını göstermesi bakımından da ilginçtir.

Yazımızın başında ÇKP ideolojisinin «dış»dan belirlendiğini yazmıştık. 1970'e kadar izlediğimiz dönem bunu açıkça gösterdi.

1960'lı yıllarda yeniden hız kazanarak, 1965 sonrasında dünya ölçüsünde başlıca toplumsal hareketler olma niteliğini kazanan «Ulusal Kurtuluş Hareketleri» —ki, hemen hepsi sosyalistlerin öncülüğünde idi— bu niteliği kazanma dönemine girerlerken; ÇKP'nin de Marksist Partiler platformunda yalnız kalışı kesinleşiyordu. 1965 sonrasındaki ÇKP ideolojisinin iki egemen motifinden biri olan anti-revizyonizm, nasıl eski alanına duyduğu tepkiyi anlatıyorsa, «halk savaşı» ve «kırların şehirleri zaptı» «teori»si de yeni alanının etkisini yansıtıyordu.

1970'e doğru ÇKP, «özellikle Ulusal Kurtuluş Hareketleriyle birlikte bir devrimci ittifak oluşturup, SBKP revizyonizmine karşı mücadele etme» biçimindeki politikasının da sonuçsuz kaldığını gördü.

ÇKP'nin ikinci «yenilgi»si de bu oldu. Gerçi bu, ilki gibi «alan içinde yalnızlaşma» sonucunu getirmedi, ama yine de umulan sonuç alınamadı. «Ho Şi Minh tavrı» SBKP için yeterli sayılsa bile, ÇKP için değildir.

«Teori» adına yürüttüğü ilki gibi, «ideolojisi» adına yürüttüğü bu ikincisinin de sonuçsuz kalacağını görürken; ABD'nin askerî - malî bunalımı açıkça görülmekte, emperyalist kamp içindeki yeni «güç merkezleri» ile ABD çeliskisi daha da somutlaşmakta ve bu arada emperyalizmin tüm bağımlı ülkelerinde kısmî bir bağımsızlaşma eğilimi ve kendi çıkarlarını koruma hareketi gelişmektedir.

1961'e kadarki dönem, iki sistemin doğrudan karşı karşıya gelişleri ile karakterize edilir. 1970'e kadar Ulusal Kurtuluş Hareketlerinin aslî olaylar olduğu bir dönem yaşandı. Ve bu hareketlerin zaferi ufukta gözükürken; bu kez emperyalist sistemin metropollerinde ve bağımlı ülkelerindeki hareketlilik önem kazandı.

ÇKP, özellikle SBKP'ne karşı olmakla belirlenen son 15 yıllık politik hedefini gerçekleştirmek için, bu kez de, başta bağımlı ülkeler olmak üzere, emperyalist kamp içinde ABD etkinliğinin azalmasından doğan hareketli alana yöneldi.

Yöneldiği her alanın ortak çizgisini kendi politik çizgisiyle birleştiren ÇKP, bu yeni yönelişinde aynı yolu izledi. Kendi «dış»ı bir kere daha ÇKP ideolojisini belirliyordu.

Ama bu kez yöneldiği alan, ne Marksizm'dir,

* 1969'daki ÇKP 9. Millî Kongresine sunulan Merkez Komitesi raporunda SBKP hâlâ esas olarak revizyonizm'le suçlanmaktadır.

** Revizyonizm, sınıfsal dayanağı «işçi aristokrasisi» olan bir ideolojidir ve *işçi sınıfı hareketi içinde* bir sapmadır. Yani *son tahlilde* burjuvaziye hizmet etmesine rağmen, en azından bu niteliğinin açığa çıkarılması için *sosyalistlerin kendi alanı içinde* ele alınarak —esas olarak *ideolojik planda*— mücadele edilmesi gereken bir sapmadır. Ve bunda amaç, *sapmanın* etkisinde kalmış kendi *unsurlarımızı* yeniden *kazanmaktır*. Fakat SSCB'nin sosyal emperyalist-faşist olduğu iddiası benzer bir yaklaşımı imkânsız kılar. İddianın kendisi —artık mücadele sözü yetersiz kalmaktadır— savaşılacak bir hedefi işaret etmektedir. Hedef bir ülkedir, ayrıca. Ve istenilen artık birilerini *kazanmak* değil, *yok etmektir*.

ne de sosyalizmi amaçlayan Ulusal Kurtuluş Hareketlerinin devrimci alanıdır. Bu alan. öncelikle kapitalizmin kendi iç kuralları uyarınca mücadele eden ve aralarındaki çelişki, en çıplak bir çıkar çelişkisi olan birimlerin alanıdır. Bu alanın tarihî hareketliliği, sistemin temelini değil, bazı «hukukî» biçimlerini eleştiren ve bunları kendi çıkarlarına uyarlı bir işleyişe getirmek isteyenlerin hareketinden ileri gelmektedir. Bu hareketli unsurlar, belki anti-ABD'dirler, ama anti-emperyalist değildirler.

Fakat bu alan içinde, kendi hareketi için «anti-emperyalist» diyenler de vardır. Hattâ bazıları sosyalist olduklarını da söylemektedirler. Bir öncegi paragrafta, bu son saydıklarımızdan daha fazla, bazı «kapitalistleşmiş» bağımlı ülkelerin hareketi açıklanmıştır. Kendisine «anti-emperyalist» veya «sosyalist» diyen birçok **ülke'**nin anılan sözlerden ne anladıklarını görmek de yararlı olur.

IV. KENDİLİĞİNDEN «ANTİ-EMPERYALİZM»

Tüm bu ülke halkları için, emperyalizm, **yukardan, dıştan** ve **zorlama** biçimlerde gelen, **yabancı** bir **güç'**tü. Emperyalizm, bu nitelikleriyle geleneksel yapıları pervasızca dağıttı ve bu dağılmış düzenin içinde, kendi sömürü mekanizmasının çarpık kurumlarını yerleştirdi. «Anti-emperyalizm», —adından da anlaşılacağı üzere— emperyalist uygulamaların **sonuçlarına** duyulan **tepkiden** kaynaklanır. Daha önceki toplum biçimlerinin başlıca muhalefet teması olan, zulüm, soygun, istilâ ve talana karşı isyan; emperyalist uygulamaların sömürücü ve baskıcı özelliklerine duyulan tepkiyle özdeşleşir. O zaman sömürgelere yansıyışında yeni bir üretim biçimini temsil niteliğini tâli kılan emperyalizm, geçmişin zorba, yabancı ve soyguncu güçlerine karşı oluşan bilincin benzerini doğurur. «Kendiliğinden anti-emperyalist bilinç» dediğimiz bilinç türü kısaca böyledir.

İşte bu bilinç türü, duyarlı, titiz bir milliyetçilik, bağımsızlık endişesiyle karakterize edilir. **Kendi** ülkesinde, **kendine dönük** bir ekonomik yapı peşindedir. **Böylesi bir yaklaşım, sistem sorununu, teknik bir soruna indirir.** Sosyalizm veya kapitalizm bu açıdan ele alınır. Bugün bağımsızlığına yeni kavuşmuş birçok ülkede «sosyalizm»in benimsenmesi ile, Mısır, Gana v.s. sosyalizmlerinin ortaya çıkışı ile gözlemlediğimiz olgu, bu «teknik seçim»in sonucudur. «Teknik seçim»in «sosyalizm»ine ise ancak «devletçilik» denebilir.

Görülüyor ki, ÇKP'nin 1970'li yılların başından itibaren yöneldiği alan üç farklı kategori altında toparlanabilir. İlk kategoriye dahil olanlar, tekelci kapitalizm aşamasına varmış ülkelerdir. Bunlar ile ABD arasında varolan «emperyalistler arası çelişki», son 25 yılın en yüksek düzeyine ulaşmıştır. İkinci kategoriye giren ülkeler, hem kendi egemen sınıflarının siyasal-ekonomik isterleri, hem de sistem içinde «yeni merkez»ler oluşmasının yarattığı «çok yönlü politika» imkânları sonucu, kısmî bir bağımsızlık talebini ileri sürebilmektedirler.

Üçüncü kategori, sömürge tarihlerinde köklerini bulan, «kendiliğinden anti-emperyalizm»in, geç doğmuş bir «milliyetçiğin» ve kendine yeterli, kendine dönük bir ekonomik işleyiş kurma arayışının egemen olduğu, yeni bağımsız, eski sömürge ülkelerden oluşur.

ÇKP'nin «temel güç» olarak politikasını üzerine oturttuğu «ülkeler», şu son iki kategoriye dahil olanlardır. İlk kategori ise —Aydınlık ve ÇKP'nin deyimiyle— «diğer emperyalist» ülkelerdir ve bunlar da ittifak yapılacak güçler, yani «yedek güç»lerdir.

Politika, ideolojiyi de belirler. Ve bu, herhalde, herkesten çok ÇKP ideolojisi için doğrudur. Nitekim, şu anda, yönelebileceği alanların sınırına geldiğini gördüğümüz ÇKP'nin, —«dış»dan, yani yöneldiği alandan belirlenip buna göre biçim ve içerik değiştirme özelliği gösteren— ideolojisi, politikaya uyarlı olarak bir kez daha değişiyordu. **Yöneldiği alanın kendince** ileri sürdüğü talepleri, olduğu gibi benimseyip kendi ideolojisine kattı.

ÇKP'nin yöneldiği alanda eğer **ülkelerin** bir **isteği** varsa, bu, ülke **egemen sınıflarının isteği demektir. Milletin** bir **isteği** varsa bu, **burjuvazinin isteği** demektir. Marksizm'in, «tüm **isteklerin** sınıfsal temeli vardır» diyen bilimsel anlayışının, binlerce defa gösterdiği gerçek budur.

Ama artık **bu gerçek,** ÇKP'yi ilgilendirmemektedir. Çünkü o, ülkeleri, milletleri **temel** alıyor artık, sınıfları değil.

Sömürge ülkelerin milliyetçiliği, «kendine yeterli», «kendine dönük» ekonomik yapılar oluşturma «istek»leri, Marksizm-dışı «istek»ler olarak; ortaklaşmacı, bireysel Komünizm anlayışının yaygın ögelerini barındıran ÇKP ideolojisinin Marksizm-dışı (öncesi) temalarıyla uyum yapabilirdi.

Bunun yanısıra ideolojisi ve **İstekleri** ile «Marksizm öncesi»ni bile değil düpedüz anti-Marksizm'i temsil eden unsurların değer ölçüleri, yorum biçimleri ve «dünya» anlayışları da ÇKP'ninkilerle birleşmiştir.

Bu birleşmelerin ürünü olan haldeki ÇKP ideolojisi; Marksizm ile Marksizm-dışı (öncesi) ögelerin eklektik bir karışımı olan dönemin ideolojisinden hayli farklıdır.

Çünkü şimdi bu karışıma yeni gelen unsur (anti-Marksizm), kendi karşıtını (Marksizm'i) uzaklaştırarak. Marksizm-dışı (öncesi) ile birleşmiştir.

ÇKP ideolojisinin bu hale gelme süreci içinde oluşturulan ve incelememizin ilk bölümünde ele alıp, Marksizm'le. hiçbir bağının olmadığını gösterdiğimiz tezler, öğretiler ve varsayımlar bu birleşmenin somut göstergeleridir.

Ve dikkat edilirse, tüm bu yeni tezler ve öğretilerin SSCB'nin «sosyal emperyalist» oluşunu «açıklamak» işiyle doğrudan bağı vardır.

O halde, niçin ÇKP'nin 1970'den bu yana SSCB'nin «sosyal emperyalist»liğini propaganda etmekle uğraştığını anlıyoruz.

ÇKP, benimsediği «ülke» ve «millet» **isteklerinin** gerçek sahibi sınıfların, yani genel olarak egemen mülk sahibi sınıfların, doğal anti-Sovyetizm'i ile kendisinin SBKP'ne —ve SSCB'ne— tepkiden kaynaklanan politik amacını birleştirmek peşindedir. Ve bu birleşmeyi onların alanında, ideolojik-politik alanında gerçekleştirmek istemektedir.

Bunun içindir ki, SSCB'nin «sosyal emperyalist» olduğunu «açıklayan» tezlerin Marksizm-Leninizm'le ilgisi olması gerekmez. Çünkü bu tezlerin seslendiği unsurlar Marksist değildirler. ÇKP kimlere sesleniyorsa onların dilini, anlayışını ve ölçülerini kullanıyor, daha doğrusu, o dile, anlayışa ve ölçülere tâbi oluyor. ÇKP'nin SSCB üzerine «kanıt»ları Marksistlerin o ağır ithamı ele almalarına bile gerek duyurmazken, ÇKP'nin «ülke ve millet» adına **istek** bildiren yeni müttefikleri bu «kanıt»ları «anlayış»la ve alkışla karşılar.

AYDINLIK'DA DÜNYA VE «DEVRİM»

Şu ana kadar Marksizm-Leninizm adına yola çıkmayı amaçlayan ve uzun seferi içinde zigzaglarla dolu bir yola kapılıp, sonunda amacına ters düşen bir ideolojinin dramını izledik.

Şimdilerde Marksizm-dışı (öncesi) niteliği daha ağır basan ÇKP ideolojisinde, bu süreçten arta kalmış Marksizm, ölü sözcükler ve bazı tarihî süsler olarak, ideolojinin asıl tezleri ve öğreti ögelerinin üzerine **asılı** durmaktadır.

Bundan dolayı, incelememize kaynaklık eden, **Aydınlık** dergisinin başyazısını okurken, insanın aklına bir Sıffın Savaşı* imajı takılmaması imkânsız. Çünkü bu metinde de yer alan her cümle, her yargı, Marksizm-dışı bir anlayışı yansıtmakta, ama asıl içeriğinin tamamen dışında bir içerikle kullanılmış Marksizm-Leninizm'e özgü sözlerin perdesi altında sunulmaktadır.

Örnekler bu durumu daha da açık gösterir:

ÇKP'nin basit bir izdüşümü olan Aydınlık, «Dünya proletaryasının», «bugünkü», «İttifaklar politikası»nı, özetle şöyle açıklıyor: «...mücadelenin **temel gücü** olan üçüncü dünyaya dayanmak» suretiyle ve «...gelişmiş kapitalist ülkelerle (ikinci dünya ile) ...ittifak» edilerek, «iki süper devletin hegemonyacılığına» karşı. **(Aydınlık,** Sayı 57, s. 2)**

Dahası da var, ama hemen aklımıza şu soru geliyor: Eğer bu «proletarya» üçüncü dünya **ülkelerine** «dayanacak» ve ikinci dünya **ülkeleri** ile ittifak edecekse, bu, «dünya»ların dışındadır. Aksi halde zaten içinde olduğu ülkelere dayanması veya yine içinde olduğu ülkelerle ittifak kurması gibi bir gariplik doğar. Ayrıca bir sınıf olan proletarya'nın bir alan olan, coğrafî bir içeriği olan «ülke» ile yanyana kullanılması ne demektir? Aydınlık ülke sözüyle, o ülke üzerinde yaşayanları anlatmak istiyorsa, o zaman, proletaryanın millet veya milletler ile ilişkisinden bahsedilmiş oluyor. Millet'in içinde proletaryanın kendisi de vardır ama. Bir şeyin kendisinin de içinde olduğu bütüne dayanması, onunla ittifak etmesi olağan mantığa ne derece uyuyor acaba?

Marksizm-Leninizm'de ittifak nasıl ifade ediliyor:* Örneğin: İşçi+Köylü ittifakı. İttifakın ögeleri somut ve birbiri içinde değil, birbirinden ayrı ve farklı iki şey.

İkinci bir sorun daha var: «İki süper **devlet**»e karşı, yani örgütlü güçlere karşı mücadele veriyoruz. O halde mücadele edenlerin de örgütleri var demektir. Mücadelenin yasası bu. Pekâlâ üçüncü veya ikinci dünya **ülkelerinin örgütleri** nedir? Ülke halkının örgütlü gücü, bu «yerle bir etmeyi» amaçlayan mücadele içinde ne olabilir? «Hegemonyaya karşı çıkmak» millî bir sorun olduğuna göre; millî bir örgüt gerekir. Bu da, yenisinin icat edilmesi gerektiği söylenmediğine göre, **devlettir.** O halde «iki süper **devlet**»e karşı, proletarya «üçüncü dünya»daki **devletlere** dayanacaktır. Nerede olduğunu şimdilik bulamadığımız «dünya proletaryası», bu ölüm kalım mücadelesine örgütsüz giremez elbette. Çünkü o'dur bu «temel güç»lü, «ittifak»lı politikayı **uygulayan.** İki süper **devlet'e** karşı «üçüncü dünya»daki **devletlere** dayanacak proletaryanın, dünya ölçüsünde örgütü nerededir? Ama biz zaten hata ediyoruz, nerede olduğunu bulamadığımız bir şeyin, örgütünün nerede olduğunu aramakla!

«Dünya proletaryası», bu Marksizm'e özgü kavram, güçlük çıkarıyor görüyorsunuz. İçeriği olmayan boş bir etiket gibi duruyor ortada.

Ama bu etiketin yerine Çin Halk Cumhuriyeti koyalım, yukarıdaki belirsiz durumun birdenbire aydınlık kazandığını göreceğiz. «Politika» somutça ortaya çıkıyor: Çin Halk Cumhuriyeti, ABD ve SSCB'ne karşı üçüncü dünya ülkelerine «dayanarak», AET ülkeleri, Japonya, Kanada v.s. ile ittifak yaparak mücadele etmektedir. Anlaşılmayacak bir şey yok, çünkü Çin Halk Cumhuriyeti'nin **«bugünkü» dış** politikası aynen böyle.

Ama işimiz bitmedi. «Dünya devriminin bugünkü baş hedefi iki süper devletin hegemonyacılığını yerlebir etmektir» deniyor.

«Bugünkü baş hedef» ne demektir? Başka ne cins «hedef»ler vardır acaba? Hele «dünya proletaryası» kavramını **doğru** kullanıyorsak. «Dünya proletaryası»nın «bugünkü» ve «yarınki» hedefi

* Sıffın Savaşı'nda Muaviye'nin ordusu mızraklarının ucuna taktıkları Kuran sayfaları ile Ali'nin ordusunu tereddüte düşürmüşlerdi. *O zaman* başarılı olabiliyordu bu tarz taktikler.

** (Tırnak içindeki sözler, *Aydınlık,* Sayı 57, s. 2'deki «Dünya Proletaryasının... Politikası» bölümünden alınmıştır.)

* «Dayanmak» veya kendi dışında bir «temel güç» ile kendi «baş hedefi»ne ulaşmak gibi bir «politik» anlayışa hiç raslamıyoruz ve buna imkân da yok zaten. Onun için örnek vermeyeceğiz.

aynıdır. Aydınlık, «dünya devriminin baş hedefi» diyor, ama biz sürçü lisanına verelim bunu. Çünkü devrimin hedefi, devrimci sınıfın hedefi demektir.

«İki süper devletin hegemonyacılığını yerlebir etmek»den ne anlıyorsunuz? Hegemonyacılığını yerlebir ettiğiniz «iki süper devlet» ne olacak? Neden **hegemonyacılığını** yerlebir ediyorsunuz da, emperyalist «iki süper devlet»i de yerlebir etmiyorsunuz?? «Emperyalizm»in «temel dayanakları» olan «iki süper devlet»i de yerle bir ettiğiniz diyelim, «diğer dayanakları» ne olacak? «Dünya devrimi» dediğiniz şey, eğer «yerlebir etmeyi amaçlıyorsa, «temel» veya diğer dayanakları dahil tüm **emperyalizmi** hedef seçer.

Ama Aydınlık'ın, uslu bir müridi olduğu «dünya proletaryası», yani kendini bu isim altında gizleyen ÇKP, emperyalizmin temel dayanaklarının yalnızca «hegemonyacılığı»nı yerle bir etmekle —ne kadar görkemli ifade!— yetinebilir. Çünkü hegemonyadan muzdarip müttefiklerine verdiği sözü asla ve asla bozmamalıdır. Bu denli kibardır «dünya devrimi».

Bırakınız dünya devrimini, bölgesel bir devrim bile emperyalizmin «hegemonyacılığını» yerlebir etmekle **yetinemez.** Alanında emperyalizmin her şeyiyle, bizzat varlığıyla savaşır. Marksistlerin «devrim» kavramına verdikleri içerik budur.

Bir kere daha «Aydınlık»ın şu pek kibar «dünya devrimi» sözü yerine Çin Halk Cumhuriyeti'ni koyalım. Bugünkü baş hedefi gerçekten de «diğer emperyalist»leri gücendirmemek gibi bir içeriğe sahip olan «dünya anlayışı»nı göreceğiz.

«Dünya proletaryası»-«Dünya devrimi»... ÇKP'nin mızrakları üzerine takılı kartonlarda yazılı olan ve Marksistlerin içeriğini bilerek saygı duyup irdelemedikleri sözlerdir bunlar. Ama ÇKP için yalnızca süs. Üstelik Aydınlık gibi bir mukallit de pek acemice kullanıyor.

Bir kısa bölümde bunca karışıklık, bunca soru. Ama son derece doğal. Birisi süs olarak, diğer ikisi «baş hedef» aşkına şimdilik uyumlu bir pazarlığa girmiş, üç ögeyi barındırmaya çalışan bir anlayışın, karışıklılıktan öte bir şey yaratamayacağı bellidir.

«Tamamen Marksist» Aydınlık'ın istisnasız her cümlesi «tamamen Marksizm dışı». Hepsini ele almaya zaman ve gerek yok.

İşte bazen de şu «tamamen» üstünkörü söylenmiş sözler çıkıyor karşımıza ve yine Marksizm «kullanılıyor»:

«... Oysa üçüncü dünya, emperyalist sistemin yarattığı sınıf çelişmelerinin sonucu ortaya çıkmıştır» (**Aydınlık,** sayı 57, s.2)

Üçüncü dünya «...sınıf çelişmelerinin sonucu» ortaya çıkmamıştır. Eğer kastedilen —ki başka türlüsü olamaz— sömürgelerin ortaya çıkışı ise, bu ta manifaktür döneminden başlayan bir uygulamanın, kapitalizmde devamı, emperyalizmde daha da olgunlaştırılması süreci ile ilintilidir. Ve doğrudan doğruya sermayenin kendi gelişmesinin yarattığı bir sonuçtur. «Sınıf çelişmesi», sınıf ilişkilerinde değişiklikle sonuçlanır. Yok eğer emperyalist «sistem»de egemen sınıfın, metropollerdeki sınıf çelişkisinin ekonomik nedenlerini hafifletebilmek için «sömürge» elde etmeye yönelindiği söylenirse, bu da ilişkiyi tersten kurmak olur. **«Aydınlık»** ve onun eşi **«Halkın Sesi»,** okurlarını Lenin'in **Emperyalizm** kitabındaki baskı, zulüm sözcüklerini görmeyi tavsiye edeceklerine, bir iyice okurlarsa buna anlarlar.

Aydınlık'ın hiç anlamadığı bir şey de, Marksist «diyalektik». Bunu her zaman olduğu gibi çok bildiğini iddia ederken gösteriyor:

«... Troçkistler, birincisi, ayrı olan her şeyin çeliştiğini anlamıyorlar. İkincisi, dünyadaki her varlığın ikili bir tabiata sahip olduğunu anlamıyorlar». (**Aydınlık,** sayı 57, s. 5)

Bu tamamen yanlış sözleri anlayamayan «Troçkistler», gerçekten kınanmalıdırlar! Çünkü açıkça anlaşılıyor ki, şu yukardaki sözlerle «Aydınlık», Marksizm-dışı bir «anlayış»ı savunmaktadır.

«Ayrı olan» **«herşey» çelişmez.** Çünkü çelişki, «ayrı olmak»tan doğmaz. Ayrıca herşey değil, birlikte bir hareketi oluşturan şeyler çelişirler. Aralarında fonksiyonel bir ilişki olan, fonksiyonları birbirini bütünleyen şeyler arasında çelişki vardır ve bu çelişki, o fonksiyonlarla nitelenen hareketi yaratır. Aralarında fiili, somut bir ilişki olmayan; örneğin duvardaki saat ile limandaki vapur ayrı şeylerdir, ama kim bunlar arasında çelişki bulmaya kalkışırsa, saçma ve anlamsız bir işle uğraşıyor demektir.

Ama elbette Aydınlık'ın işi anlamsız bir şey yapmak değil. Nitekim «varlığın ikili bir tabiatı»ndan bahsedince çok anlamlı bir düşünce ile karşı karşıya olduğumuzu görüyoruz. «Varlık»ın ikili «tabiatı» anlayışı, ya Marksizm cahillerine veya ustaca iş gördüğünü sanan Marksizm tahrifçilerine vergidir. Varlık, yokluk sözleri Marksizm-dışıdır. Materyalist düşünce anlayışında nesnelerden sözedilir. Nesnelerin varlığı sözü, onun tüm ilişki biçimlerini, sonsuz sayıda özelliklerini tümüyle ifade eden bir içerikle kullanılırsa doğru sayılabilir. O zaman da **ikili** tabiat sözü hiçbir şey ifade etmez. Eğer Aydınlık, nesnelerin —şeylerin— belli bir ilişki içinde iki farklı tavır biçimi gösterebileceklerini kastediyorsa, bu onların «tabiat»larından gelmez, somut koşulların, yani nesnenin tarihî olarak içinde bulunduğu tüm ilişkilerin bir sonucudur bu. Ama tavır başka şeydir, nitelik başka şeydir. Örneğin proletaryanın kapitalist pazar ilişkisinde niteliksel farkı «işgücü satan» oluşudur. Bu da tek bir «tabiat»tır —diyelim—. Ama proletarya burjuvazi ile ilişkilerinde bazen —geçici olarak— **uzlaşan,** ama yapısal özelliği dolayısıyla **çatışan** iki farklı tavır gösterebilir. Bu iki farklı tavır «ikili tabiat»tan ileri gelmez. Çünkü, iki tavır olarak ifade edilebilir, ama ikincisi tavırdan öte yapısal bir özelliktir.

Böylesi bir «diyalektik» anlayışınız varsa, istediğiniz zaman, istediğiniz iki şey arasında çelişki olduğunu ilân edebilirsiniz ve istediğiniz her-

şeyi kullanabilir, istediğiniz herkesle, çıkar umduğunuz herşeyle ilişki kurabilirsiniz. Çünkü ilişki kurduğunuz şey «ikili tabiat» sahibidir. Herşey çelişir. Örneğin; bu ibret verici diyalektiği kullanırsanız, düşmanınızla dost olabilirsiniz, çünkü karşınızdakinin hem düşman, hem de dost olmak gibi «ikili bir tabiatı vardır. Dostunuzla düşman olabilirsiniz, çünkü ayrı iki şeysiniz ve çelişirsiniz, isteyen istediği gibi kurar bu ilişkiyi.

Hayır, **Marksistler** bu «ikili tabiat» sahiplerinin Makyavelizm'ini çok iyi anlıyorlar, çünkü bu düşünce ortaçağın metafizik diyalektiğinin tüm anlamlarına sahiptir.

Aydınlık, tarihî tamamen karmakarışık ederek açıklamayı deniyor bazen:

> Bugünkü üçüncü dünya ülkeleri eskiden tamamen sömürge alanlardı. Büyük Ekim Devriminden önce, özellikle 19. yüzyılda bu alanlarda gerçekleştirilen burjuva demokratik devrimleri kapitalist dünya devriminin bir parçasıydılar, buralardaki mücadeleler dünya kapitalizminin yedek gücüydü. Büyük Ekim Devrimiyle birlikte artık, sömürge alanlardaki burjuva devrimleri dünya kapitalizminin yedek gücü olmaktan çıkıp, dünya proletaryasının **yedek gücü** durumuna geldiler. Dünya kapitalist devriminin bir parçası olmaktan çıkıp, dünya proleter devriminin bir parçası durumuna geldiler. Burjuva demokratik devrimlerinin önderliğini kim yaparsa yapsın yine de dünya proleter devriminin bir parçasıydılar, çünkü emperyalizme ağır darbeler indiren devrimlerdi bunlar. (**Aydınlık,** Sayı 57, s. 2)

19. yüzyılda sömürge alanlarda **«gerçekleştirilen** burjuva demokratik devrimleri», «kapitalist dünya devrimi»... «dünya kapitalizminin yedek gücü», «dünya proletaryasının yedek gücü»... ÇKP'nin yepyeni tezleri gibi yepyeni sözler bunlar. Ve onlar gibi **«tamamen»** Marksizm-dışı. Bazıları bununla da kalmıyor, bir şeyin dışı bile olamayacak kadar anlamsız veya 19. yüzyıldaki «Sömürge alanlarda gerçekleştirilen burjuva demokratik devrimler» gibi olamamış olaylara ait tanımlar.

Ama alıntının son cümlesi, karmakarışıklığın da son noktası, doruğu. «Kim yaparsa yapsın» yine de «proleter devrimin bir parçası» olan «burjuva demokratik devrimleri».

Ne söyleyelim? Sanırım bu kadar umursamazca sözleri savuran Aydınlık'ın nereye varmak istediğini merak ediyoruz artık.

ÇKP İDEOLOJİSİNİN NİTELİĞİ VE BUNA BAĞLI POLİTİK HEDEFİ NEDİR?

Eğer gerçekten «sosyalist kamp dağıldı»ysa, hâlâ sosyalist kalan ülkeler veya partiler ne yaparlar? Acaba bu konuda Marksizm-Leninizm'in bir **ilkesi** var mıdır?

Vardır, hem de öylesine temel bir ilkedir ki bu, yalnızca emperyalist savaş tehlikesi değil, düpedüz emperyalist savaş içindeyken, yalnızca millî bağımsızlık talebi güçlenirken değil, düpedüz milliyetçilik her yanı sarmışken temel bir tez olarak ilân edildi ve uygulamaya konuldu; Lenin taarfından ve 1917 Nisan'ında

Nisan Tezleri'nin 10.su şöyledir:

> «Enternasyonali diriltmek.
>
> Devrimci bir Enternasyonal, sosyal-şovenlere karşı ve Merkeze karşı bir Enternasyonal yaratılması girişimi»* (V.İ. Lenin, **Nisan Tezleri,** s. 13, Sol Yayınları, 1969.)

Aynı konuda söylediği şu sözlerle bu **ilkeyi** önemle vurguluyor:

> «... Asıl olan, enternasyonalciliği 'ilân etmek' değildir, **en güç zamanlarda bile, fiilde enternasyonalci** olmayı bilmektir.» (**a.g.e.,** s. 70 - Altını ben çizdim - Ö.L.)

II. Enternasyonal'in dağılmasına eylemleriyle yardım eden o çağın Marksizm dönekleri, Marksizm'i kullanmaktan vazgeçmediler ve kendi sosyal-şoven politikalarını «bugün»ün koşullarına bağladılar.

Şimdi de **birileri** kendi politikalarını açıklarken «bugün»den bahsediyorlar:

> «... Ama bugün, ülkelerin, siyasî bağımsızlıklarını ve millî egemenliklerini korumak ve iktisadî bağımsızlıklarını elde etmek için sürdürdükleri mücadele var. Bu, ikinci dünya savaşından sonra açılmış ve her geçen gün güçlenen yeni bir cephedir.» (**Aydınlık,** Sayı 57, s. 3)

Alıntının en başındaki «Ama» sözcüğünün gerçek ifadesi şudur: Eğer Marksizm'in Enternasyonalist özünü terkedip, onu boş bir kılıf gibi kullanıyorsak.

Marksizm'in tarihi bize gösteriyor ki, tüm sapmaların ve giderek Marksizm-dışı'na düşen akımların «Ama bugün» gibi sözcüklerle başlayan bir gerekçe dizileri vardır. Ve yine Sosyalist hareket içinde doğan sapmalar, «enternasyonalizm»i fiilde reddeden temel bir çizgiye mutlak sahiptirler.

Tıpkı II. Enternasyonal'i dağıtanlar** gibi, onların sloganlarının «bugün»e adapte edilmiş halini savunan ÇKP'nin izleyicileri de «millî» ve «kendi» ölçülerine tabidirler.

Genel olarak emperyalizme ve özel olarak da kendi ülke burjuvazisinin —hangi gerekçelerle ilân edilmiş olursa olsun— kapitalist amaçlara hizmet eden politikasına karşı, kararlı bir mücadeleyi sürdüren Lenin; burjuvaziye özgü sloganları tarihî koşullandırmaların ve sosyal-şoven pro-

* I. Dünya Savaşı'nın «Marksizm dönekleri» *kendi* hükümetlerinin politikasını desteklerken, gerekçe olarak kendi ülkelerinin emperyalist saldırıya uğradığını gösteriyorlardı ve ülkelerinin millî bağımsızlığı ve egemenliğini korumak için kendi hükümetlerini desteklediklerini söylüyorlardı.
Lenin bu adamlara «sosyal emperyalist» derken aynı zamanda «sosyal-şoven» de diyordu.

* I. Dünya Savaşı öncesinin açık veya gizli revizyonistleridir hepsi de.

pagandaların etkisiyle benimsemiş geniş yığınların o gün «bugün»kü varlığına rağmen, doğru enternasyonalist çizgisinden sapmadı. O, anın eğilimlerine, «koşulları»na teslim olmadı.

«Koşullar»ı bilip anlamak ve bu koşulları nasıl değştireceğini tesbit etmek. Marksizmin eylem ilkesi budur.

Ve onun içindir ki, **tüm sapmaların kökeninde günün koşullarına teslim olmak tavrı yatar.**

ÇKP, «bugün»ün eğilimlerini «anlıyor» ve bunların «her geçen gün güçlenen», «cephe»sine katılarak, bu cephenin bayraklarını yükseltiyor.

Marksizm-Leninizm, belkemiği olmayan bir teori değildir. Bu teorinin kendisine bilimsel bir nitelik veren ve hiçbir koşulda terkedemeyeceği ana ilkeleri vardır ve bunların ilki de enternasyonalizmdir.

Sosyalistlerin Enternasyonal platformunda, Enternasyonalizm'le bağdaşmayan eğilimler varsa ve örneğin SBKP'nin ÇKP'ne karşı aldığı tavır —1961'de teknisyenlerini geri çekmesi— gibi asla onanmayacak bir hareket yapılmışsa, ve hattâ daha da ağır sapmalar olursa; Marksistlerin görevi: Bütün bunları, **Enternasyonal platformunda sonuna kadar kalarak** teşhir etmek ve doğru tavır ve anlayışı sürdürmektir. Lenin «en güç zamanlarda bile» diyor. Ve eeğr birileri tüm bu ilkelere rağmen, «güçlenen yeni cephe»lere iltihak gerekçesi olarak, «sosyalist kampın dağıldığı»nı ilân ederlerse, biz onların kendi anlayışlarının darmadağın olduğunu söyleyeceğiz.

Özellikle Marksizm-öncesi'ndeki «sosyalizm»ler enternasyonal anlayıştan yoksundurlar. Gerek bu tip ve gerekse daha sonraları çıkan «millî sosyalizm» tipleri için sosyalizm, soyut bir ahlâkçılıkla birlikte düşünülen ekonomik bir biçimleniştir. Ayırdedici ilkesi, tüketim eşitliğidir.

ÇKP böylesi bir «sosyalizm» anlayışının yerleşmesine çalışırken, ona, geçmişinde pek billurlaşmamış bir tema daha kazandırıyor. Bu, Enternasyonalizm'e, **en azından,** güvensizliği ifade eden «bağımsızlık» düşüncesidir.

«Eski sosyalizm»in bu yeni biçimini Aydınlık'da görelim: (Belirtelim ki, aşağıdaki alıntılarda geçen «devrim» sözünü, biz «sosyalizm» veya «sosyalizm»e dönük hareket olarak yorumladık. Yoksa tüm metinde sosyalizm sözü yalnızca Çin Halk Cumhuriyeti ve onun «geriye dönüş» yapmış olarak saydığı ülkeler için geçiyor. Eğer Aydınlık «devrim» sözüyle, sosyalizmi kastedmediğini söylerse, biz onların «eski sosyalizm»i bile terkettiklerini söyleyebiliriz.)

> «Biz ülkemizin bağımsızlığının sağlanmasında esas olarak devrimin ve halkın gücüne güveniyoruz. Yoksa hâkim sınıflara değil.»* (**Aydınlık,** Sayı 57, s. 5.)

«Ülkenin bağımsızlığını» sağlamak için; «Devrim»e güveniyormuş Aydınlık. Görülüyor ki, burada geçen «Devrim» sözünün Marksizm'le hiçbir bağı yok. Aydınlık, bu «devrim» sözüne elâstikî manevralar yaptırarak, hâlâ Marksistleri susturacağını sanabilir. Ama Marksistlerin Devrim anlayışlarında «bağımsızlık»dan çok daha üstün, nitelikçe üstün bir hedef, yani enternasyonalist bir hedef vardır ve bu devrim, artık geride kalmış bir hedefi kendisinden bekleyenleri reddeder.

Şu sözler de Aydınlık'ın:

> «Eğer üçüncü dünyayı tamamlanmış bir süreç olarak görürsek kendi ülkemizde devrim yapmak için mücadele etmemize gerek kalmaz. Oysa üçüncü dünya olgusu, devrim talebinin karşısına konamaz. Tam tersine ikisi de birbirini tamamlar. Yani üçüncü dünyanın güçlenmesi devrimi, devrimlerin gelişmesi ise üçüncü dünyayı güçlendirir.» **(a. g. e.,** s. 5)

Yukardaki sözleriyle Aydınlık, yalnızca «millî bağımsız»lık değil, **«devrim»de istediğini anlatmaya çalışıyor.** Böylece, «üçüncü dünyanın tamamlanması»ndan kasteddiği şey, «bağımsız» ve **«devrim yapmış» ülkelerin** oluşturduğu bir dünya oluyor.

Üçüncü dünya talebiyle uyumlu bir devrim anlayışı Aydınlık'ın «devrim»inin içeriği bu. Nitekim birçok yerlerde bu «devrim» daha açık olarak şöyle formüle ediliyor: «Sosyal devrimle tamamlanmış bir millî devrim». Bu formülün niteliğini daha iyi anlamamız için burada geçen «sosyal devrim» ile «millî devrim» gibi iki ögenin na-

* Alıntının son cümlesi çok ilginç. Adeta, arabasını yokuş aşağı durumda park etmeye çalışan birinin, arabasının yuvarlanıp aşağıdaki uçuruma düşebileceğini ikâz edenlere verdiği bir cevap. Aydınlık, bu sözleri söyleyerek bazı «saf» taraflarına teminat veriyor.

Bazen de kendine cevaplandırılması hayli zor (!) sorular soruyor: «Bugün devrimini yapmış bir Kamboçya mı üçüncü dünyayı güçlendirir, yoksa Lon Nol yönetimindeki Kamboçya mı?» Bütün derdi «üçüncü dünya»yı *nasıl* güçlendireceğini düşünmek olan bir anlayış. Okuyan, bu sözleri söyleyenin iyi niyetini varsayar, onu peşinen devrimci diye kabul ederse ve tüm bu karmakarışık sözlerin herhalde derin bir anlamı vardır gibisinden bir düşünceyi benimserse ancak şu yukardaki garip sözler kabul edilebilir. Gerçekten de, metin ikide bir «şunu unutmayalım ki üçüncü dünya tamamlanmış bir süreç değildir.», «... devrimin ve halkın gücüne güveniyoruz. Yoksa hakim sınıflara değil,», «Ama bu, onlara (mevcut iktidara) teslimiyet... sınıflararası işbirliğine varmak değildir.» gibi kendisinden kuşku duyulmasını önlemek isteyen ikazlarla doludur.

sıl bir ilişki içinde ele alındığını bilmek yararlı olur.*

Formülasyon zaten «sosyal devrim»in, «millî devrim»in tamamlayıcısı olduğunu söylüyor. Açıklamalar da ayrıca **millî devrimin geriye dönmesini** önlemek için, sosyal devrimin şart olduğu belirtiliyor. Demek ki, esas görev **millî devrimdir.** «Sosyal devrim» ise bu «millî devrim»in tastamam olması için, geriye dönmemesi için, etkili bir araç.

Marksist-Leninist teori, sosyal devrimin «millî devrim»in tamamlayıcısı derekesine düşürülmesi konusunda ne der? «Tamamen Marksist» baylar bunu hiç düşünüyorlar mı?

Eğer geriye dönmemesi için tedbir alınacak bir devrim varsa, o **sosyal devrim**'dir. Ve bu devrimin geriye dönmemesi için alınacak ilk Marksistçe tedbir ise millî devrim gibi ne anlama geldiği belirsiz olan ve en olağan kullanılış halinde bile Marksizm-dışı bir içeriği bulunan şeyi, **geri dönmeyecek biçimde** terketmektir.

Daha fazla söze gerek yok. Sosyal devrimin millî devrime araç edildiği bir platform, böyle bir anlayış, Marksist-Leninistler için ancak mücadele hedefi olabilir.

Vaktiyle Türkiye Sol'unda, enternasyonalizm ve milliyetçilik arasındaki ilişki konusunda tartışmalar oldu. Enternasyonalizm'le milliyetçiliği uyuşturmaya kalkanlar, bugün tüm enternasyonal sorunlarda kulağı tıkalı gezmeyi basiret sayan adamlar oldular. Bunlar ortadakilerdir. Görülüyor ki, bazıları ise uyuşturma noktasından, uyutma noktasına varmışlardır. Kelimeler aldatmıyor kimseyi artık. Lafta dünyalar kuran adamlar, bugün enternasyonalizmi temel bir özelliği sayan «sosyal devrim»i —Marksistler buna sosyalist devrim derler— «millî devrim»in takozu yapma anlayışına varmışlardır. Bu bölümün başında özellikle enternasyonalizmi vurgulamamız boşuna değildi. Her kim ki enternasyonalizme kuşkudan, güvensizlikten yola çıkar, varacağı nokta budur.

«Bugün», «önderliğini kim yaparsa yapsın», «burjuva demokratik devrimlerinin dünya proleter devriminin bir parçası olduğu»nu ilân eden Aydınlık, millî devrimin tamamlayıcısı bir «sosyal devrim» anlayışıyla, «proleter devrim»den ne anladığını ortaya koymuştur.

Kendisini siyasî, tarihî sınırlarla **sınırlayan** bir hareketin, elbette enternasyonalizmi lafta kalacaktır. «Millî»lik böyle bir anlayışa **«kendiliğinden»** gelir oturur. Ve önce «sosyal devrim»in içeriğini altüst eder ve onu boş bir kılıf gibi bırakır. Onun için incelememizde Marksizm'e özgü ne kadar temel kavram varsa içlerinin bomboş olduğunu gördük. Ortada cansız kelimeler olarak dolaşıyor bunlar. Ve artık, «millî devrim»i savunan Aydınlık, milliyetçiliği bayrak edinen burjuvaziyi ve onun en fanatik unsurlarınca beslenen faşistleri de işbirlikçi, gayrı-millî diye küçümseyerek, en «milliyetçi» akım olarak, kendisini göstermektedir.

«Millî devrim»i tamamlaması için «sosyal devrim»e de yer verip, toplumculuğu da elden bırakmıyor.

Bu konuyu çağrışımların artığı bu noktada keselim.

Şu anda Aydınlık'ın öncülüğünü yaptığı anlayış, kendi öznel yargıları ne olursa olsun, somut siyasal mücadelenin bugünkü platformunda, nesnel konumunun bu çağrışımlara hak verdirip verdirmediğini düşünmek zorundadır.*

Eğer ÇKP ve Aydınlık ideolojisini, oluştuğu süreç içinde ele alıp incelemezsek, yani sadece dünya ve toplum anlayışını ifade eden tezlerini ele alırsak, ona açıkça «Marksizm-öncesi sosyalizm»in temsilcisi diyebilirdik. Ve politik hedefini bu tip sosyalizmin hedefi olarak kabul eder ona karşı verilecek mücadeleyi ideolojik bir mücadele, bir iknâ kampanyası olarak yürütürdük.

Eğer ÇKP ve Aydınlık'ı tarihî geri plandan soyutlayıp, bugün bize göründüğü biçimde, yani tam bir anti-Sovyetizm'i kendi politikasına tek ölçü olarak almış bir hareket olarak görürsek, tavrımız, SSCB'ni değerlendirişimize göre olurdu. Aydınlık'ın bugün Türkiye Sosyalist hareketinde koyduğu ölçüye tâbi olurduk. Bu tâbi oluş, Aydınlık'a **karşı tavır** alsanız bile değişmez.

Bu iki tavır, arada bir doğru işler yapsa da, Marksistçe değildir. İlki ideolojik, ikincisi pratik -

* Bu paragrafta geçen tanımların daha geniş bir açıklamasını, okur Aydınlık'ın 58. sayısının başyazısında bulabilir. Bu sayı Marksizm-dışı bir anlayışı görmek isteyenler için olağanüstü bir kanıt deposudur.

* Bu son söylediklerimize çarpıcı bir örnek Batı Almanya'dan. Bu ülkedeki Yeni Naziler, şu günlerde kendilerine «sol»dan bir elin «dostça uzandığını» görüyorlar. Bu elin sahibi kendisine Almanya Komünist Partisi (M-L) adını takabilen bir partinin başkanı, Ernst Aust. Bu adam «iki süper devlete» karşı o standart «geniş cephe»yi anlatırken, bazı izan sahibi üyelerin tedirginliğine karşı şu sözleri ediyor: «Bazı yoldaşların, 'evet, fakat... hepsiyle mi?' dediklerini duyar gibi oluyorum. Meselâ, milliyetçi etkiler altında, kendilerinin de iki süper devlete karşı olduklarını ilân eden bazı küçük gruplar var. Bunlarla da mı birleşeceğiz...? Elbette ki evet.» (*Aydınlık*, Sayı 57, s. 48.)

Alman Neo-Nazileri'ne «milliyetçi etkiler altında... bazı küçük gruplar» diyebilmek. Demek yalnızca bu kadar. Bizim bu sözleri söyleyene hiçbir diyeceğimiz yok. Ama bu adam ve partisinin «kullandığı» K.P. (M-L) tanımı için, bu tanımı «kullandırtmamak» için çok güçlü nedenlerimiz, gerekçelerimiz vardır. Almanya'daki benzerleri yanında bizim faşistlerimizin köpek yavrusu kadar masum oldukları bir gerçek.

Alman faşistlerinin uslu durmaya mecbur oldukları, ikide bir pusu kurmayı erteledikleri bu evrede E. Aust'un ittifak —alıntıda birleşmeyi— azimle istediğini görüyoruz. Nazizm'in baba toprağında, Anti-Sovyetizmin kanlı tarlasında olacak bu birleşme.

Bay E. Aust, siz hain bile değilsiniz...

politik olan bu iki tavır, Marksist-Leninist bir yaklaşım sonucu oluşturulmuş, zengin çok yönlü bir tavır bütünlüğüne sahip değildirler.

Bu iki tavrın dışında uvriyerizmden kaynaklanan bir tavır tipi daha var ki, bu da, umursamamaktır. Bu anlayış, ÇKP eğiliminin işçi hareketi içinde güçsüz olduğunu, bir türlü kök salamadığını görüp, bu eğilimi «hareketin dışında» olarak nitelemektedir. Eğer üzerine gelirse tepki göstermekte ve dargörüşlülere özgü o küçümsemeyle «küçük burjuva hareketi», goşist, Maocu köpekler vs. diyerek suçlamaktadır.

Bugün ÇKP izleyicisi Aydınlık ve onunla bazı eylem düzeyinde farklılıkları olmasına rağmen, bizzat Aydınlık tarafından konulmuş SSCB'ni «sosyal-emperyalist» sayma ölçüsüne tâbi akımlar, ana gövdeleriyle öğrenci gençlik içindedirler. Ve bugün açıkça görülüyor ki, öğrenci gençlik içinde hiç de azımsanmayacak güce sahiptirler.

Hiçbir ciddî Marksist-Leninist hareket, öğrenci gençlik hareketini —ki bugün gerçekten bir hareket vardır— ihmal edemez, kendiliğindenliğe bırakamaz. Bu hareket, kendisine görünüşte karşıt tavır almış olsa bile hattâ. Ve üstelik böyle bir durumda daha derinliğine düşünülmüş bir programla çıkılır öğrenci hareketinin içine.

ÇKP eğiliminin gençlik içinde etkinlik kazanmasının nedenini doğru tesbit etmeliyiz. Açıktır ki, kendi geleneksel eğitiminin verdiği milliyetçi vs. ideolojinin yetersizliğini **sezen** ve bu ideolojik çerçeveyi —Türkiye için hayli önemlidir bu— mevcut sosyalist ideolojiye sahip olarak aşmak isteyen genç aydınlar, bu ideolojik geçiş aşamasında ÇKP ideolojisiyle karşılaşıyorlar. Henüz terkedemedikleri milliyetçi ideolojinin bazı kalıntılarını barındıran mevcut anlayışlarını, «sosyalist», «Marksist-Leninist» olarak vaftiz eden Aydınlık propagandası, onları bu geçiş halinde iken birdenbire hedefe ulaşmış yapıyor. Aydınlık tezleri ve hele politik sloganları öylesine basit, öylesine kendi geçiş ideolojilerinin unsurlarını okşar haldedir ki. Ancak Marksist-Leninist teori önünde çarpıklığı anlaşılacak, eklektizmi görülecek olan bu **iniş halinde ideoloji,** gençliğin bir noktadan itibaren **yükseliş halinde olan ideolojisiyle tarihî bir kesişme noktasında buluşuyor.** Ve bu yükseliş halindeki geçiş ideolojisi, kendisine deneyli bir Marksist-Leninist ideoloji olarak lanse edilen iniş ideolojisinin etkisinde, yükselişin tepe noktasına vardığını sanıyor. Anti-Sovyetizm bunu —Türkiye için özellikle— kolaylaştıran bir etken.

O halde Aydınlık ideolojisine karşı verilecek mücadele ne olmalıdır?

Karşısındakini tanımak ve anlamak. İlk yasa bu.

ÇKP ideolojisi, ortada hiçbir şey yokken doğmadı. Bir tepkidir kaynağı. Bunu anlamadan, çözüme kavuşturmadan ve bu çözümümüzü bir politik hedef olarak ortaya koymazsak, ÇKP ideolojisine ve onunla özünde aynı temeli paylaşan akımlara karşı Marksist-Leninist bir anlayışla mücadele etmemiş oluruz.

ÇKP eğiliminin tabanındaki unsurlar, ideolojik yükselişleri ÇKP eğiliminin iniş halinde hareketinin baskısıyla geriye döndürülen, buna çalışılan unsurlardır. Onlara sabırlı, kararlı ve tutarlı bir ideolojik kampanya içinde çıkış yolunu göstermek Marksistlerin **görevi**dir.

ÇKP'nin yukarda andığımız çağrışımlara koşmak, onlarla bir düzeyde buluşmak isteyen ekipleri, böyle bir kampanyaya bilinen usulleriyle engel olmaya çalışacaktırlar. Sabır ve tutarlı eylem burada belirleyici önemdedir.

Özünde yükselme eğilimi olan bir hareketi, reaksiyoner bir eğilime terketmedi Marksistler.

Bugün ÇKP ve Aydınlık ideolojisi, olması gerekenden daha etkin gözükmektedir. Astronomi, ölen yıldızlardan bahsettiği yerlerde, bu ölüm halindeki yıldızın son kez olağanüstü şişip, olanca gücüyle ışığını saçtığını ve sonra küçülüp cüceleştiğini anlatıyor. ■

Halkçılık *

Türkiye'de CHP'nin tekrar iktidar alternatifi olduğu son birkaç yıldan beri bu partiye adını veren «halkçılık» ilkesi yine gündeme gelmiştir. Gelmiştir ama, bu ilke veya ideolojinin ne CHP'li, ne de başka ideologlar veya politikacılar tarafından sistemli bir tanımı yapılmamıştır. Bu çalışma bu ihtiyacı kısmen karşılamaya yöneliktir.

HALKÇI İDEOLOJİNİN KADROSU

«Halkçılık» diye bir kavramın veya hareketin olabilmesi halkçılık sıfatını benimsemiş kişi ve grupların olmasını içerir. Bu, hem bir önderlik, hem de kitle desteği sorunudur. Halkçı (popülist) olmayı benimseyenler doğal olarak «halk» değillerdir. «Halkçılar»; elit, yani seçkinlerdir. «Halkçılık» ise bu seçkinlerin, içinden yükseldikleri toplumsal zümre, grup ve örgütleri etkileri altında tutmaya yarayan bir ideoloji veya öğretidir.

Seçkinlerin çeşitli tanımları yapılmıştır. C. W. Mills'e göre elitler «modern toplumun ana hiyerarşilerinin veya örgütlerinin yönetiminde»[1] olan kişilerdir. Ekonomik, akademik, dinî, meslekî kurumları, askerî ve bürokratik makinayı[2] bunlar işletir. Toplumdaki bu stratejik işlevlerden dolayı da önemli ölçüde toplumsal güç ve prestijleri vardır.

Bizim tanımımıza göre, seçkinler, kendi beceri ve yetenekleri ile olduğu kadar, bu nitelikteki kişilere ihtiyaç duyulduğu evrelerde çeşitli kurum, örgüt, zümre ve toplumsal tabakalar içinde öncülük/yöneticilik rolüne yükselmiş olan kimselerdir. Şu halde seçkinlerin geleneksel egemen sınıflardan (burjuvaziden) önemli bir ayrılığı vardır. Seçkinler, «yükselmiş» kişiler olduğu gibi, üretim araçları ile de **genellikle** organik bağları olmayan kimselerdir. Başka bir deyişle, kurulu düzen içinde ortaya çıkmış oldukları halde, toplumsal değişme ve farklılaşma süreci içinde bu düzenin egemen güçlerine alternatif güçler olarak belirmişlerdir.

Bir sınıf toplumu içinde farklı zümre, grup, tabaka ve sınıfları temsil eden çeşitli seçkin kadroları oluşur; örneğin, ekonomik (yöneticiler, teknokratlar), siyasal (yeni toplumsal grupların taleplerini dile getiren ideolog ve demogoglar), askerî ve sendikal elitler. Bunlara bazı Latin Amerika ve Afrika örneklerinde olduğu gibi kır kökenli köylü hareketlerinin (köylü liglerinin) önderlerini de katmak gerekir. Bu seçkin gruplarının varlığı ve sürekliliği olmasa bile siyasal etkinlikleri (toplumsal karar alma süreçini etkilemeleri), onların geleneksel egemen güçler ve otoriteden **göreli olarak** bağımsız olmalarına bağlıdır.

Geleneksel toplumsal güçlerle, modern seçkinlerden oluşan yeni toplumsal-siyasal güçler arasında her iki tarafın da temsil ettikleri çıkarlar ve zümreler açısından bir çatışma olacağı açıktır.

Michels[3], Mills[4], Lipset[5], Solari[6], Porter[7] gibi modern elit teorisyenleri, bu kavramın ilk sistematik analizini yapmış olan Pareto[8], Mosca[9] ile aynı özelliği paylaşırlar: Toplumun sınıfsal açıdan esaslı bir analizini yapmaktan kaçınmak. Seçkinler kavramını sınıf temeline oturtmamak* bütün bu düşünürlerin öğretilerinde cevap veremedikleri önemli sorular bırakmıştır. Bir toplumdaki egemen bireyler bir toplumsal grup oluşturSalar bile, bu grup bir bütün müdür, yoksa bölünmüş müdür? Bu grup açık mıdır, kapalı mıdır? Üyeleri nasıl seçilirler? Güçlerinin **temeli nedir?** Bu gücü sınırlayan başka gruplar var mıdır? Bu sorulara verilen cevaplar toplumdan topluma değişir mi?

İşte bütün bu soruları karşılayabilmek için Raymond Aron toplumsal sınıf sosyolojisi ile yönetici elit(ler) teorisi arasında teorik bir bağ aramış ve arayışını şu soruda düşümlemiştir: «Modern toplumda toplumsal farklılaşma ile siyasal hiyerarşi arasındaki ilişki nedir?»[10]

Günümüz toplumsal bilimlerine analitik bir zenginlik getirecek bu yaklaşıma katılmamaya

* Bu çalışmanın hazırlanmasında emeği geçen Rıza Avcan ve Melek Erman'a teşekkür ederim.

* Bu çaba Marx'ın toplumsal sınıflar teorisine karşıtlığını iki yönden vurgulamaya yönelmiştir: 1) Elitlerin dolaşımı olgusu ile özellikle modern sanayi toplumlarında Marx'ın dediği gibi sürekli bir «egemen sınıfın» oluşmadığını kanıtlamak; (T. B. Bottomore, *Elites and society* Baltimore, Pen Book, 1964, s. 17-18. 2) Sınıfsız bir toplum olmadığına göre, böyle bir toplumda da egemen / yöneten bir azınlığın olduğunu vurgulamak. (James Meisel, *The Myth of the Rulling Class: Gaetano Mosca and the Elite,* Ann Arbor: U. of Michigan Press, 1958, s. 4.

imkân yoktur. Çünkü Mosca, Pareto, Mills ve benzerlerinin egemen zümre veya iktidar seçkinleri teorisi, örgütsüz bir çoğunluğa karşı, örgütlü bir yöneten azınlığı koyarlar. Bugün seçkinleri artık işlevsel (genellikle meslekî ve teknik), yüksek statülü yönetici ve / veya önder gruplar olarak anlıyoruz. Bunların her zaman, toplumda varolan başka egemen ve önder kadro, sınıf veya zümreler ile bütünleşerek yekpare bir üst sınıf oluşturduğunu kabul etmek zordur. Çünkü yeni toplumsal çıkarları, grupları ve zümreleri temsil eden yeni elit veya karşı elitlerin belirmesi, geleneksel elit veya egemen zümreler ve sınıflarla çatışması olanağıdır.

Öte yandan, sınıf, ekonomik bir terimdir. Egemen sınıf tanımı içinde ise, hükmetmekten gelen siyasal bir içerik de vardır. Bu, iktisaden egemen olan sınıfın siyasal alanda da kayıtsız şartsız egemen olacağı anlamına gelir. Ama bu her zaman doğru değildir. Örneğin: 1) Sömürgelikten **siyasal** bağımsızlığa kavuşan ülkelerde klasik anlamdaki burjuvazi çok zayıftır ve sömürge veya yarı-sömürge rejimi sırasında devlet yönetimini üzerine alan orta sınıf kökenli bürokratik bir kadro (elit) hem siyasal etkinliğini artırabilir, hem de yerli ve yabancı burjuvazi arasındaki arabulucu rolünden dolayı, en azından kısa vadeli toplumsal ve siyasal politikalarında, göreli bir bağımsızlık kazanır.[11] 2) Özellikle sanayi devriminden sonra aşırı bir toplumsal (işlevsel) farklılaşmaya gitmiş olan toplumlarda orta sınıftan beslenen «yönetici» ve/veya teknokrat bir elit zümre (veya gruplar) birbirinden çok farklı kurumları yönetme işlevini üstlenmişlerdir. Bu koşullarda elitlerin (yönetici seçkinlerin) oluşturduğu bu **teorik** fakat aynı zamanda fiili varlığını duyuran toplumsal tabaka veya sınıf ile toplumsal gücünü üretim araçları üzerindeki hukukî tasarrufundan (mal sahipliğinden) alan egemen sınıf arasındaki fark devam etse bile, Max Weber'in de dediği gibi, mülkiyetin sürekli gücüne karşı yönetici seçkinlerin yönetim araçlarına (mevki, statü ve bilgi) sahip olmaları, onlara egemen sınıfa karşı alternatif bir siyasal güç kazandırır.[12]

Şu halde Karl Manheim'ın önerdiği gibi sanayi toplumlarının sınıf sisteminden elit sistemine, mülkiyetin mirasla aktarılmasına dayanan toplumsal hiyerarşi temelinden kişisel yetenek ve başarı sistemine geçildiğini[13] kesinkes kabul etmesek bile, işlevleri son derece farklılaşan modern (veya modernleşen) toplumda yönetici elitlerin öneminin arttığı tezini benimsiyoruz. Bu görüş sınıf teorisi ile elit teorisini tümüyle çelişkili bulmak yerine, bunların aynı siyasal sistemin birbirini tamamlayan ögeleri olduğu tezini de beraberinde getirir.

KORPORATİZM-POPÜLİZM

Çağdaş kapitalist toplumda toplumsal hiyerarşinin üst basamaklarında mülkiyet (üretim araçlarının) temeline dayanan (türevsel) egemen bir sınıf (yekpare olmasa da), öbür yanda da işlevsel bir yönetici zümre (teorik açıdan toplumsal bir sınıf veya alt-sınıf olarak düşünülebilir) olduğunu koyduktan sonra, ilk analitik adım bu iki kategori arasındaki ilişkinin niteliğini çözümlemek olacaktır.

Egemen sınıf (burjuvazi)* ile elitler (genellikle orta sınıf kökenli) arasında teorik olarak varolması gereken çatışma **yoksa** veya bu çatışma çıkarların ve değerlerin bağdaştırılması ile çözümlenmişse, bu güçlerin oluşturduğu devlet yapısı korporatisttir. Fakat, öte yandan, egemen sınıf ile elitlerden bir kısmının çatışması mümkündür. Bu durumda, eğer, elitler burjuvaziye karşı alternatif güç merkezleri oluştururlarken sınıf mücadelesi veya sınıfa dayalı siyasal örgütlenmeyi önlüyorlarsa, popülist bir siyasal hareketin yürürlükte olduğunu söyleyebiliriz. Çıkarları burjuvaziye veya geleneksel otoritelere karşı olan ve değişen toplum yapısı içinde (yeni) yerlerini arayan ve seslerini özerk güç merkezleri oluşturarak duyurabilmeye çalışan kitleler/zümreler ile onların sözcülüğünü yapan seçkinler arasındaki diyaloğa popülizm veya halkçılık diyoruz.

KORPORATİZM

Korporatist bir rejim, egemen sınıf (olan burjuvazi) ile yönetici elit kadroların arasında açık bir çatışmanın olmadığı, sosyo-ekonomik düzenin devamı konusunda ortak değer ve çıkarları savundukları bir toplum yapısının ürünüdür. Birçok çıkar grubunun var olmasına karşın, korporatist toplumda bu gruplar/zümreler tepeden (elit ve burjuva koalisyonu tarafından) denetlenirler. Toplumsal hiyerarşinin alt sıralarındaki bireylerin toplumun yerleşik düzenini eleştirmeye veya bu düzenle çelişecek politikalar saptamaya yetkileri yoktur. Toplumsal uzlaşma ve pazarlıklar zümreler arasında değil, elitler ve elitlerle burjuvazi arasındadır. Bu pazarlıklar çoğunlukla, dar ve dayanışmadan yoksun orta-sınıfı veya dağınık ve örgütlenmemiş kırsal ve kentsel çalışan sınıfları temsil eden seçkinler yararına değil, ekonomik egemenliği olan burjuvazi yararına çözülür. Zaten güçsüz ve örgütlenmemiş olan orta ve alt sınıfların temsilcileri, burjuvazi ile başabaş bir mücadeleyi göze alamaz. Toplumun kurulu düzeni (kapitalist ekonomi ve burjuva kültürü) «yüklenen» elitleri burjuvaziye karşı olmaya değil, onun bir parçası olmaya zorlar.

Sayısal anlamda geniş bir işçi sınıfı olsa bile, sınıf bilinci ile bilenmiş, siyasal eğitimi olan örgütlü bir işçi sınıfının yokluğu da aynı sonucu doğurur. İşte sınıfsal politikaların tam anlamıyla belirmediği bu ortamda korporatizm sınıf çeliş-

* Eğer bu sınıf ayrıntılarıyla (alt-sınıflarıyla) ele alınıyorsa toprak, ticaret ve sanayi burjuvazisi olarak düşünülmesi gerekir.

kilerini kaynağında yok etmek ister. Bu amaçla siyasal ifade ve ideolojik iletişim yollarını tıkamaya çalışır. Bir yandan da, toplumu bürokratik bir kalıba sokmak ister. Egemen ve yönetici sınıfın koalisyonundan doğan korporatizm artan bir ölçüde toplumsallaşan üretici güçler ile birey ve/veya elit egemenliği (devlet işletmeciliği yoluyla) sürdüren mülkiyet biçimi arasındaki çelişkiyi örtmeye çalışan seçkinci bir politika veya rejimdir.

«Yükselen» elitlerin siyasal sisteme uyumu «ulusal amaçlar» veya «ülküler» yaratılarak sınıflar arası işbirliği çerçevesi içinde çözümlenmek istenir. Bu strateji, kaçınılmaz olarak, modernleşen (modern teknolojinin ithali ve kapitalistleşmenin etkisiyle) toplumla geleneksel değerlerin bağdaştırılması çabasına yöneliktir. Oluşturulan koalisyon, liberal kapitalist ekonominin toplumsal bağları çözücü etkisini azaltmak için ve toplum katları arasındaki dayanışmanın çatışmalara dönüşmesini önlemek için, kapitalizm-öncesi toplumsal değerleri ulusal kültür içinde tutmak veya bunları tekrar benimsetmek ister.

Korporatizm, bireyin toplumdan bağımsız haklarından çok, toplumun bir parçası olarak bireylerle ilgilidir. Korporatistler, liberalizmin «bağımsız birey» fikrini reddederken, toplum ile birey arasında aile bağını andıran bir bağ olduğunu savunurlar.[14] Egemen ve yönetici sınıflar/elitler bu ailenin reisleridir. Çoğu kez ulusal önder bu birliğin simgesidir.

Liberal kapitalizm, ekonomik bir sistem olarak değil, fakat bu organik aile dayanışmasını bozacak ilişkilere vücut verdiği için (yani toplumsal bir sistem olarak), eleştirilir.[15] Toplumun organik bir bütün olduğu fikri, genel olarak hem İslâm,* hem de Katolik felsefesinde gereği kadar kaynak bulur. Korporatist görüşe göre toplumsal eşitsizlikler istenilir bir şey değildir. Bunlar sınırlandırılmalıdır ama tümüyle ortadan kaldırılamaz, çünkü bireysel farklılıklar doğaldır ve bunun inkârı organik bir bütün olan toplumun ortadan kalkmasına neden olabilir.[16] Devrimci niteliği olan işçi sınıfı, bu organik çerçeve içinde toplumsal yapı ile bütünleştirilmeye çalışılır. Bu politika devletin öncülüğünde yürütülecek olan bir sanayileşme ve modernleşme çabasıyla gerçekleştirilmek istenir. Bu strateji, varolan hiyerarşik sistemin değiştirilmesini gerektirmediği gibi, kökten siyasal değişimleri de önlemiş olur. Kısaca, korporatizm egemen sınıfı, «yükselen» elitleri ve kitleleri yekpare bir yapı içinde tutmaya yönelik tutucu bir öğretidir. Bu öğreti/ideolojinin egemen olduğu bir toplumun hiyerarşik ve otoriter bir rejimle yönetilmesi doğaldır. Fakat, bu rejimin, elitler ve burjuvazi arasında kurulmuş bir koalisyon olması klasik anlamda bir dikta rejimine geçişi zorlaştırdığı gibi, bu değişimin (elde edilmiş sınırlı toplumsal hakların kaybı) halk desteği bulmasını önemli ölçüde önler.

* İslamda ümmet fikrinde ve yapısında sınıf ayrımı yoktur. Buna karşın önderlik kurumu ve bireysel farklar doğal olarak kabul edilir. Aynı nitelikler Katolik felsefesinde *Communion* için de sözkonusudur.

POPÜLİZM (HALKÇILIK)

Halkçılık, giderek sınıfsal farklılaşmaların kesinleştiği (kapitalist ilişkilerin ve bu ilişkilerin yarattığı kurumların yayıldığı) toplumsal yapılarda burjuvazinin egemenliğine karşı çeşitli zümre ve örgütleri temsil eden elitlerin bağımsız güç merkezleri oluşturması sonucu ortaya çıkan bir öğreti/ideolojidir. Bir yanda geleneksel egemen güçler ile öbür yanda modern işlevleriyle önderlik kadrolarını oluşturan elitler veya bunların bir kısmı (korporatizmde olduğu gibi) arasında tam bir bütünleşmeden çok rekabet varsa, bu elitlerin temsil ettikleri halk kesimleri veya örgütlerin toplumsal ve ekonomik talepleri sisteme yansır. Elitler (yönetici sınıf veya bu sınıfın bazı kesimleri) ile burujvazi arasındaki **rekabet veya çatışma,** aslında, geleneksel güçler ile onların yönlendirdikleri ekonomik ve siyasal politikalardan hoşnut olmayan halk kesimlerinin düzene yönelttikleri protesto ve taleplerin bir sonucudur. Bu hoşnutsuzluğun temelinde ulusal gelirin daha fazla eşitlik, daha geniş kapsamlı toplumsal güvenceler, daha etkin siyasal temsil (bu dilek hem daha katılmacı, hem de ulusal politikaları yerel düzeyde saptama biçiminde belirebilir) arzuları kadar kapitalist sistemin çarkları arasında yok olmak tehlikesiyle savaşan kırsal ve kentsel küçük üreticinin çaresizliği vardır. Bu nedenlere bir de sayısı gittikçe artan ve güçlenen işçi sınıfının (veya çalışan zümrelerin) sömürü ve baskıya karşı haklı savunmasını da eklemek gerekir.

Ne var ki, toplumsal mücadelenin hemen hemen bütün taleplerini içeren bu programı çoğu kez halk örgütleri kendileri değil, hoşnutsuzluğunu belirten zümrelerin seçkinleri gerçekleştirmeyi üzerlerine alırlar. Halk kesimleri bu önderlik görevini yüklenmiş olan seçkinleri aktif olarak desteklemekten öte, siyasal bir eyleme girmez. Bu bir mobilizasyon olgusudur ama, burada dolaylı bir mobilizasyon sözkonusudur. İşte, popülizmi sosyalizmden ayıran en büyük özelik de, siyasal mücadelenin dolaylı olması, halkın buna kendi oluşturduğu örgütlerle doğrudan katılamamasıdır. Bu iki ideolojiyi/stratejiyi ayıran ikinci ana özellik de şudur: Sosyalizm mülkiyet olgusu ve bu olguya dayanan toplum düzenini değiştirmek isterken, popülizm bu düzenden rahatsız olan grupların yeni koşullara uyumuna yönelik bir öğretidir. Seçkinlerin yürüttükleri siyasal mücadelenin, toplumun hiyerarşik yapısını değiştirmeyeceği açıktır. Olsa olsa, daha demokratik (pazarlık sisteminin daha sağlam temellere oturtulduğu) bir parlamenter rejimin kurulması (varsa geliştirilmesi) ve toplumun yarattığı artık-değerin çalışan kitleler lehine daha adil bir bölüşümü için çalışılır.

Sınıf mücadelesinin ve sınıf kökenli siyasal

programların oluşturulması, toplumun hiyerarşik yapısının ve bu yapının sürekliliğini sağlayan işlevlerin yarattığı elitlerin varlığına ve egemenliğine de son vereceği düşünülerek, toplumun sınıf çizgileri boyunca bölünmesi önlenmeye çalışılır. Bu nedenle popülistler, toplumu doğal bir cemaat olarak görürler.[17] Popülistlere göre cemaat içinde farklı işlevleri olan farklı bireyler ve gruplar varsa da, bunlar toplumsal işbölümünün bütünlüğü içinde birleşmişlerdir. Hiçbir grup ötekine egemen olmaya çalışmaz. Çiftçi, zanaatkâr, yani geleneksel üreticiler ve işçiler, yani modern üreticiler, bir başka deyimle çalışan sınıflar için de düşman aynıdır :

1) Plütokratik (zengin) sınıfların egemen olduğu aşırı rekabetçi ekonomik düzen;
2) Bu düzenin yarattığı dev tekeller ve yabancılaşmış olan devlet.

Popülistler için karşılaşılan ortak sorunlar, doğmakta olan sanayi toplumunun sorunlarıdır.[18] Onlar, toplumun hiyerarşik yapısı bozulmadan siyasal erk'in geleneksel ekonomik güçlerden (burjuvaziden) modern sanayi toplumunun yönetici kadrolarına geçmesini, yani otoritenin dağıtılmasını (desantralizasyonunu) isterler. Böylece bütün halk kesimlerinin istek ve ihtiyaçlarının sisteme yansıyacağını ve gerçek demokrasinin kurulacağını savunurlar.

Görüldüğü gibi bu bir seçkinler demokrasisidir. Halk kesimlerinin etkin bir örgütlenmeye gitmesi ve kendi programlarını gündeme getirmesi sözkonusu değildir. Popülizm, yeniliğe, endüstrileşmeye açıktır. Fakat üretim ilişkilerini değiştirmeye çalışan sınıfların veya bunların oluşturduğu örgütlerin doğrudan doğruya yönetime katılmasına ve toplumu yönlendirmesine karşıdır. Bu tür bir rejim, teoride geleneksel egemen zümrelere (burjuvaziye) karşı olduğu kadar, pratikte halk egemenliğine de kapalıdır.

Halkçı ideolojinin mimarları olan popülist seçkinlerin ikilemi, siyasal etkinliklerini burjuva egemenliği dışında sürdürebilmek için halk desteğine, örgütsel desteğe dayanmak ihtiyacında olmalarıdır. Bu varoluşsal (existential) ihtiyaç, popülist seçkinleri, önderliğini yaptıkları çiftçi-köylü, endüstri işçini, küçük üretici, devlet ve özel sektör hizmetlileri gibi toplumsal kesimlerin, büyük ekonomik ve idarî örgütlerle olan çelişkilerini dile getirmelerini zorunlu kılacaktır. Popülizm bu anlamda, çeşitli halk kesimlerinin kendi etki ve denetimleri dışındaki olay ve güçlere karşı bir haklı savunma, bir birlik arama güdüsünden kaynaklanır. Birlik duygusu, merkezî otoriteden korkan ve ona nefret duyan halk kesimleri arasında ve bu gruplarla önderleri (elitler) arasında sıkı bir dayanışmaya yol açarken, kuşku duyulan iktidarın da bölünüp yerel düzeye indirilmesi çabalarına yol açar. Bu eğilimi ile popülizm, anarkosendikalist akımdan esinlenen merkezî devlet otoritesini imkân dahilinde zayıflatıp, fabrika ve tarım işletmeleri çevresinde odaklaşan, işçi ve işveren (emek ve sermaye) barışına dayalı, organik fakat modern bir toplum yaratma ideolojisi olarak somutlaşır. İşte popülizmi korporatizmden ayıran özellik de budur. Korporatizm, hiyerarşik bir otoriteyle belirlenen geniş bir cemaat (ulus çapında) yaratmayı amaçlarken, popülizm siyasal otoritenin ekonomik işbölümü ile farklılaşmış toplumsal kategoriler (çıkarları farklı olan örgütler ve zümreler) arasında bölünmesini ve cemaatlerden oluşan organik bir toplumsal bütünün yaratılmasını savunur. Böylece popülistler, özde çatışkın nitelikteki grupları ve çıkarları bağdaştırıp, toplumsal bütünlüğü bozmadan modernleşme çabasını gerçekleştireceklerini savunurlar. Bu tür bir görüş sınıf ayrımının varlığını yadsımasa bile, onu giderebilir ve dıştan nüfuz eden (emperyalist), yabancı, bir olgu olarak kabul eder.

Popülist, ideoloji/öğreti, etnik farklılıkları da bölücü, kabile geleneğinin veya feodal yapının artıkları olarak gördüğü için doğmakta olan ulusal birlik ve kültürün bu gibi «gerici» ögeleri ortadan kaldırmayı amaçlar.[19] Gandhi'nin yönettiği meşhur Swadeshi hareketi de tekel kapitalizmine ve emperyalizme karşı ulusal bütünlüğü sağlayacak olan, küçük üreticiliği yücelten bir halkçı ideoloji ile yüklü idi.[20]

Marksizm'den esinlenen Afrika'lı popülist düşünür Sekou Toure[21] ve Endonezyalı popülist devlet adamı Sukarno[22] toplumda çelişkilerin olduğunu kabul ederler.

Bu çelişkiler sınıflar arasında olmaktan çok ortak hayat durumlarına göre şekillenen aydınlar ve cahiller, gençler ve yaşlılar, üreticiler ve tüketiciler, erkek ve kadınlar, bürokrat ve yönetilenlerden oluşan zümreler arasındadır. Bunlar sınıf değildir. Bu zümrelerin farklı görünen çıkarları, onların bu çıkarları israrla koruma alışkanlığındandır. Eğer bu alışkanlık ortadan kaldırılacak olursa farklı siyasal partilere değil, bir büyük ulusal partiye veya ulusal cepheye ihtiyaç duyulacaktır. Bu örgüt hem zümre çıkarlarının farklılaşmasını ve giderek çelişik bir durum almasını önleyecektir, hem de «yükselen» elitlerin geleneksel burjuvazi karşısında siyasal bağımsızlığını koruyacaktır.

Görüldüğü gibi, popülistler bir tür radikallerdir; fakat öğretileri onların ne daha fazla sağa, ne de daha fazla sola açılmasına imkân vermez. Sağa açılmak, burjuvazi ile bütünleşmektir ki, seçkinler halk desteğinden ve göreli bağımsızlıklarından olurlar. Sola açılmakla toplumun kendilerine vücut veren hiyerarşik yapısı ve üretim düzeni alt üst olur ki, halk, siyasal ve ekonomik süreçleri seçkinler aracılığı ile değil, doğrudan doğruya kendi örgütleri ile etkilemeye başlar. Bu nedenlerden ötürü halkçı seçkinler, modernleşme sürecine (kapitalistleşme ve sanayileşme) giren toplumlar da sosyal devrimin yerleşik kurumları alt üst edici niteliğinden daima kaçınırlar. Onların stratejileri, kendi (seçkinler) denetimlerine almak istedikleri devlet makinası yolu ile varolan mülkiyet ve üretim ilişkilerini bozmadan geleneksel toplumsal kurumları yeni ih-

vazinin) olduğu kadar varolan düzene karşı olan sınıfların (çalışan sınıfların) toplumsal direnci ulusal birlik ve dayanışma çağrıları ile susturulmak istenir. Endonezya'da[23] bir örneğini gördüğümüz gibi, Türkiye'de de MSP'de örgütlenmiş kapitalistler tarafından bir «günahkâr» (faizci, yabancı ve emperyalist) kapitalizm ile yerli ve ulusal kalkınmaya yararlı «iyi» kapitalizm arasında sahte bir fark işlenir.

Bu tür bir ideoloji kapitalizmin nüfuz ettiği bütün geleneksel «köylü» toplumlarında veya üretici güçleri azgelişmiş (azgeliştirilmiş) ülkelerde ortaya çıkmıştır. Bu gelişim, küçük üretici kitlelerinin karşı karşıya geldikleri dünya pazarı ve onun dev güçleri karşısındaki tavır alışlarının belirgin bir ideolojik ifadesidir.[24]

Afrika, Asya ve Latin Amerika'nın modern popülistleri artık devletin ortadan kalkmasını veya zayıflatılmasını değil, onun ele geçirilmesini savunuyorlar. Geleneksel bir burjuva devleti olmadıktan ve orta-sınıf kökenli seçkinlerin denetiminde bulunduktan sonra, bu makinayı kitle seferberliği, ekonomik kalkınma, toplumsal adalet ve yerel demokrasinin geliştirilmesi konusunda etkin bir güç haline getirebileceklerini savunuyorlar.[25] Bu stratejinin daha önce kısaca değinilen iki önemli sonucu olacaktır:

1) Devlet mekanizmasını denetleme imkânını bulmuş olan orta-sınıf kökenli seçkinler burjuvaziye karşı **göreli** bir bağımsızlık kazanabileceklerdir. (Bu bağımsızlık görelidir, çünkü toplumun üzerine bina edildiği mülkiyet rejimini ve üretim ilişkilerini değiştirmeye yönelik hiçbir politikanın oluşturulmasına ekonomik bağımlılıktan kurtulamamış olan ülkenin ekonomisine egemen olan yerli ve yabancı burjuvazisi izin vermez.)

2) Belirli bir halk desteği ve desantralize siyasal güç odaklarının dinamizmi ile beslenen popülist önderlik, devlet makinasını da kullanarak ülke ekonomisinin dış sömürüye nispeten kapatılmasını sağlar. Bu strateji, ulusal (yerli) burjuvazinin (veya onun en dinamik, üretken kesimlerinin) yararına olacağı için genellikle ulusal burjuvazi tarafından desteklenir.[26] Böylece azgelişmiş ülkenin emperyalist merkezlere bağımlılığı giderilmese bile kapitalist yöntemle kalkınma ihtimali bir ölçüde artırılabilir.

Artan ulusal gelir ise ücretlerin ve toplumsal hizmetlerin artması ve iş imkânlarının genişlemesi ile popülist önderlere ve ideolojiye daha bir destek sağlar. Bu siyasetin pratik sınırı (bugün Türkiye'de CHP'nin temsil ettiği) «sosyal demokrasi»dir.

Kısaca popülizm veya halkçılık kitleleri toplumsal bir devrime gitmeden seferber edip siyasal sisteme dolaylı olarak katmayı amaçlar. **Bu seferberlik otorite ve modernleşme ilkeleri çerçevesinde devrimsel bir değişime yandaş olmayan halk kesimlerinin desteğini sağlamaya yönelmiş seçkinci siyasal bir harekettir.**

TÜRKİYE PRATİĞİ

İşin ilginç yanı popülizm birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de 1930'lardaki liberal kapitalizmin büyük buhranını sürdürdüğü sırada gündeme geldi. Almanya ve İtalya'da popülizm, yükselen elitlerin kısa sürede burjuvazi ile bütünleşmeleri ile önce korporatizme, sonra faşizme dönüştü. Şili[27], Türkiye ve daha sonraki bir evrede (1945-1955) Arjantin[28] gibi ülkelerde sosyal hoşnutsuzluğu ve uç veren halk örgütlenişini (Türkiye'de Serbest Fıkra ile) kurumlaşmış siyaset içinde çoğu kez popülist görünümdeki bir korporatizm içinde eritti. Konumuz olan Türk örneğine kısaca bir göz atalım:

Cumhuriyetin siyasal iktidarını aralarında bir iş ve nüfuz alanı bölümü yapan bürokrasi (yönetici elit) ve burjuvazi oluşturmuştu. Millî Mücadelenin başarılı kadrosu olmanın prestiji ve kamu yönetimindeki tecrübesi ile milliyetçi bürokrasi mekanizmasını denetimi altına aldı. Azınlıklar ve bir çapta yabancı sermayenin mutlak denetimden kurtarılan millî ekonomi ise yerli (ulusal) burjuvazinin denetimine terkedildi. Halk tabakalarının tamamen iradesi dışında cereyan eden bu iş bölümünde üretim araçlarıyla organik bir bağı olmayan bürokrasi, politik gücünü ulusal burjuvazinin (özellikle toprak sahibi sınıfın) ekonomik ve sosyal gücüne dayandırmak zorunda kalmıştı.

Geleneksel ekonomik güçlerin (burjuvazinin) etkisi altında olan bu politik ve sosyal yapı 1923 İzmir İktisat Kongresinde esasları saptanan[29] liberal ekonomi politikasından başka bir kalkınma yönteminin benimsenmesine elvermedi. Ne var ki, yeni devletin siyasal ekonomisinin temeli olarak benimsenen liberal kapitalizm kalkınma yöntemi Türk kalkınmasına büyük bir katkıda bulunmadı. 1929'da başlayan dünya malî krizi zayıf Türk ekonomisini büsbütün çıkmaza sürükledi. Bu durumda hem kendi varlığı, hem de devletin bağımsızlığını tehlikede gören bürokrasi (yönetici sınıf) kapitalist yöntemle kalkınma stratejisinin buhranını çözme görevini üstlenmek üzere harekete geçti.

Dünya ekonomik buhranı kadar, benimsenen kalkınma yönteminin başarısızlığının da doğurduğu toplumsal ve ekonomik sorunları çözmek için düşünülen, ekonomiye devlet müdahalesinin, mülk sahibi sınıflar tarafından tepki ile karşılanacağı bekleniyordu. Burjuvazinin şiddeti kestirilmeyen tepkisine karşı koyabilmek için milliyetçi bürokrasi halkın (çalışan sınıfların, fakat özellikle köylülerin) desteğini kazanmak çabasına girişti. Bu halka yöneliş, halkla bütünleşme eğilimi «Halkçılık» ideolojisi şeklinde oluşarak önce parti (CHP) programına, sonra Anayasa'ya girdi.[30] Fakat halkçılık Türk siyasal hayatında köklü bir ideoloji olarak hiçbir zaman başarı kazanamadı. Bunun nedenlerini kısaca inceleyelim.

1930'larda, her şeyden önce sınıf olarak etkinliği olabilecek genişlikte bir sanayi ve kent

emekçisi zümre yoktu. Yoğun köylü nüfusu hem kendi içinde katmanlı oluşu, hem de doyumluk tarımın üreticileri birbirinden ayırıcı niteliğinden dolayı örgütsel dokudan yoksun kalmıştı. Bu örgütsüz kırsal kitleler ayrıca kent emekçileriyle veya ilerici orta-sınıf aydınlarla (elit kadrolarla) bütünleşmek imkânına sahip olamamışlardı. Bu sınıfsal yapı, doğal olarak, bağımsızlık sonrası devrede benimsenen ekonomik ve toplumsal politikalara ve onların halkçı olmayan karakterlerine damgasını vurdu. İşte Türk örneğinde halkçılık ilkesinin ve programının asıl talihsizliği genellikle «halkçılık»la temelden çelişkili olan korporatist devlet yapısı içinde ortaya atılmış olmasıdır.

1930'lar Türkiye'sinde ve daha sonraları, her ne kadar totaliter toplumların aksine birden fazla etkin elit grup varsa da (asker/sivil bürokrasi, serbest meslek grupları ve dinî elitler), bunlar ve burjuvazi arasındaki karşıtlıklar ortak (elit) değerlerin özümlenmesi ve çıkarlarının **kapalı** bir parlamenter süreç içinde pazarlıkla bağdaştırılması şeklinde çözümlenebilmiştir.

Bu tarihî koşulların sonucu olarak da genç Cumhuriyetin yönetici kadrosu çalışan kitleleri sermaye ve mülk sahibi sınıfları bağımlılıktan kurtarmamışlar ve iktidarlarını doğrudan doğruya halka dayayamamışlardır. Liberal ekonominin içine düştüğü krize çare olarak benimsenen devlet kapitalizmi, hakim güçler koalisyonunda beklenen çatışmayı yaratmayınca bürokratik seçkinlerin halkla birleşmek için ortaya attığı halkçılık programı ve başlattığı Halkevleri hareketi de kısa zaman asıl amacından saptırıldı.[31] Kitleler yöneticileriyle doğrudan bir diyaloga geçemediler. «Halkçı» atılımın toplumsal tabanını oluşturacak kırsal kadroların hazırlanması için kurulan Köy Enstitülerinin ise daha tomurcuklanırken nasıl hırsla kurutulduğunu kaydetmek Türk «demokrasi» tarihi açısından ibret vericidir.

O halde, halkçılık veya popülizm hangi tarihî/nesnel veya konjonktürel koşullarda bir ideoloji veya siyasal öğreti olarak başarı kazanır.

HALKÇILIĞIN BAŞARISI VE ÇIKMAZI

Halkçılık ideolojisinin başarısı iki önemli sürecin oluşmasına bağlıdır :

1) Birer hukukî ilke olan eşitliğin ve sosyal adaletin toplumsal ve siyasal düzeyde uygulamaya konulacağı politik ortamın hazırlanması. Bu ortamın oluşması için de, burjuvazinin (yani burjuva örgütlerinin; buna devlet makinası da dahildir) dışında siyasal etkinliği ve **göreli** bağımsızlığı olan bir elit kadronun önderliğinde bağımsız siyaset odaklarının belirmesi gerekir.

2) Bu odakların siyasal bağımsızlığını ve onların saptayacakları politikaların sürekliliğini garanti edecek köklü bir **ekonomik bölüşüm** siyasetinin devlet eliyle gerçekleştirilmesi.

Bölüşümsel siyasetten amaç, fırsat eşitliği ve toplumsal, siyasal karar mekanizmalarına katılma ilkesini teoriden pratiğe geçirmek için toplum katları arasında derin gelir farklarını ve toplumsal ayrıcalıkları azaltmak amacıyla toplumsal servetin önemli bir kısmının orta - sınıf kökenli elit bir kadronun denetimine giren devlet eliyle çalışan sınıflara kaydırılmasıdır. Bu tanımın ışığında «halkçılığın» bölüşümsel bir süreç içinde sunulmadığı veya böyle bir siyasetle pekiştirilmediği takdirde ne ekonomik bir program, ne de politik bir ideoloji olarak kök salamıyacağı açıktır.

Türkiye'de «halkçılığın» bölüşümsel bir politikayla hiçbir zaman desteklenmediğini belirttik. Evrensel teorik bir model içinde değerlendirecek olursak, kapitalizmin temelini oluşturduğu toplumlarda halkçılığın siyasal-ekonomik bir öğreti veya sistem olarak uzun süre uygulama şansı olmadığını görürüz.

Sömürge sonrası kapitalist toplumlar için (Üçüncü Dünya ülkelerinde) **toplumsal devrim** sürecinden önce üç tür (ideal-tip olarak) kalkınma modeli veya stratejisi imkânı vardır. Bu stratejiler veya modeller birer ussal alternatif olmaktan çok tarihî/nesnel veya konjoktürel koşulların oluşturdukları süreçlerdir. Bunları şöyle sıralayabiliriz:[32]

1) «Yeni-sömürgeci» model;
2) «Ulusal burjuva» kalkınma modeli;
3) «Ulusal-halkçı» kalkınma modeli.

«Yeni-sömürgeci» kalkınma modelinin egemen olduğu ülkelerde ulusal burjuvazi zayıf olduğu için, ulusal devlet içinde yabancı (metropol) burjuvazinin bir uzantısı olarak ekonomik ve politik (devlet yönetimi) işlevlerini sürdürür. Bu modelde ulusal gelirin büyük bir kısmı dışarı kayor ve ulusal burjuvazi bu sömürüden belirli bir pay alır. Bu pay onun pazarlık gücüne göre değişir. Ulusal ordu ve bürokrasi dış güçlerin kurduğu ve yetiştirdiği (ideolojik alanda endoktrine ettiği) yönetici elit zümreler olarak bağımlılığın bekçiliğini yaparlar ve bu hizmet karşılığında öteki toplumsal sınıflara tanınmayan bazı ayrıcalıklara (yüksek gelir, statü, iş ortaklığı) kavuşurlar. Siyasal alanda baskı ve örgütlenme yasakları, açık ekonomi ve yabancı sermayeyi alabildiğine teşvik, bu kalkınma modelinin temel özellikleridir. Kalkınma olgusu **yeni sömürgeci** model içinde dışarıdan yönetilen girdilerle sağlanır. Başka bir deyişle sermaye birikimi **yukarıdan ve dışarıdan** gerçekleştirilir.

1) **Yeni-sömürgeci** modelde, sınıflar arası gelir dağılımı şu şekilde biçimlenir :

Şekil 1'e bakınız.

Bu modelin egemen olduğu ülkeler arasında Şili, Taiwan, Güney Kore, Brezilya, Endonezya, devrime kadar Güney Vietnam ve yerli burjuvazinin giderek daha ağır basmaya başladığı İran en belli başlıcalarıdır, 1950-1960, 1971-1973 Türkiyesi de bu model içinde düşünülebilir.

2) Ulusal burjuvazinin ulusal üretim güçlerini tek başına geliştirecek gücü olmamasına karşın, devlet mekanizmasını elinde bulunduran milliyetçi küçük - burjuva elit (asker - sivil bürok-

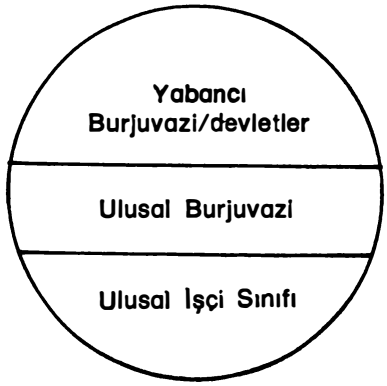

Şekil 1

rasi) ile oluşturduğu kolisyonda somutlaşan devlet gücü sayesinde anti-emperyalist bir tavır takınabilir. Bu durumda, büyük ölçüde dışarı akan sermaye ulusal burjuvazinin elinde birikmeye başlar. Ülkenin doğal kaynaklarının işletilmesi de yine büyük ölçüde devlet veya ulusal burjuvazi tarafından üstlenilir. **«Ulusal burjuva»** kalkınma modeli dediğimiz bu model, 1930'lar Türkiye'sinde olduğu gibi yabancı işletmelerin bir kısmı seçilerek millileştirilir ve dış kaynaklı sömürü, sanayiden ticarete yöneltilir. Yabancı sermayenin miktarı, yatırım alanları ve kârı denetlenir. Kısaca bu model elit milliyetçiliğine dayanır.

Ulusal burjuva kalkınma yöntemini benimsemiş ülkelere örnek olarak Meksika, Peru, Arjantin, Mısır ve Atatürk Türkiye'sini gösterebiliriz. Bu modelde sınıflararası gelir dağılımı şu şekilde biçimlenir:

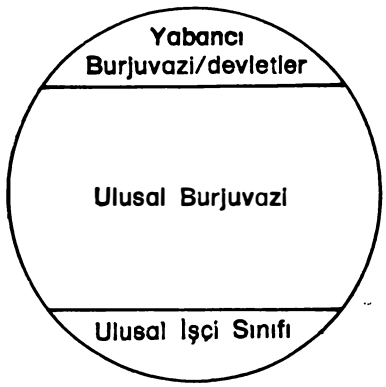

Sermaye kanamasını bir ölçüde önleyebilmiş olsa da, teknoloji ve yatırım mallarının üretimi, dünya pazarlarına açılma konusunda dev ekonomilerle rekabet imkânı sınırlı olan ulusal burjuvazi gerçek anlamda dışarıya bağımlı olmaktan kurtulamıyacaktır.

«Ulusal Burjuva» kalkınma stratejisi yoluyla sağlanan ekonomik büyüme sermaye birikimini hızlandıracak ve yeni toplumsal sınıfların/tabakaların doğmasına yol açacaktır. Artık politik bir güç haline gelen kentsel işçi sınıfı ile giderek «köylülükten» çıkan kırsal nüfus (kesimleri) gelişen ekonominin nimetlerinden daha büyük dilimler isteyecek ve elde ettiği kazançları sürekli kılabilmek için, bağımsız yerel örgütlerle siyasal karar alma sürecini etkilemek isteyeceklerdir. Bu etkileşiminin odak noktası şu soruda düğümlenir: Ulusal ekonomiyi (sermaye birikimini) kim yönlendirecek ve bölüşümsel süreci kim yürütecektir?

Bu gelişme doğaldır, çünkü **«ulusal burjuva»** kalkınma yönteminde üretim tarzı (kapitalist) ve dolayısıyla işçi sınıfının sömürüsüne dayanan temel ekonomik düzen değişmez. İşçinin sömürülmesinde yabancı ögelerin yerini büyük ölçüde ulusal burjuvazi alır. Ulusal burjuvazi hem sömürüyü azamî ölçüye çıkarmaya çabalar, hem de çalışan sınıfları denetiminde tutmaya çalışır. Bu disipliner rolünde ya denetimindeki devlet makinasını kullanır (yeni-sömürgeci modelde olduğu gibi) veya bu makinayı işletmekte olan küçük burjuvaziden (orta sınıflar) veya onun yönetici elit kadrolarından destek görür.

Ulusal burjuva kalkınma modelinde sermaye birikimi işlevini üzerine alan ulusal burjuvazi iç ve dış ekonomik/politik güçler arasında ipte yürüyen cambaz görünümündedir. Çıkarları bozulan yabancı güçlerin (burjuvazi/devlet) baskısı halinde içerde ulusal burjuvazi, popülistlerle (halkçı seçkinler) ile işbirliği arar ve ulusal ekonomiyi, arkasına halk desteğini de alarak dış nüfuza imkân dahilinde kapalı tutmaya çalışır. Fakat bu işbirliği egemen sınıfın elinde biriken serveti daha adil olarak bölüştürmeye zorlayan ulusal bir anlaşmadır. Burjuva ve popülist elitlerin koalisyonu arkasındaki ana halk desteği 1. Peron devrinde Arjantin'de olduğu gibi işçi sınıfından gelebilir. Bu durumda işçi sınıfının aşırı taleplerinden ve devrimci potansiyelinden kurtulmak isteyen ulusal burjuvazi, yabancı burjuvazi/devletlerle ilişkisini güçlendirir. Böylece **yeni sömürgecl** ilişkilere dönülmüş olur.

Fakat eğer ulusal burjuvazi ile devlet yönetimi işlevini üstlenmiş olan küçük burjuvazinin desteği ile işçi/köylü kitleleri (onların popülist önderleri aracılığı ile) arasında millî bir kaolisyon oluşturulmuşsa bu **«ulusal - halkçı kalkınma»** modelinin uygulanmaya konmasına yol açar. Bu koalisyon ve ekonomik kalkınma stratejisinin ideolojik harcını milliyetçilik, iktisadî harcını da bu sınıfların yararına çalışan geniş çaplı bir gelir bölüşümü oluşturur. Ancak sonsuz bir fizik ve manevî güce sahip olan halk kitleleri, ulusal burjuvaziye ulusal ekonomiyi dış nüfuzdan korumakta yardımcı olabilir. Ne var ki, bu halk desteğini sağlamak için egemen güçler koalisyonu ulusal gelirin önemli bir kesimini alt toplumsal tabakalara ve işçi sınıfına yöneltmek zorundadır.

Bu bölüşümün hedefi tüketimdir. İşçi sınıfı ve küçük - burjuvazi, tüketim imkânları geliştiği ölçüde ulusal burjuvaziyi destekler (DP devrinde Türkiye'de olduğu gibi). «Ulusal - halkçı» kalkınma stratejisinin gelir dağılımı şeması şöyledir:

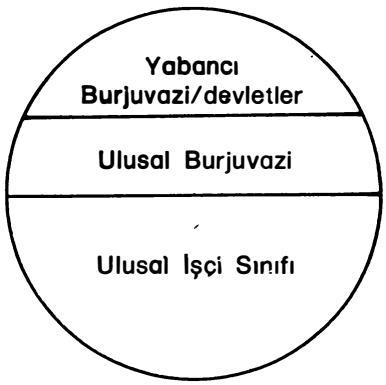

Bu modelin en tipik örnekleri 1945 - 1955 1. Peron rejimi altında Arjantin, Cardenas rejimi altında Meksika, MNR (ulusal devrimci) rejimi altında (1953 - 1966) Bolivya, Goulart idaresindeki Brezilya'dır.

Görüldüğü gibi bu, üretken (yatırıma yönelik) bir gelir bölüşümü değildir. Bu stratejinin veya modelin en zayıf yönü yabancı sömürüsünü ulusal bir üretim programı ile geniş çaplı sermaye birikimine dönüştürememesidir. Çünkü sorun yabancı güçlerin çekildiği ekonomiyi (üretim ve tüketimi) kimin yönlendireceğidir. **İşçi sınıfının «ulusal - halkçı» koalisyona katılışı üretim biçimini ve ilişkilerini değiştirme amacına değil, tüketim amacına yöneliktir.** Devlet yardımıyla girişilen sermaye birikimi çabası ise yine işçi sınıfının sömürüsüne dayanmak zorundadır. O yüzden de, kapitalist kalkınma yöntemleri içinde en ulusal olmasına rağmen en kısa ömürlü olanı «ulusal - halkçı» modeldir. Elindeki kaynakları sürekli bir **ulusal** kalkınma stratejisini destekleyecek halk iktidarının (sosyalizmin) inşasına yöneltmeyen ulusal devleti oluşturan toplumsal güçler kısa sürede bu tarihî fırsatı ellerinden kaçırırlar. Adından başka halkçı bir niteliği olmayan, halkın doğrudan ve kendi siyasal, iktisadî programlarıyla katılmadığı veya şekillendirmediği bir toplumsal kalkınma modelinin/stratejisinin uzun vadede kaderi başka türlü de olamaz.

Tüketilen kaynaklar karşısında beklentileri daha da kabartılmış bir işçi sınıfı tarafından zorlanan ve bu kesimin desteğini kaybeden ulusal burjuvazi varolan düzeni ve onun içindeki yerini kaybetmemek için, çoğu kez, çıkar yolu dış ekonomik güçlerle bütünleşmekte bulur. Emperyalist sömürü ve baskı rejimi (yeni - sömürgeci model) geri gelir.

Bu açıdan bakıldığında Türkiye'de «halkçılık» bir ideoloji ve strateji olarak ortaya atıldığından beri onu destekleyecek bölüşümsel süreç uygulanmaya konulmamıştır. Tarımda kapitalistleşmenin hızlandığı 1950'lerin ilk yıllarında eline ilk defa para geçen küçük ve orta köylü kesimlerinde DP lehine popülist bir eğilim doğmuş, fakat, ekonomik kriz içinde bu gelişme de giderek sönmüştür.

Sınıf ilişkileri açısından bakıldığında Türkiye örneğinde devlet kudretini oluşturan asker/sivil bürokrasi, toprak sahibi sınıf ve ticaret burjuvazisi arasındaki katî çatışma 1950'lerin sonlarına kadar su yüzüne çıkmamıştır. Bunda, ilk devrede, devletçiliğin, özel sektörün gelişmesini önleyici bir kalkınma stratejisi olmaması, sonra da, DP iktidarının ilk yıllarının ekonomik dinamizmi önemli bir rol oynamıştır. Bu koşullar altında 1960'lara kadar Türk toplumunda kesin olarak rekabet halinde olan güç merkezleri ve sınıfsal politik örgütler ortaya çıkmadı ve DP rejimi süresinde de büyük ölçüde devam eden devletin korporatist niteliği (ve siyasal baskı siyaseti) 1960 darbesine kadar değişmedi. Bu koşullar altında ne doğru dürüst halk örgütleri, ne de hareketleri gelişebildi.

27 Mayıs hareketi ile bürokrasi tekrar ağırlığını devlet idaresine koyunca, Türk burjuvazisinin siyasal gücü göreli ve geçici olarak azaldı. İşte bu sırada egemen sınıflara karşıt siyasal örgütler —TİP, işçi sendikaları, gençlik örgütleri, v.b.— ortaya çıkabildi. Fakat, tekrar dönülen çok partili siyasal ortam içinde sınıf çatışmalarının başlaması bürokrasinin üst katlarını da özümlemeyi başaran Türk egemen güçlerini harekete getirerek, gerek toplumsal özgürlükleri, gerekse halkçılık doğrultusunda bir siyasal gelişimi önlediler. 12 Mart rejiminin olağanüstü koşullarında tabandan başlayan demokratik gelişmeler ile aydın çevrelerin birleşmesi etkili bir baskı siyaseti ile geciktirildi. Egemen çevrelerin bu taktiği rejim bunalımının had safhaya vardığı günümüzde de en korkunç bir biçimde sürdürülmektedir.

SONUÇ

Görülüyor ki, «halkçılık» pek çok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de bir yandan korporatist devlet yapısının, öte yandan, zaman zaman **«yeni - sömürgeci»** ilişkilere kayan **«ulusal burjuva kalkınma modeli»**nin sürekliliği yüzünden, ne ideolojik düzeyde, ne de ekonomik düzeyde gerçekleşebilmiştir. Halkın desteği ve doğrudan katılması olmadan da, rekabet halindeki elitlerden biri, örneğin bürokrasi (veya onun ilerici bir kanadı) iç ve dış sermaye sınıflarına karşı koyup halka dönük radikal bir reform/kalkınma programını uygulamaya koyamaz. Biz bunu Türkiye'de bütün Cumhuriyet tarihi boyunca —tek ve çok partili evrelerde— ibretle gördük. Halktan gelmeyen ve halkın mimarlığını yapmadığı hiçbir re-

form girişimi ve hiçbir kalkınma modeli halk iktidarını getiremez. İlerici Türk aydınının ana görevi sadece halka yalnızca ne yapılması gerektiğini değil, aynı zamanda ona istediğini elde etme mücadelesinde gereken örgütsel yapıyı ve ideolojik araçları kazandırmaktır. ■

[1] C. Wright Mills, *The Power Elixte.* New York: Oxford University Press, 1968, s. 4.

[2] Y. *a.g.e.*,; Seymour Martin Lipset ve Aldo Solari, *Elites in Latin America.* New York: Oxford University Press, 1967, s. 7.

[3] Robert Michels, *Political Parties.* New York: Collier Books, 1962.

[4] C. Wright Mills, *a.g.e.*

[5] S.M. Lipset, *a.g.e.* ve *Political Man.* New York: Anchor Books, 1963.

[6] Aldo Solari (S.M. Lipset ile), *a.g.e.*

[7] John Porter, *The Vertical Mosaic.* Toronto: University of Toronto Press, 1969.

[8] Wilfredo Pareto, *The Mind and Society* (4 Cilt) Londra: Jonathan Cape, 1935; Pareton'un çalışmalarının derli toplu bir özet-analizi Joseph Lopreato'nun *Vifredo Pareto: Selections From & His Treatise.* New York: Thomas Y. Crowell, 1969, adlı yapıtında bulunabilir.

[9] Gaetano Mosca, *The Ruling Class.* New York: McGraw-Hill, 1939. Mosca'nın Kuramsal yaklaşımını kendi bakış açısından inceleyen Hames H. Meisel'in *The Myth of the Ruling Class.* (Ann Arbor: University of Michigan Press, 1958) adlı kitabı da elit kuramının önde gelen kaynaklarından biridir.

[10] Raymond Aron, «Social Structure and the Ruling Class» *British Journal of Sociology,* Cilt I, Vol. 1 ve 2 (Mart 1950; Haziran 1950. 1. kısım için s. 1-16; ikinci kısım için s. 126-143.)

[11] Doğu Ergil ve Nesar Ahmad, «The Post-Colonial States: Turkey and Pakistan», *Third World Forum,* Cilt 1, No. 3 (Aralık 1974 - Ocak 1975), s. 26-77.

[12] Max Weber, «Bureaucracy»; «India» ve «Chinese Literati» adlı bölümler: H.H. Gerth ve C.W Mills (ed.) *From Max Weber: Essays in Sociology* New York: Oxford University Press, 1968.

[13] Karl Mannheim, *Ideology and Utopia.* New York: Harvest Books, 1936, adlı yapıtta «The Prospects of Scientific Politics» adlı III. Bölüm; ve, *Man and Soci-eyt in an Age of Reconstuction.* Londra: Kegan Paul, 1940. 2. Kısım, VII - IX. bölümler.

[14] Eduardo Frei Montalva, «Catholic Social Justice, Democracy, and Pulalism», *The Conflict Between Church and State in Latin America.* New York: Knopf, 1964, s. 212 - 213.

[15] *Y.a.g.e.*

[16] Carl T. Schmidt, *The Corporate State in Action: Italy Under Fascism,* Londra, 1939; George F. Kneller, *The Educational Philosphy of National Socialism,* New Haven, Conn., 1941; William Ebenstein, *Today's Isms, Englewood* Cliffs, N. J., 1958.

[17] Peter Worsley, *The Third World.* Chicago: The University of Chicago Press, 1972. s. 165.

[18] Alejandro Silva Bascunan, *Una experiencia social cristiana.* Santiago: Editorial del pacifico, 1949; ve, James O. Morris, *Elites, Intellectuals and Consensus in Chile.* Ithaca N. Y.: Cornell University Press, 1966.

[19] Peter Worsley, *a.g.e.* s. 165.

[20] John P. Lewis, *Quite Crisis in India.* New York: Anchor Books, 1964. S. 21-22, 64, 222.

[21] Sekou Toure, *LaLutte du Parti Democratique de Ginee pour l'Emancipation Africaine.* Conacry, 1958; ayrıca, *Rapport d'Orientation du Bureau Politique National.* Conacry, 1960.

[22] P. Worsley, *a.g.e.*'de zikredilmiştir. s. 128-130. Ayrıca bakınız: George Kahin, *Nationalism and Revalution in Indonesia* New York: Cornell University Press, 1952. s. ve sonrası.

[23] *Y.a.g.e.*'ler.

[24] Franco Venturi, *The Roots of Revolution: A History of the Populist and Socialist Movements in Nineteenth Century Russia.* Londra: Weidenfeld and Nicholson, 1960. Bu kitaba bir giriş yazan Prof. Isaiah Berlin de aynı kanıdadır.

[25] *Y.a.g.e.;* ayrıca, Mamadou Dia, *Contribution a l'etude du Mouvement Cooperatif en Afrique Noire.* Paris: Presence Africaine, 1958.

[26] D. Ergil ve N. Ahmad, *a.g.e.;* Doğu Ergil, «*From Empire to Dependence: the Evolution of Turkish Underdevelopment*» (Imparatorluktan Bağımsızlığa: Türk Azgelişmesinin Evrimi) New York State Universitesinde verilmiş doktora tezi. III. Kısım. (Şubat, 1974).

[27] James Petras, *Politics and Social Forces in Chilean Development* Berkeley, Los Angeles: University of California Press, 1970. s. 197-219.

[28] James Petras, «Peronism: An Argentine Phenomenon» adlı bölüm, yazarın *Politics and Social Structure in Latin America* New York: Monthly Review, 1970, kitabından.

[29] A. Gündüz Ökçün, *Türkiye İktisat Kongresi, 1923 - Izmir.* Ankara: S.B.F. Yayınları, 1971.

[30] Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam,* III. Cilt, «Altı Okun Hikayesi» bölümü, Istanbul: Remzi Kitabevi, 1973; ve Doğu Ergil, «*From Empire...*» *a.g.e.*

[31] Kemal Karpat, *Turkey's Politics.* Princeton N. J., Princeton University Press. 1959. s. 380-382; ayrıca, Ş. S. Aydemir, *İkinci Adam.* II. Cilt, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1968. s. 366-376.

[32] Bu tarihsel/analitik kategoriler 1973-1974 yıllarında Prof. James Petras yönetiminde yapılan New York State University (Binghamton merkezi) Sosyoloji Departmanı «Kalkınma Sosyolojisi» doktora kurlarında geliştirilmiştir.

SEVDA ŞENER

Ulusal ve Çağdaş Türk Tiyatrosu Üzerine

Tiyatromuzun çok tartışılan sorunu, çağdaş usulal bir tiyatro yaratırken geleneksel oyun türlerinden ne ölçüde yararlanılabileceğidir. Bu konuda tanımlar yapılmış, önerilerde bulunulmuştur. Tiyatroda meddahı, karagözü, ortaoyununu sahneye getirme denemeleri yapılmakta, televizyonda ve radyoda bu türlerden örnekler sunulmaktadır. Bu denemelerin hemen hiç biri başarılı olmamıştır. Göstermelik oyunların içeriği günümüzün ihtiyacına cevap vermekten uzaktır; tekniğini eski kıvraklığı ile uygulayan ustalar kalmamıştır. Bu oyunları olduğu gibi günümüze aktarmakla, yaşlıların eskiye özlemini doyurmaktan, gençlerin tecessüsünü gidermekten öte yarar sağlayamayız. Geleneksel oyun türlerimizi bir geriye bakış olarak değil de bir ileriye yöneliş olarak değerlendirmek istiyorsak bu oyunların günümüzde de yaşayan sanat değerlerini ortaya çıkarmak zorundayız.

Bir kültür ve sanat gelişimi içinde geleneksel biçim ve tekniklerin nasıl sürdürüldüğü, çağın ihtiyacına hangi koşullar altında ve nasıl bir değişim sürecinden sonra cevap verebildiği bir araştırma ve inceleme konusudur. Bilim adamları bu konuda tartışa dursunlar, sanatçılar eserleri ile çözümlerler sorunu. Başarılı bir oyun yazarı ulusal ve evrensel bileşimini olduğu gibi, geleneksel ve çağdaş bileşimini de gerçekleştirmiş demektir. Özellikle tiyatro gibi, kalabalık bir seyirci topluluğuna kısa bir zaman süresi içinde yönelen, sözünü yalnız bir kez, bir yerde söyleyen sanat türünün seyircisi ile bağlantısını hiç koparmaması gerekir. Tiyatro, seyircisinin düşünce gücünü ve beğeni düzeyini aşmadan onu erkinleştirir. Tiyatro yazarı ve sanatçısı, seyircisini bilinçlendirmek, duyarlığını artırmak, gizel gücünü duymak, onu bu gücün itişi doğrultusunda ileriye doğru yöneltmek için yerleşmiş değerlerden yola çıkacak, fakat bu değerleri yeniden yorumlayıp, yeniden yaratacaktır.

Çağdaş tiyatroda gelenekten yararlanma konusunda yapılan tartışmalarda, ileri sürülen önerilerde önümüzdeki oyunlardan örneklere dayanırız. Bilimsel çalışma, eskiyi incelemekle yetinmeyip geleceğe yönelik varsayımlar yapmak istiyorsa gelişimin son aşamasındaki örnekleri iyi tanımak zorundadır. Sanat alanında en zor sorunları kuramcılar ve eleştiriciler değil sanatçılar çözerler. Burada ulusal ve çağdaş tiyatro sentezini açımlamaya çalışırken bu sentezi başarı ile gerçekleştirmiş olan oyunlardan yola çıkıyoruz. Ele alacağımız üç oyun bu sentezi hem benzer, hem farklı biçimlerde gerçekleştirmiştir. Farklılık üç oyunun yazılış tarihleri arasında on ikişer yıllık süreler bulunmasından ileri gelmektedir. Üç oyunun karşılaştırılması yapıldığında, bir sanat geleneğinin yirmi beş yıllık bir gelişim süreci içinde nasıl bir evrimden geçtiği görülecektir.

Ahmet Kudsi Tecer'in KÖŞEBAŞI, Haldun Taner'in FAZİLET ECZANESİ, Oktay Arayıcı'nın NAFİLE DÜNYA adlı oyunları bir evrimin üç aşamasını gösterirler. KÖŞEBAŞI 1947 yılında Ankara Devlet Konservatuvarı Tatbikat Sahnesi tarafından oynanmıştır. FAZİLET ECZANESİ Istanbul Şehir Tiyatrosunda 1959 yılında sahnelenmiştir. NAFİLE DÜNYA ise 1971 yılında Ankara Sanat Tiyatrosu'nda oynanmıştır. Bu üç oyun kendi türleri içinde başarılıdırlar. NAFİLE DÜNYA Sanatseverler Derneği'nce oynandığı yılın en başarılı oyunu olarak ödüllendirilmiştir. FAZİLET ECZANESİ Hadun Taner'in en iyi oyunlarından biri olarak tiyatro tarihimize geçmiştir. KÖŞEBAŞI ise tiyatromuzun klasikleri arasındadır.

Üzerinde duracağımız bu üç oyunda ortaoyununun taklit edilmediği, fakat onun sanatsal özelliğinin çağdaş malzemeye özümletildiği görülür. Tiyatro tarihimiz incelendiğinde aynı özelliği gösteren başka oyunlar da bulunduğu görülür. Refik Erduran'ın AYI MASALI, Oktay Rıfat'ın BİR TAKİM İNSANLAR adlı oyunu aynı tutumun başarılı örnekleridir. Tıpkı inceleyeceğimiz oyunların yazarları gibi bu oyunların yazarları da geleneksel biçimlerden yararlanmakta bilinçli bir çaba göstermişlerdir.

Daha sonra ayrıntıları ile inceleyeceğimiz KÖŞEBAŞI, FAZİLET ECZANESİ, NAFİLE DÜNYA adlı oyunların geleneksel tiyatromuzla ortak olan özelliklerini şöyle sıralayabiliriz :

a) **Günlük yaşantı ele alınır ve gerçekçi biçimde yansıtılır.** Üç oyunda da belli bir bölgenin günlük yaşantısına bağlı kalınmıştır. Düşünce güncel olaylar ve olağan durumlarla iletilir. Oyunun görüntüsünü günlük yaşantının dış görünümü meydana getirir. Oyunun devinimi günlük yaşantının devinimi ile sağlanmıştır.

b) **Günlük yaşantıdan geniş bir kesit alınır :** Üç oyunda da genel bir toplum tablosu çizilmiştir. Bu tablo oyunun tüm olaylarını, kişilerini içermektedir. Seyirci oyunun temasını bu genel görü-

nüm yoluyla ve bu genel görünüm açısından değerlendirir.

c) **Oyun yeri olarak bir uğrak yeri seçilmiştir :** Bir kahve, bir bakkal, bir sokak, bir eczane, bir karakol birbirinden farklı kişilerin yanyana getirilebileceği, genel toplum görünümünü iletmeye elverişli birer ortam olarak seçilmiştir.

d) **Oyun kişileri günlük yaşantıda yer alan tüm belli başlı kişilerden oluşur :** Oyun kişilerinde konuya uygun gelecek bir ayıklama yapılmaz. Oyun kadroları zengindir. Ele alınan yöredeki herkes sahneden geçer. Bu oyun kişileri tipik özellikleri ile gösterilirler. Tipleştirmede yaş, cinsiyet, meslek, orun, zümre, sınıf farkları gözetilir. Tiplerin sıralanışında çeşitliliğe ve renkli olmaya önem verilmiştir.

e) **Olaylar açık biçimle sıralanmışlardır :** Üç oyunda da olaylar belli bir konu çevresinde toplanmışsa da aksiyon bütünlüğü gözetilmemiştir. Konu ile doğrudan doğruya ilgili olmayan fakat genel görünümü destekleyen sahneler yanyana sıralanırlar. Organik bütünlük olay örgüsü ile değil, günlük yaşantısını sürdüren yörenin toplu görünüşü ile sağlanır.

f) **Canlandırma yanında anlatıma da yer verilmiştir :** Konunun geçmişe ve geleceğe uzantısı anlatımla iletilir. Oyunun teması anlatımla sunulur.

g) **Mizah ile uzak açı sağlanmıştır :** Seyirci sahneye sempati ile yaklaştığı halde oyun kişilerinin zayıf yönlerini de gözden kaçırmaz. Bununla beraber hoşgörülüdür. Duygusal yaklaşım eleştiri ile dengelenir. Mizah duygusallığı törpüler, duyguyu yok etmeden sonu bilgiye ve düşünceye özümletir. Seyirci sahnede kendi yaşantısını görür, aksayan yönlerini saptar, kusurlarını tanır. Fakat bu kendi yaşantısı olduğundan fazla kızamaz. Duygudan yoksun olmayan bir çeşit bilgeliğe ulaşmıştır sanki. Bu aşamada hem herkesle birlikte, hem de biraz onların üstündedir.

Ele aldığımız üç oyunun geleneksel tiyatromuzdan farklı yanları da vardır. Çağdaş hayatın ihtiyacı ile oluşan yeni yönleri bu oyunları günümüz için de geçerli yapmaktadır. Bu oluşum öz ve biçimde birlikte görülür.

1. **Toplum sorunlarına değinilmektedir :** Üç oyunda da günlük yaşantının ardında bir toplum sorununa değinilmiştir. Bu sorun toplumda meydana gelen değişimdir. Değişim insan ilişkilerine etkisi bakımından ele alınır. Somut gerçeklere özümletilir.

2. **Oyun kişilerine bireysel özellikler katılır :** Oyun kişileri tipik özelliklerinin yanısıra bireysel özelliklerle donatılmıştır. Bu özellikler kişilerin tipik yanları ile tutarlıdır. Salt özgün bireyler yaratmak için değil, tipe ters düşmeyen karakter portreleri yapmak için ayrıntılar üzerinde durulmuştur. Karikatürden uzaklaşılmakta, dram kahramanına yaklaşılmaktadır.

3. **Dramatik biçimlemelerden yararlanılmaktadır :** Temelde açık biçim egemen olmakla beraber oyunun dramatik bir aksiyonu da vardır. Dramatik kurgudan yararlanma üç oyunda farklı ölçüdedir. KÖŞEBAŞI'nda Yabancı'nın serüveni geriye dönüşlerle anlatılırken dramatik gerilim yaratılır fakat bu gerilimin etkinliği azdır. FAZİLET ECZANESİ'nde iki gücün çatışması dramatik biçimde ele alınmıştır. Açık biçimle sunulmuş olan sahneler süsleyici niteliktedir. NAFİLE DÜNYA'da ise epik biçimlemeye yönelinmiştir. Ancak sahnelerin kendi içlerinde dramatik etkinliğinden söz edilebilir.

Özetle, düşün ögesinin ağırlık kazanması, oyun kişilerinde derinlik sağlanması, dramatik biçimlemeden yararlanma tiyatromuzun çağdaş Batı tiyatrosu doğrultusunda gelişiminin sonucudur. Bu gelişim geleneksel tiyatromuzun açık biçimi ile Batı tiyatrosunun epik biçimini birleştirme yönünde yeni bir doğrultuya yönelmiştir.

KÖŞEBAŞI'nın malzemesi eski bir İstanbul semtinin yaşantısıdır. Bir yol kavşağında yakalanan bu yaşantı üç yönden ele alınmıştır. 1. Hayatın evrensel gerçeği, 2. Toplumun değişken gerçeği, 3. Günlük olaylar. Yazar hayata bu üç açıdan bakarken hepsini bir devinim içinde görmüştür. Oyunun aksiyonunu bu üçlü devinim meydana getirir. Devinimin en yüzeyde olanı günlük olaylardan meydana gelir. Oyun sokakta geçmektedir. Sokağın bir yanında bir kahve, öteki yanında bir bakkal vardır. Cami, çeşme ve evler mahalle görünümünü tamamlarlar. Kahveye giden erkekler, bakkaldan alış-veriş yapan kadınlar, sokaktan geçen satıcılar mahallenin her günkü hayatını yansıtırlar. Günlük mahalle yaşantısının canlandırılması, dekorda olduğu gibi oyun kişilerinde de çeşitleme yapmayı gerektirmiştir. Bir eski İstanbul mahallesinde yaşaması gereken belli başlı tiplerin tümü sahneye getirilir. Yazar açıklamasında, **«Köşebaşı bir hayat dilimidir; ama ferdin hayatının değil, bir mahallenin hayat ifadesidir. Oyun sokakta geçer. Eserin asıl kahramanı mahalledir.» «Köşebaşı'nda birbirini tamamlarcasına, bütün mahalle halkı, mahalleye giren çıkan insanlar kafilesi yer almıştır»**, diyor. Bu insanlar tipik özellikleri ile ele alınmıştır. Tipleştirme; yaş, cinsiyet, uğraş, kültür düzeyi ve özelliği, meslek, tabaka ve sınıf açısından yapılmıştır. Her tipin toplumsal tavrı iyice belirlenmiştir. Yaşlılar eskiye olan özlemleri, hırçınlıkları, zor beğenirlikleri ile sivrilirler. Gençler heyecanlı ve ataktırlar, ortayaşlılar anlayışlı ve beceriklidirler. Kadınlar dedikodu ederler. Erkekler ya kavgacı, ya şakacıdırlar. Kahveci eski esnafın külhani, kalender tavrını getirir; konukseverdir, içkiye eğlenceye düşkündür. Bakkal daha sonraki bir ekonomik düzeninin esnafıdır. Malına, parasına tutkundur. İşini kurnazlıkla yürütür. Oyun boyunca Bakkal ile Kahveci'nin çatıştığına tanık oluruz. Onların çatışması oyunun tuzu biberidir. Hem oyuna renk katar, hem de toplumun çelişkisine ışık tutar. Didon Sakallı Adam, Pipolu Favorili Genç, Kranta adam, Hoppala Kız olarak adlandırılan modern aydın ve sanatçı, halka yabancılaşmışlığı, züppeliği ile tipleştirilmişlerdir. Buna karşın Yabancı, Beyağabey,

Saffet Hanım, Ebe Kevser eskiden yeniye geçiş döneminin uyumlu temsilcileridirler. Yaşadıkları çevrenin gerçeklerine ters düşmeden kendilerini geliştirmişlerdir. Sahnede görmediğimiz ama sözü çok geçtiği için tanıdığımız Macit Bey bürokrat tabakayı temsil eder. Hayatı boyunca insanlarla ilişkisinde saygıdeğer yerini korumağa önem vermiştir. Bekçi ve Çöpçü Kadın emekçiyi temsil ederler. İkisi de hizmet işçisidir. İkisi de yorgundur. İkisi de yoksul fakat onurlu kişilerdir. Buna karşılık Kahvecinin ve Bakkalın çırakları fırsatları değerlendirerek sınıf atlamayı amaçlamış olan açıkgöz fırsatçı gençlerdir. Satıcı tipleri sahneden geçerler ve sadece dış görünüşleri ile tanıtılırlar.

Mahallenin günlük ilişkileri bir sorun çevresinde düğümlenir. Bu sorun toplumun ekonomik gelişimindeki bir aşamadan çıkmaktadır. İstanbulun öteki semtleri gibi bu semti de değişmektedir. Eski evler yıkılmakta, yerine büyük apartmanlar yapılmaktadır. Dar yollar, yerlerini asfalt caddelere bırakmaktadır. Köşebaşı da böyle bir yol yapımı içindedir. Bakkalın ve Kahvenin önünden geçen yolun onarım için kapalı olduğu belirtilmiştir. Sahnede molozlar, çukur yerlerden geçilmek üzere tahtadan iskeleler ve «tamir yüzünden yol kapalıdır» levhası bu durumu somut olarak gösterir. Yeni yol yeni bir hayat düzeni getirecektir mahalleye. Bu değişiklik kahveciyi, bakkalı yakından ilgilendirir. Yeni hayat düzeninde hangisi ayakta kalacak, hangisi kaynayıp gidecektir. Çatışmaları bu yüzdendir. Gençler ve Batı özentisi aydınlar değişimi sevinçle, heyecanla karşılarken yaşlılar duraksamışlardır. Macit Bey mahalleye taşındığında hali vakti yerinde bir emekli iken değişim yüzünden yoksul düşmüştür. Geçmiş özlemi ile gelecek kuşkusu oyunun tüm havasında kendini belli eder. Yazar yüzeysel Batı hayranlığını gülünçleştirmiş, para hırsını eleştirmiş, fakat temeldeki ekonomik gelişiminin açımlamasını yapmaktan kaçınmıştır. Yazar değişimin etkilediği değer yargıları ve bu değer yargılarının etkilediği insan ilişkileri üzerinde durmaktadır. Kahveci de Bakkal da yol yapımı dolayısı ile birbirlerinden kuşkulanır olmuşlardır. Çıraklar işlerinin gelecek için güvence sağlamadığını gördüklerinden ustalarına yaranmaya ve onlara damat olarak durumlarını düzeltmeyi düşlerler. Ebe Kevser'in sözlüsü, kızın evi yanınca onunla evlenmekten caymıştır. Hoppala kız dedesine karşı geleneksel saygıyı sürdürmemektedir. Çöpçü kadın bahşiş kabul etmeyecek kadar vakur, fakat okumuş kızın şımarıklığını yadırgamayacak kadar da eziktir. Mahalleli Saffet Hanımın gençlik serüvenini hiç hoş görmemiş, her fırsatta dedikodusunu yapmıştır. Öte yandan aynı mahalleli bu serüveninin ürünü olan genç kızın mutlu bir evlilik yapabilmesi için kızın gerçek babası konusundaki gizi açıklamamakta ağız birliği eder. Özetle değişen ekonomik düzen değer yargılarını etkilemiş, yanyana yaşayan karşıt ve çelişik değerler insanlararası ilişkilerde tutarsızlıklara yol açmıştır.

Günlük olayların ve toplumdaki değişimin ardında hayatın asal bir gerçeği üzerinde de durulmuştur. Bu gerçek hayatın doğumdan ölüme, ölümden doğuma süreli devinimidir. Oyun Macit Bey'in ölümü ile başlar, Marangoz'un oğlunun doğum haberi ile biter. Ölüm temasının yarattığı korku ve acıma yerini doğum temasının yarattığı umut ve sevince bırakır. İkinci perdede sunulan düğün haberi doğum ve ölüm olaylarının arasındaki üreme motifini getirir. Üçüncü perdede, düğünde görevli olan çalgıcılar kahvede bir eğlence provası yapmaları oyunun törensel niteliğini pekiştirir. Köşebaşı'nda doğum, ölüm, düğün sahnede gösterilmez, anlatılır. Seyirci bu olaylara tanık olmadan oyundaki kişilerin bu olaylar karşısındaki tepkisini görür, yasa da şenliğe de katılmadan hayatın bu ezeli döngüsünü tanır. Gece Bekçisi oyunu başlatan ve sonuçlandıran uzun konuşmalarında asal temaya değinmiştir.

Bekçi :

«Kimi gelir, kimi gider. Kimi konar, kimi göçer. İşte böyledir bu mahalleler.. Dünkü çocuklar kocaman adam olurlar. Eskiler gider, yeniler gelir. Didiş didiş yine bu dünya. Değişen ne sanki. (Birinci Tablo)

Cami ile çeşmenin, «Ebe Kevser» tabelası ile «Yol Kapalıdır» levhasının, cami avlusundaki selvilerle, kahveye gölge veren ağacın aynı dekor içinde yer alması oyunun asal temasını görüntüler. Çeşme hayatın akışını, selviler ölümü, ebenin tabelası doğumu anımsatır. Sabah ölen Macit Bey'in evi ile Ebenin evinin karşı karşıya olduğu köşebaşı ölümle doğumun kesiştiği bir yol kavşağıdır. Oyunun şafakla başlayıp gece yarısı sona ermesi, üç perdedeki zaman bölümlerinin «sabah», «öğleden sonra» ve «akşam üzeri» olarak belirtilmesi oyunun asal temasını desteklemektedir. Ölüm/doğum döngüsü ile sabah/akşam döngüsü arasında parelellik vardır. İki düzen de doğanın asal ve değişmez devinimini sağlar. Geceler ölüme, gündüzler doğuma götürür. Bekçinin, hırsızı, uğursuzu değil, uykuları beklediğini söylemesi boşuna değildir. Karanlık ile tehlike ve ölüm, aydınlık ile güvenlik ve doğum akla getirilir.

Görüldüğü gibi KÖŞEBAŞI'nda bir mahallenin yaşantısından oldukça geniş bir görünüm sunulmuştur. Oyun kişileri kalabalıktır. Dekor ayrıntılıdır. Oyun yeri, günlük hayatın belli başlı olaylarının geçtiği kahve, bakkal, cami, çeşme, sokak gibi ortak buluşma yerlerinden oluşur. Oyun zaman içinde yayılmamış, bir günlük süreçle yetinilmiştir. Fakat bu süreç tüm hayat döngüsünü simgeler. Dıştan bakıldığında konu güncel ilişkilerden oluşmuştur. Oysa bu dış gerçeğin ardında, toplumdaki gelişim ile evrensel hayat gerçeği anlatılmıştır.

Yazar olaylara uzak açıdan bakar. Tüm gerçekler köşebaşı kahvesine gelen bir Yabancı'nın gözü aracılığı ile gözlenir. Yabancı, o sabah ölen Macit Bey'in oğludur. Yıllar önce bir gönül

macerasından dolayı babası ile kavga etmiş ve bu semti terketmek zorunda kalmıştır. Oyunun başında kahveye uğrayıp gençlik anılarını tazelemek isteyen yabancı babasının öldüğünü, evlilik dışı kızının evleneceğini öğrenir.

Yabancı'nın geçmiş yaşantısı seyircide merak uyandırırsa da oyunun tüm yapısı dramatik değildir. Seyirci olayların ne yönde gelişeceğine karşı duyduğu heyecanla değil, gerçeklere karşı duyduğu ilgiyle bağlanır sahneye. Olayların üçlü devinimi oyuna doğal bir canlılık kazandırmıştır. Açık biçimle sıralanmış olan olaylar gelişigüzel akıyormuş izlenimini uyandırırlar. Oysa bu rahat akışın altında titiz bir düzen vardır. Aynı şeyi oyunun temposu için de söyleyebiliyoruz. Doğalmış gibi akan olayların düzenli bir tartımı vardır. Biçim disiplini, kendini öne çıkarmadan oyuna egemen olmuştur.

KÖŞEBAŞI'nda seyircinin hayat gerçekleri karşısında öncelikle düşünmesi istenmiştir. Bununla beraber oyunun havası duygu yüklüdür. Bir yandan toplumdaki değişimin insanlarda yarattığı kuşku ve güvensizlik, öte yandan kaçınılmaz ölüm duygusu hüzün vericidir. Günlük hayatın dinamizmi bu hüznü yaşama sevinci ile dengelemiştir. Seyirci sahneye ölçülü bir duyarılıkla yaklaşmıştır. Yüreği sevgi ve anlayış doludur. Fakat bu sevgi gerçekleri görmesini, onlar üzerinde soğukkanlı olarak düşünmesini engellemez.

FAZİLET ECZANESİ, İstanbul'da Boğazın Anadolu yakasında bir köyde yaşayanların hayatından seçmiştir malzemesini. Tıpkı KÖŞEBAŞI'nda olduğu gibi burası da toplumsal değişime geç ayak uyduran, geleneksel özelliklerini uzun süre koruyan eski semtlerdendir. 1959 yılında eski İstanbul yaşantısının canlı olarak yakalanabileceği ender köşelerdendir. Haldun Taner, gene Ahmet Kudsi Tecer'in yaptığı gibi, bir uğrak yerinde yakalamıştır bu sevimli köşenin günlük yaşantısını. KÖŞEBAŞI'nın Kahve'sine karşın bir eczanedir bu uğrak yeri. Dekor, eczanenin önünden geçen sokağı, eczanenin kapısına çıkarılmış iskemleleri, incir ağacının pencereden görünen bölümünü, mor salkımları, köşede bir rıhtım bankını, balık ağlarını içerir. Öteki dükkânların, sokaktan geçen arabaların, rüzgârın, denizin varlığı seslerle, sözlerle duyurulur. Seyirci bir eczanenin önünde o semtin tüm yaşantısını algılar. Bu yaşantının bir özelliği doğaya yakınlığını korumasıdır. Bu boğaz köyünde henüz apartmanlar yapılmamış, yollar genişletilmemiştir. Taşıt sesleri, trafik gürültüsü doğanın sesini bastırmaz. Yazar, rüzgârın, denizin sesini duyurmaya özen göstermiştir. FAZİLET ECZANESİ'nin insanları doğa ile iç içe yaşarken onu insanî niteliklerle tanımlarlar. Rüzgârın «uçarı», bahçenin «güngörmüş», incir ağacının «ağırbaşlı» oluşundan söz edilir. Aynı sessizlik insanların birbirlerini daha iyi duymalarını da sağlamaktadır. İçtenlikli, sıcak ilişkiler içindedir bu semtin sakinleri. Yazar, bu semti de etkilemeye başlayan toplumsal değişimin önemini belirtmek için değişimde önceki durumu ayrıntıları ile yansıtmaya özen göstermiştir.

FAZİLET ECZANESİ'nde, tıpkı KÖŞEBAŞI'nda olduğu gibi, güncel görünümden hareket edilerek bir temel soruna inilmiştir. Bu temel sorun toplumdaki değişimdir. Ekonomik düzenin değişimi, yaşama biçimini, insanlararası ilişkileri, bu ilişkileri yöneten değer yargılarını etklemektedir. Ahmet Kudsi Tecer'in, aynı temaya değinmiş olmakla birlikte onun ötesindeki bir hayat gerçeğine de ağırlık verdiğini görmüştük. Haldun Taner ise özellikle bu temayı vurgulamış, onun üzerinde yoğunlaşmıştır. Oyun kişileri genel olarak böyle bir semtte raslanan kişilerdir. Fakat aynı zamanda toplumsal değişimin yarattığı sorunsal duruma ışık tutacak biçimde seçilmişlerdir. Sorunsal durum görüntü ile, seslerle de yansıtılır. İnşaatta çalışan grayderin gürültüsü zaman zaman doğanın sesini bastırır. İkinci perdede incir ağacı gürültü ile kestirilir.

FAZİLET ECZANESİ'nde üç olay dizisi vardır. Üçü birbirine bağlı olarak gelişir. Asal olay dizisi semt eczanesinin satılması sorunu çevresinde toplanmıştır. Eczanenin bulunduğu sokakta yeni ve büyük yapılar yapılacaktır. Eczane de büyük bir blok inşaatın sınırı içinde kalmaktadır. Müteahhit Tahsin Bey eczaneyi bir an önce satın alıp yapıma başlamak ister. Eczacı Saadettin Bey ise yeni bir eczane açabilmek için mühlet istemektedir. Uzlaşma tekliflerini geri çevirir. Tapucu dostunun yardımı ile mühleti koparmak için tüm yasal yollara baş vurur. Fakat Saadettin Bey'in direnmesi boşunadır. Tıpkı havan eczacılığın erdemine inandığı için hazır Avrupa ilâcı satmamakta direnmesi gibi. Oyun boyunca iki gücün çatışmasına tanık oluruz. Eczanenin bitişiğindeki baba incir ağacının kesilmesi eski düzenin ilk yenilgisidir. Eczanede çıkan yangın, alacaklıların sıkıştırması Saadettin Bey'i daha güç duruma sokar. Bununla beraber dostlarının da yardımı ile Saadettin Bey yeni, hem de gönlüne göre bir eczane açmayı başarır. Böylece güçler bir süre için dengelenmiş olur. Fakat zaman Tahsin Bey gibilerinin lehine işlemektedir. Yeni blok yapı vakit geçirmeden tamamlanacak, orada bir banka açılacaktır. Yazar ekonomik değişimin serbest iş piyasasından yana olduğunu, işadamlarının egemenliğini doğurduğunu, belirtmiştir. Bu değişim içinde eskinin insancıl değerlerine karşılık parasal değerlere önem verilmektedir. Düzen güçlüden yana kurulmuştur. Fırsatları değerlendirenler, ahlâk değerlerinden ödün verebilenler bu düzene kolayca ayak uydurmaktadırlar. Tahsin Bey'in avukatlığını yapan profesör buna örnektir. Oyunda egemen güçler amaçlarına ulaşırlarken onların karşısında yer alan insanlık sevgisi de iyi bir sınav vermiştir. Fakat bu zafer eskiyi sürdürenlerin geçici başarısıdır ve onların hayatı ile sınırlıdır. Saadettin Bey ölünce onun eczanesinde de hazır Avrupa ilâçları satılacaktır.

Yazar iki yan olay dizisi ile eskinin ve yeni-

nin eleştirisini yapmıştır. Saadettin'in oğlu Ünal baba mesleğini sevmez. Sandalını satıp parası ile İtalya'ya gitmek, orada sanat eğitimi yapmak hevesindedir. Tahsin'in kızı Melda babasını eleştirir. Amerika'ya gitmek, sevdiği delikanlı ile evlenmek ister. Gençler bu davranışları ile eski düzenin bağnazlığına da yeni düzenin hoyratlığına da kafa tutmağa çalışmaktadırlar. Fakat ne Ünal'ın sanat duyarlığı sandığı gibi bir yaratıcı gücü içerir, ne de Melda'nın pervasızlığı bir iç potansiyele işaret eder. Başkaldırıları bir gece gizlice sevişmekten öte bir eyleme dönüşmez. Düş kırıklığı içinde kurulu düzene ayak uydururlar.

Üçüncü olay dizisi Saadettin'in karısı Naciye çevresinde oluşur. Naciye kimsesiz, yoksul çocukluğunun ezikliğini sürdüren renksiz bir kadındır. Gerçekleşmemiş düşlerinin merkezi bir genç kızlık aşkının anısıdır. Raslantı karşısına ilk sevgiliyi bir gezginci kumpanyanın baş aktörü olarak çıkarır. İkisi de bir an yitirmiş oldukları mutluluk şansını yakalayabileceklerini düşlerler. Tıpkı Melda ile Ünal'ın çalımdan öteye gitmeyen başkaldırıları gibi Naciye ile sevgilisinin mutluluk özlemleri de hastalıklı bir duygusallıktan öteye gitmez. Gerçeğe temellenmemiş düşlerin gerçekleşmesi imkânsızdır.

Bu iki yan olay dizisi asal temayı pekiştirir. Değişen toplum düzeni içinde değişimi olumlu yolda etkilemesi umulan güçlerin güçsüzlüğü sergilenir. İçinde bulundukları sınıfın zayıflığını taşıyanların, ne kadar iyi niyetli olurlarsa olsunlar, başarı şansları azdır.

Haldun Taner belirtmek istediği gerçeği geniş bir kesitte ele almış, kalabalık bir oyun kadrosu seçmiştir. Olayların asal gelişiminde rol alan belli başlı oyun kişilerinin yanında semtin günlük yaşantısını canlandıran yan tipler de vardır. Yazar oyun kişilerini genel ve tipik özellikleri ile belirtmeye dikkat etmiştir. Bu özellikler, tıpkı KÖŞEBAŞI'nda olduğu gibi yaşa, cinse, mesleğe, en çok da kişilerin toplumdaki yerine göre saptanmıştır. Oyun kişileri yazarın temasına uygun olarak iki grupta kümelenmişlerdir. Bir bölümü eski düzenin yaşayış biçimini, değer yargılarını, toplumsal tavrını, öteki bölüm ise değişen düzenin yaşayış biçimini, değer yargılarını ve toplumsal tavrını gösterir. Oyun kişileri ayrıca genç ve yaşlı kuşak ayrımını belirleyecek biçimde ikiye ayrılırlar. Yazar oyun kişilerinin toplumsal varlıkları ile tutarlı olan bireysel ayrımlarına da ışık tutmuş, bu ayrıntılarla onlara renk ve boyut kazandırmıştır.

Oyun yerinin bir eczane olması kişileri, en içten halleri ile yakalamaya imkân hazırlamıştır. Semtin her çeşit insanının açık olan bu uğrak yerinde insanlar hastalıklarını, vehimlerini, dertlerini sayıp dökerler. Bir dereceye kadar toplumda takındıkları rollerden sıyrılıp doğal halleri ile görünürler. Eczacı Saadettin'in ilâç satmaktan başka iğne yaptığı, tansiyona baktığı, hattâ küçük tıbbi müdahalelerde bulunduğu bu eczanede yazar kişileri yumuşak yerlerinden yakalamıştır. Eczacı Saadettin, karısı, ve komşuları eski düzenin insanlarıdır. Alaturka yaşarlar. Aile, komşuluk, arkadaşlık ilişkilerine önem verirler. Yoksul olmakla birlikte daha iyi günler görmüş olmanın tokluğu içindedirler. Geçici hevesler, aşırı tutkular, uçarı istekler peşinde koşmazlar. Değişen düzenin mala ve gösterişe yönelik yaşantısını yadırgarlar. Yaşantılarını paradan daha önemli değerler üstüne kurmuş olmanın ağırbaşlılığı içindedirler. Görünüşteki alçakgönüllüğün altında biraz gurur, biraz da çağını tamamlamış olmanın kırıklığı yatar. Eczacı Saadettin bu tavrın en sivri temsilcisidir. İşini sever. Semtin vazgeçilmez insanı olduğuna inanır. Müşterilerini tek tek tanır. Onlara yardım etmekten mutluluk duyar. Gururludur. Bireysel erdemi geçersiz kılan, insan sevgisini hor gören değişimi görmezlikten gelir. Direncini gerçek bir iç güçden çok inadından alır. Karısı Naciye aynı sınıfın karşıt cinsteki ve karşıt mizaçtaki kişisidir. Olumlu bir yönde boşaltılmamış olan enerjisinin tortusu ile zehirlenmiştir. Yorgundur, bıkkındır. Gerçekleşmemiş düşlerinin anısı içinde kendine acır. Saadettin'in çevresi mahallenin portresini tamamlayan eski kuşak, Emekli karantina Doktoru Recai, becerikli Tapucu Refet, konuşkan şakacı ev hanımı Şehnaz, ortayaşlı isterik , Muadelet, güngörmüş saraylı Leman, yorgun ve duygulu aktör Sefa, savaş anıları ile dolu emekli albay Kâzım gibi tiplerden oluşmaktadır.

Eski düzenin karşısında yeni düzenin temsilcileri yer alır. Müteahhit Tahsin, Profesör Ercüment, karısı Füsun, dostları Hariciyeci Sadun toplumdaki değişime ayak uydurmuş olan açıkgöz, fırsatçı kişilerdir. Değer yargıları eskilerinkinden farklıdır. Para, gösteriş, mal tutkusu insan sevgisine egemen olmuştur. Aile ilişkileri gevşektir. Çocuklarına karşı sevgisizdirler. Görgüsüzce bir özenti içinde yaşarlar. Hırçın ve kavgacıdırlar.

Her iki tabakanın genç kuşak temsilcileri değişen düzen içinde eskinin de, yenin de aksak yönlerini gören, fakat aynı zaafları paylaştıkları için bunları düzeltmeye gücü yetmeyen kişiler olarak canlandırılmışlardır. Tahsin Beyin kızı Melda babasını kaba ve acımasız bulmakta fakat onun bu tutumu ile sağladığı parasal imkânlardan yararlanmaktadır. Züppedir, gösterişçidir. Saadettin'in oğlu Ünal babasını inatçı bulur, fakat kendi de inat yerine bir istem gücü gösteremez. Mahallenin futbolcusu Acıkuvvet Aytekin iyi yürekli, kafasız, futbol meraklısı gençliği temsil eder.

Mahallenin görünümü terzi, kadayıfçı, demirci, oduncu gibi meslek tipleri ile tamamlanır. Türkle evli Alman kadın, geri zekâlı Köse Mutlu bu görünüme renk katarlar.

Görüldüğü gibi Haldun Taner bir gerçeği ve bu gerçeğin sorunsal yanını nesnel bir gözlemle saptamakta, fakat bu sorunun sıkıntısını çeken insanları anlayışla karşılamaktadır. Bir zamanların geçimi yerinde olan, güvenliği sağlanmış, bu güvenlik içinde sıcak ilişkiler oluşturmuş insanlarına sempati duymaktadır. Bu insanlar dü-

zenin değişmesi, değerlerin allak bullak olması karşısında şaşkına dönmüşlerdir. Değer yargılarındaki değişim eski erdem anlayışlarına ters düşmektedir. Tembelce alışkanlıkları ile yeni hareketli düzene ayak uydurmaları imkânsızdır. Yazar onların bu zayıflıklarına takılmadan da edemez.

Yazarın bu akılcı, aynı zamanda ilgi ve duygu yüklü yaklaşımına uygun olarak oyun yapısında da bir ikilem görülür. Mahallenin gerçekçi tablosu ve bu tablo içindeki günlük devinim açık biçimle sunulmuştur. Semtin yaşantısını eczacı kalfası takdim eder. Semtin genel görünümü, insanları, yaşayış düzeni hakkında bilgi verir. Oyunun sonunda aynı eczacı kalfası olayların nasıl geliştiğini, on yıl sonra semtin görünümünde nasıl bir değişim meydana geldiğini anlatır. Böylece sadece günlük yaşantı değil, toplumsal devinim de uzak açıdan nesnel bir biçimde seyirciye aktarılmış olur. Oyun boyunca Eczaneye gelip gidenler dramatik bir olayı değil, günlük devinimi gösterirler. Öte yandan toplumdaki değişim yüzünden meydana gelen çatışma dramatik bir biçimde işlenmiştir. Eczanenin alım satımı çevresinde oluşan olaylar ilginin uyarıldığı düğüm noktalarını, heyecanın yoğunlaştığı kriz anlarını içerir. İki yan olay dizisi dramatik gelişime ayak uydurur. Bu üçlü dramatik aksiyon açık biçimle sunulmuş sahnelerle çevrelenmiş, hattâ ara ara kesilmiştir. Bu yaklaşım seyirciye uzak açı sağlar. Heyecan ve merak, düşünce ve yorumla dengelenir. Dramatik olay dizisi ile sağlanan yoğun ilgi, açık biçimde sağladığı tarih bilincine dönüşür.

FAZİLET ECZANESİ kaçınılmaz bir değişimin ve onun kurbanlarının öyküsünü sunar. Umutlu değildir. Fakat insana, onun sevgisine, direnme gücüne ve dayanışma eğilimine inandığı için seyircide yapıcı bir güç oluşmasına katkıda bulunur.

NAFİLE DÜNYA'da Başkomser Ramazan'ın yaşantısından bölümler verilir. Üç bölümlük oyunun birinci bölümü İzmir'de, ikinci bölümü İstanbul'un Cihangir semtinde, üçüncü bölümü ise Karkamış'ta geçer. Böylece yazar bir toplum gerçeğini geniş bir kesitte iletmiş, mahalle ve semt yaşantısını aşarak tüm Anadolu'ya doğru yayılmıştır. Her bölümde birbirinden farklı oyun kişileri yer alır. Bu çeşitleme ile zengin bir toplum görünümü elde edilmiştir.

Tıpkı KÖŞEBAŞI ve FAZİLET ECZANESİ'nde olduğu gibi NAFİLE DÜNYA'da da çeşitli insanların gelebileceği bir uğrak yeri seçilmiştir. Bu yer karakoldur. KÖŞEBAŞI'ndaki kahve dostluk ilişkilerini sergilemeye elverişlidir. FAZİLET ECZANESİ'nde eczane insanları telaşlı, evhamlı, zayıf halleri ile gösterir. NAFİLE DÜNYA'nın karakolu ise insanları yasa ve değer yargılarına ters düştükleri uyumsuz yönleri ile ele almaya elverişlidir. Yazar bu oyunun bazı sahnelerini de evde, sokakta, meydanda geçirtmiştir.

Oyundaki olaylar Ramazan'ın hayat öyküsünü dokur. Başkomser Ramazan birinci bölümde İzmir'de bir gümrük kaçakçılığını önlediği için kaçakçılığı yapan eski milletvekili milyonerin hışmına uğrar, başka yere sürdürülür. Ramazan'ın İstanbul'da da yasa dışı düzenle savaşına tanık oluruz. Gizli olarak işletilen bir randevu evine, evlilik dışı bir ilişkiye, bir sarhoşluk olayına el koyar. Hattâ bunları çözümlemeye kalkışır. Fakat bu düzenin ardında da güçlü ve etkili kişiler bulunmaktadır. Bu kez Karkamış'a gönderilir. Başkomser Ramazan Karkamış'ta sınır kaçakçılığına engel olmaya çalışırken kaçak mal taşıyan köylülerden biri tarafından öldürülür.

NAFİLE DÜNYA'da ağırlıklı öge düşüncedir. Düşünce ile tez kesinliği içinde sunulur. Yazar gerçekleri gözleyip yansıtmakla kalmamış, onları kendi dünya görüşü açısından yorumlayıp değerlendirmiştir de. Bu değerlendirmeye göre toplumda paralıdan, fırsatçıdan yana olan bozuk bir düzen egemendir. Egemen güçler yönetim kurumlarını da ellerine geçirmişlerdir. İzmir'deki gümrük kaçakçısının eski bir milletvekili olması, randevuevi işletenlerin önemli kişiler olması bunun kanıtıdır. Bu bozuk düzen içinde ruhsal dengesi bozuk kişiler güvenlik savunucusu kesilmekte, şirketler, kavgacılar, zayıfları ezmektedir. Ezilmemek için açıkgözlük edip egemen güçlere hizmet etmek gerekmektedir. Polis memuru Ali-Cemali -Abdülcemali bu yolu seçmiştir.

Öte yandan bazı sorumlu kişiler düzenin bu bozukluğunu görmemezlikten gelmeyi yeğlemektedirler. Onlar toplumu eski düzenin yasalarına ve değer yargılarına göre yöneteceklerine inanmışlardır. Oysa savundukları doğruluk, adalet, namus gibi değerler geçerliklerini çoktan yitirmişlerdir. Ramazan bu somut gerçeği farketmeyenlerdendir. Toplumu yasalara ve değer yargılarına göre düzene sokabileceğini sanır. Yanılgısının büyüklüğü yüzünden ölümü trajik bir etki yaratmaz. Çünkü Ramazan'ın yanılgısı çift yönlüdür. Karkamış'a gittiğinde mayın tarlasından geçerek canı pahasına mal kaçıran yoksul köylüyü milyoner gümrük kaçakçısı ile bir tutmuştur. Oysa can bedeli yürütülen bu kavga halkta filizlenen bir gücü göstermektedir. Ramazan'ı başka bir ile sürdürmeye gücü yetmeyen kaçakçı onu öldürmek zorunda kalmıştır. Çaresizin sıkışık anlardaki atılımı daha acımasız ve daha kesindir. Yazar oyundaki tüm olayları, sunucusuna açıklatıp yorumlattığı halde bu son olayın taşıdığı anlamı ima etmekle yetinmiştir.

Yazar toplumsal çelişkiyi ve gelişimi verebilmek için oyun kişilerini farklı zümre ve sınıflardan seçmiştir. Her oyun kişisi, toplumsal tavrı ile tipleştirilmiştir. Ayrıca Başkomiser Ramazan'ın ayrıntılı karakter portresi yapılmıştır. Bazı yan tipler de ayrıntılarla donatılmıştır. Oyunun baş kişisi Ramazan, koşullardan bağımsız erdem anlayışı ile, inandığı değerlerde direnmesi ile kendi içindeki dürüstlüğü ve gözüpekliği ile, ödün vermeye yanaşmaması ile saygın bir kişi olması gerekirken, bütün bu erdemlerinin altında yatan bi-

linçsizliği ile gülünç bir kişi olmuştur. Ramazan modern tiyatronun tipik bir «anti-hero»su, bir kahraman müsveddesidir. Pişkin dul İnsaf'ın etkisinde kalması, İnsaf'ın kızı Gülsün karşısındaki şaşkınlığı, evlilik konusundaki beceriksizliği, her işteki sakarlığı, kişiliğinin sevimli ve gülünç ayrıntılarıdır. Kişiliğinin sevimsiz ayrıntıları ise kendine aşırı güveni, görevseverliğini tutkuya vardırmasıdır. Bu ayrıntılar Ramazan'ın tipik toplumsal kişiliği ile tutarlıdır ve onunla bağıntılıdır. Oyunun üç bölümünde de Polis memuru tipini sunan, aynı zamanda oyunun sunuculuk görevini yapan Ali-Cemali-Abdülcemali, Ramazan'ın karşıtıdır. Bozuk düzene ayak uydurmuş, işlerini yoluna koymuştur. Beceriklidir, kurnazdır, çıkarcıdır. Ürkek devlet memuru, becerikli dul, saf genç kız, inançsız ve alaycı sarhoş, açıkgöz bekçi, şirret kadın kapıcı, çaresiz Anadolu köylüsü, hoyrat çiftçi, tehlikeli akıl hastası renkli bir toplum tablosu meydana getirir. Karşıt cinslerin, karşıt orunların, karşıt zümrelerin, karşıt sınıfların çatışması oyunun devinimini sağlar.

Oyun açık biçimle yazılmıştır. Üç bölüm kendi içinde tamamlanmış birer bütündür. Ayrıca on yedi sahneden oluşan orta bölümde gene birbirinden bağımsız üç ayrı sahne kümesi ve bu sahnelerle sergilenen üç ayrı olay dizisi vardır. Olayların akışı dramatik gerilim yaratmaz. Ölüm olayı bile uzak açıdan değerlendirilerek verilmiştir. Oyunun başında ve sonunda sunuş ve sondeyiş bölümleri bulunur. Bu bölümlerde anlatıcı, oyunun temasını açıklar. Sahne aralarına serpiştirilmiş olan şarkılarla oyun kişileri hakkında bilgi verilir. Bu bilgi ile oyunun tezi de desteklenmiş olur.

Duygusal yaklaşımdan kaçınılmıştır. Buna karşılık uzak açı, bildiri niteliği taşıyan konuşmalarla değil, mizah havası taşıyan takılmalarla sağlanmıştır. Yazar oyun kişilerini eleştirir, fakat onları horlamaz. Yanılgıları işaret ederken çatık kaşlı değildir.

NAFİLE DÜNYA «oyun» sanatının kendine özgü kıvraklığından yoksun tutulmamıştır. Yazar düşündürürken eğlendirici olmaya çalışmıştır. Sergilenen durumlar, oyuncunun canlandırdığı tipe derinlik katmasına, kendi ustalığını göstermesine imkân sağlar.

İncelediğimiz üç oyunun yazılış tarihleri arasında on ikişer yıllık süreler vardır. Bu süre içinde dünya görüsünde ve sanat anlayışında meydana gelen değişim oyunlarda belli olur. Gelişimi şöyle özetleyebiliriz :

a) **Bakış alanının genişlemesi :** KÖŞEBAŞI'nda bir İstanbul mahallesine açılan pencere, FAZİLET ECZANESİ'nde bir semte, NAFİLE DÜNYA'da üç ayrı kente bakmaktadır. Yazarlar giderek tabloyu genişletmeye, bu tablo içine tüm ülkeyi sığdırmaya çalışmaktadırlar.

b) **Dikkat noktasının değişmesi :** KÖŞEBAŞI'nda seyircinin dikkati en çok günlük yaşantıya çekilmiştir. FAZİLET ECZANESİ'nde toplum sorunu dikkati çeker. NAFİLE DÜNYA'da ise toplum sorunu yolu ile tarihî bir gelişime bakılır.

c) **Toplumdaki değişimin farklı aşamalarının gösterilmesi :** Üç oyun da toplumda meydana gelen değişimi ele alır. Bu değişimin etkilediği insan ilişkileri, değer yargıları üzerinde durur. Fakat her oyunun saptadığı değişim aynı değildir. KÖŞEBAŞI'nda biçimsel bir değişime değinilir. Yeni yapılacak yollardan, apartmanlardan söz edilir. Eski terbiyenin yitirildiği gösterilir. Değer yargılarındaki karmaşaya bakılır. FAZİLET ECZANESİ'nde değişimin yarattığı sorunlara yer verilmiştir. Bu sorunların insanlara etkisi yanında, değişimin ekonomik niteliği üzerinde de durulmuştur. NAFİLE DÜNYA'da ise daha önceki oyunlarda başladığı ve geliştiği gösterilen değişim bir düzen oluşturmuştur. Bu düzen bozuk bir düzendir fakat kurulu düzendir. Eski düzenin değerleri geçersizdir. Uyumsuz olanlar değişimi yapanlar değil, değişimin bozuk düzenine ayak uyduramayanlardır. Yazar bundan sonraki gelişime de işaret eder. Bozuk düzen kendi çelişkisini getirecek ve yeni bir düzen doğrultusunda evrimleşecektir.

d) **İnsana bakış açısının değişmesi :** KÖŞEBAŞI'nda insan kaçınılmaz gerçekler karşısında vekarını koruyan saygın kişidir. Olayların akışını değiştimeye kalkmaz. Bunun beyhude olduğunu bilir. Öte yandan olaylar onun kişiliğini etkilemez, benliğini zedelemez. İnsanın değeri bu ağırbaşlı tutumda yatar. FAZİLET ECZANESİ'nde insanın değeri inandığı değerler için sonuna dek mücadeleyi göze almasından gelir. Kaçınılmaz bir gelişime karşı direnmesinde gülünç bir taraf varsa da, dayanıklılığı, istem gücü ile saygı uyandırır. Direncini, yerleşmiş değerlere bağlı kalışından, eski çevresi ile uyum kurmuş olmasından alır. NAFİLE DÜNYA'da insan yanılandır. Yanılgı içinde bulunanın savunduğu değer yargılarının önemi yoktur. Evrensel erdem duygusuna inanılmaz. Çünkü bunlar ya geçerliğini yitirmişlerdir, ya da yanlışa hizmet etmektedirler. Önemli olan bilinçlenmedir. Gerçekleri gören, doğru olarak değerlendiren, gelişim doğrultusunu sezen ve eylemini bu gelişim doğrultusunda yönlendiren insan gereklidir.

e) **Mizahta acılaşma :** Üç oyunda da düşünceyi destekleyen bir duygu birikimi vardır. Fakat bu duygulanma hoşgörülü bir alayla dengelenmiştir. İnsanların sonuçsuz çabaları mizah açısından gösterilir. Bu mizah duygusu giderek buruklaşır. KÖŞEBAŞI'nda mizah uzak açılı ve hoşgörülüdür. FAZİLET ECZANESİ'nde sempatiye alay katılmıştır. NAFİLE DÜNYA'da ise gülünçleme zaman zaman taşlamaya dönüşür. Hoşgörünün yerini horgörü alır.

f) **Açık biçimden dramatik kurguya, dramatik kurgudan epik biçime geçilmesi :** KÖŞEBAŞI'nda ortaoyununun açık biçimi çağdaş malzemeye uygulanmıştır. Yalnız Yabancı'nın serüveni küçük bir dramatik olay dizisi yaratır. FAZİLET ECZANESİ'nde dramatik kurgu önem kazanmıştır. Düğüm ve kriz anları ile gerilim sağlanmıştır. Baş ve sondaki anlatım ile aralardaki

bazı sahneler bu gerilimi hafifletir. NAFİLE DÜNYA'da ise Batının epik tiyatrosuna özgü biçimler denemiştir. Oyunu baştan sona kadar bir anlatıcı götürür. Anlatıcı aynı zamanda bir oyun kişisini canlandırır. Ara şarkılar olayı, kişileri, oyunun temasını açıklar.

Sonuç olarak, tiyatromuzda geleneği çağdaşlaştırarak sürdürmeyi deneyen oyunlar yazılmıştır. Bu konuya bilinçli olarak eğilen yazarlarımız, doğal olması gereken fakat bir kesinti ile tutuklanan bir gelişimi uyarmaya çalışmaktadırlar. ■

Uluslararası Hegel Kurumu'nun X. Kongresi

Birikim Yayınları bu ay ilk olarak iki felsefe kitabıyla yayına başlıyor, iki kitaptan biri de Hegel üstüne. Tam bu sırada, 26 - 30 Ağustos 1974'de Moskova'da, Sovyet Bilimler Akademisiyle birlikte yapılan Uluslararası Hegel Kurumu'nun X. Kongresinde Hegel üstüne verilmiş bazı tebliğlerin metinleri elimize geçti. Dolayısıyla bu tebliğlerin, çevirilerini bu sayımızda yayımlıyoruz. İlkin, Hegel Kurumu ve son Kongre üstüne, metinleri aldığımız kaynaktan öğrenmiş olduğumuz bilgileri aktaralım.

Hegel Kurumu iki yılda bir toplantı düzenliyor. Bu toplantılar bazen Sosyalist, bazen de Sosyalist olmayan bir ülkede yapılıyor. Moskova'da yapılan son toplantı geniş ilgi görmüş. Bu da, Hegel konusunun Marksizm içinde tartışılmasının son zamanlarda bir hayli canlanmasıyla açıklanabilir sanıyoruz. Toplantıya, 36 ülkeden, sayısı 200'ü aşkın konuşmacı katılmış. Böyle yüksek düzeyde bir toplantı için epey yüksek sayıda, 700 kadar dinleyici konuşmaları izlemiş. Konuşmacılar arasında, Sovyetler Birliği'nden Bogolomov, Kedrov, Lektorski, Narski, Oiserman; Çekoslavakya'dan Ruml, Zelini; Doğu Almanya'dan Buhr, Hörz, Kosing, Kröber, Kumpf, Ley, Löwe, Warnke, Vera Wrona; Fransa'dan Althusser, Besse, Save; Batı Almanya'dan Heiseler, Sandkühler, Steigerwald, Otte, de la Vega, Arnaszus, Heidtmann ve Tripp bulunuyor. Açış konuşmasını Kurum'un başkanı olan Wilhelm Roymund Beyer, kapanış konuşmasını ise Althusser yapmış. Gene aynı kaynaktan öğrendiğimize göre yapılan seçimlerde Beyer yeniden başkanlığa seçilmiş ve bir sonraki (yani XI.) toplantının Portekiz'in Porto şehrinde yapılması kararlaştırılmış.

Aşağıda, toplantıda konuşanlardan üçünün sundukları tebliğlerin çevirilerini yayınlıyoruz. Kröber, Doğu Almanya'dan. Konuşmasında Hegel'e oldukça eleştirel bir tutumla yaklaştığı anlaşılıyor. Batı Almanya'dan gelen Sandkühler'in Hegel'e ve Lukacs'a daha yakın olduğu görülüyor. Fransa'dan gelen Save ise daha ılımlı bir çizgide.

Hegel'in felsefesi Türkiye'de, özellikle yabancı dil bilmeyenler için pek iyi bilinmeyen bir konu. Dolayısıyla bu metinlerin terminolojileri epey çetrefil görünebilir. Konuşmacıların kısa konuşma zorunluğu, metinleri sıkışık ve yoğun bir hale sokuyor. Bu sıkışıklığı, yan not ekleyerek gidermek de güç, çünkü gerçekten uzun açıklamalar gerektiriyor. Ancak Marksistlerin Hegel'i tartışma tarzlarına yetkin örnekler olmaları bakımından bu metinleri çevirmeyi yararlı gördük. Hegel felsefesi gibi bir konuyu, ancak böyle bir dille tartışmak mümkün. Ama dünyada kimse, bu konuşmacıları «entelektüel» diye suçlamayı aklından geçirmiyordur herhalde. ■

GÜNTER KRÖBER

Olumsuzlama (Negation) ve Bilimin Gelişmesi

Çeviren MEHMET TİM

Hegel yadsıma kavramını nitelikle birleştirir. «Varolan belirlilik» (Seiende Bestimmtheit) biçimindeki nitelik (G. W. F. Hegel: Mantık Bilimi. Birinci Bölüm, Leibzig 1951, s. 95; ve Felsefî Bilimler Ansiklopedisi, paragraf 90), yani varoluş'un (Dasein) belirliliği, kendisini olumsuzlayanı yine kendi içinde barındırır.* Buna karşılık salt soyut varlık (rein abstraktes Sein) olumsuzlayamaz; o, «belirsiz tanımlanamaz»dır (G. W. F. Hegel: Mantık Bilimi. Birinci bölüm, s. 66) ya da «niteliksiz varlık»tır (aynı eserde) ya da «bütün belirlenmelere kapalı»dır (aynı eserde) ya da «salt belirsizlik ve boşluk»tur (aynı eserde) ve bu nedenle de «gerçekte hiçlik»tir. Mutlak soyut varlık, tüm somut belirlenmelere kapalı bir «somut olumsuz»dur (absolut Negative) (G. W. F. Hegel: Felsefî Bilimler Ansiklopedisi, paragraf 87.) Varlık ile yokluğa dönüşen varlığın birleşmesiyle oluşan nitelik, kendi içinde belirlilik taşır ve kendisini olumsuzlayan bir öteki şeyin (Anderes) karşıtı olan bir şey (Etwas) olarak belirir. Hegel'in anlayışına göre olumsuzlama, soyut hiçlik değildir (bak: Aynı eser, paragraf 91), tam tersi niteliksel olarak belirlenmiş bir varlıktır ve belirliliği, olumsuzladığı varlığın belirliliğiyle belirlenen bir şeydir (Etwas).

* Bu yazı da, yoğun bir Hegelci dille başlıyor. Yazarın, bütünde varmak istediği nokta, Hegel diyalektiği ile, Marksist diyalektiğin «nicelik birikimi-nitelik değişimi» anlayışı arasında bir denge kurmak.

Devam edelim: «*Şey*, niteliği gereği, ilk olarak bitimlidir ve ikinci olarak da *değişir*dir, öyle ki bitimliliği ve değişirliği varlığındandır» (Aynı eser, paragraf 92).* Bir şey kendi niteliğiyle *olumsuzlanırsa* ne olur: Bir kere bu olay bitimli niteliğin soyut bir olumsuzlamasıdır ve böylece olumsuz olarak (ya da «kötü» olarak) belirlenen bir bitimsizliktir; sonra bu bir şeyin nitelik olarak belirli bir öteki şey tarafından olumsuzlanmasıdır. Şeyin *olumsuzlaması* olarak bu öteki şey, şeyin soyut bir karşıtından başka bir şey değildir, üstelik şeyin niteliğinin karşıtı yine şeyin niteliğiyle belirlenir; şeyi olumsuzlayanın, şeyin niteliğini ortadan kaldırması, iki ayrı anlam taşır: Şeyi olumsuzlayan şeyin niteliğini hem yok eder, hem de o niteliği korur. «Böylece ortadan kaldırılan, aynı zamanda da korunan olmaktadır,» «Bu varolmayandır, ama bir varlıktan çıkan sonuçtur. Bu nedenle içinden çıktığı belirliliği kendi içinde saklamaktadır.» (G.W.F. Hegel: Mantık Bilimi, birinci bölüm, s. 94) Bir başka biçimde açıklayalım: Somut karşıt biçiminde bir olumsuzlama, yalnızca bir soyut olumsuzlama değildir, o aynı zamanda bir *olumlama*dır (Position), yani olumsuzlamanın olumsuzlamasıdır (Negation der Negation), yani şeyin kendisiyle birleşmesidir. Bu nedenle Hegel şunun üzerinde özellikle durur: «*Bi-*

* Hegel terminolojisinin yoğunluğu bu paragrafta da devam ediyor. Burada varılmak istenen nokta, Hegel'de, bir çelişkinin kendi dolayısız karşıtı ya da antitezi tarafından belirlenmesi. Yazar, Hegel'den, örneğin «**şeyin değişirliği**» gibi Marksim'e uygun düşünceleri çıkarıyor. Bir yandan da, yazının sonunda görüleceği gibi, Hegel'ci çelişki ilkesinin Marksist çelişkiyle uyuşmayacak bir yanını tesbit etmeye çalışıyor. Bu da, Marksizm'de, çelişkilerin karmaşık bütün içinde birbirlerini karşılıklı belirlemeleri, oysa Hegel'de her çelişkinin kendi içinden belirlenen bağımsız ve ayrı bir bütün olması sorunu.

rinci olumsuzlama ile ikinci olumsuzlama, yani olumsuzlamanın olumsuzlaması arasındaki fark gözden kaçırılmamalıdır; çünkü bunlardan ikincisi *mutlak,* somut olumsuzlamadır, ama buna karşılık birincisi *soyut* olumsuzlamadır.» (Aynı eser, s. 103.) Hegel'in bu ünlü dönüşümlerini Marksist-Leninist felsefenin ışığı altında yorumlarken, kanımca *şu sorunların gözden uzak tutulmaması* gerekir:

1) Hegel'deki olumlama, olumsuzlama ve olumsuzlamanın olumsuzlaması, salt *mantıkî, zamansız* bir diyalektik olarak karşımıza çıkıyor;* Hegel'in diyalektiği *zaman içindeki gerçek* evrimin süreçleriyle ilgili değildir. Hegel'in şeyi öteki şey karşısında, onun bir yadsıması olarak belirmiyor; tam tersi, şeyin *kavramı belirlenmesi* gereği, öteki şeyin karşıtını kendi *içinde barındırıyor;* belirlenen nitelik bir zaman süreci içinde yadsınmıyor, tam tersi, varolan belirlilik olarak nitelik, *aynı zamanda* öteki şeyin bir yadsıması oluyor: *omnis determinatio est negatio.** Aynı biçimde somut yadsıma da gerçek bir zaman süreci içinde yeniden yadsınmıyor, o zaten yadsımanın yadsınmasıdır, türediği niteliğin belirliliğini o yine kendi içinde taşımaktadır, bu nedenle olumlamadır, yani olumsuzlamanın olumsuzlamasıdır.

Hegel'deki yadsımanın yadsınması yöntemi bu nedenle *kavramların mantıkî* gelişimlerinin bir yöntemidir, ama maddî ya da düşüncel (ideell) nesnelerdeki gerçek evrimin düşünsel biçimde kavranmasının ve yansıtılmasının yöntemi değildir. Yadsımanın yadsınmasını nesnel bir süreç olarak belirlemek için, yani ona diyalektik-maddeci görüşle bakarak onu gerçek nesnelerin evrim-yasalarına dönüştürmek için, Hegel'in mantık şemalarını gerçek bir sürecin potasında eritmek zorunludur. Bunun anlamı şu: İşin içine zaman faktörünü sokmak gerekir; böylece, Hegel'in kavramsal analizin mantıkî aşamaları olarak nitelediği şeyleri, nesnel evrim sürecinin gerçek aşamaları olarak birbirinden ayırmak, onları belirli bir zamansal sıralamaya tabi tutmak bir zorunluk olarak karşımıza çıkmaktadır.

2) Evrime yönelik maddî ya da düşüncel (ideell) bir nesne, her şeyden önce birçok niteliğin bir bütünüdür. Soruna salt teorik açıdan bakarsak, nesnenin bu sözkonusu ettiğimiz birçok niteliğinden her biri, nesnenin evriminin akışı içinde yadsınabilir. Bu anlamda nesne, belirli bir *yadsıma potansiyelinin* ya da aynı zamanda belirli bir *yadsıma gücünün* (Negationsmächtigkeit) etkisi altındadır. Tek tek yadsınan tekil nitelikleri temsil edebilen (karakterize edebilen) parametre, *yadsıma parametresi* (Negationsparameter) olarak adlandırılır.* Bu terimin kullanılmasıyla nesnenin evrim süreci, aynı anda oluşan ya da birbirini izleyen diyalektik yadsımaların bir süreci olarak anlaşılmaktadır; bu yadsımalardan her biri ayrı bir yadsıma parametresiyle karakterize edilmektedir. Başka sözlerle ifade etmek gerekirse, nesne, evrimi içinde, birbirinden tamamiyle farklı birçok yadsıma parametresiyle yadsınabilir. Yadsınmış bir niteliğin yeniden yadsınması, yani yadsımanın yadsınması sözkonusu olunca, nesnenin eski niteliği, ya da daha doğru bir deyişle: nesnenin sözkonusu niteliğine tekâbül eden parametrenin eski değeri yeniden elde edilir. *Bu* parametrenin değerine bağlı olan nesne yadsımanın yadsınması aşamasında eski du-

* Hegel'ci çelişkinin bu zaman dışılığı çok önemli. Bir çelişki, ancak zaman dışı olursa böyle belirlenebilir.

* Spinoza'nın koyduğu çok önemli felsefî önerme: «Her belirleme bir olumsuzlamadır». Yani, bir şeyi belirlerken, örneğin «kırmızı» olduğunu söylerken, buna ilişkin olmayan nitelikleri, örneğin «sarılığı», «yeşilliği» olumsuzlarız. Hegel, Spinoza'nın önermesini tersine çevirir ve «her olumsuzlama belirleme»dir der. Bu da, onun felsefesinde, her niteliğin, olumsuzlamanın olumsuzlanması sonucu belirlenmesi mantığının bir gereğidir.

* İkinci notta değindiğimiz düşüncenin gelişmesi. Bir çelişki üçlüsü içinde, örneğin «varlık», karşıtı olan «yokluk»la olumsuzlanır, bunun da olumsuzlanması ile «oluş» uğrağına varılır. Ama «yokluk» gibi bir kategori, bundan sonraki uğraklarda kendini gösteremez. İşi bitmiştir artık. Bir çelişki üçlüsünün olumsuzlama ilkeleri, o üçlü içinde izole kalır. «Parametre» deyimiyle de bu sınırlılık anlatılıyor. Böylece, Hegel'de, her çelişkinin ayrı ve kendine özgü bir «parametre»si var.

rumuyla özdeştir; eski durumuyla arasındaki fark yalnızca şudur: araya bir dizi başka parametre girmiştir ve bu parametreler teker teker yadsınmışlardır. Buna göre yadsımanın yadsınması aşaması, belirli bir yadsıma parametresiyle karakterize edilen belirli bir *evrim döneminin* son aşaması olmaktadır. — Nesnenin yadsımanın yadsınması aşamasındaki durumuyla eski durumu arasındaki fark *evrim aralığı* (Entwicklungsabstand) kavramıyla ifade edilebilir. Nesnenin eski durumuyla yadsımanın yadsınması durumu arasındaki evrim aralığı, diyalektik yadsımaların bütünlüğüyle, daha başka yadsıma parametrelerine göre belirlenir. Nesnenin evriminin toplam süreci, bir dizi birbiri içine girift, göreli (relatif) olarak kapalı evrim devreleri olarak karşımıza çıkar; bu devrelerden her biri ayrı bir yadsıma parametresiyle ifade edilir. Evrim devresi kapanınca, yani ilgili yadsıma parametresinin tüm değerleri kullanılınca, nesnenin ondan sonraki evrimi yalnızca başka yadsıma parametrelerine göre gerçekleşebilir. ■

HANS JÖRG SANDKÜHLER

Lenin'in Diyalektik Mantığının Tarihilik İlkesi

Çeviren MEHMET TİM

Felsefenin bir dalı olarak mantık, görünüşe göre tarihî düşünmeyi engelliyor. Mantıktaki biçimler, yasalar —en azından bugünkü analitik, pozitivist ve yeni - akılcı (neo-rationalist) burjuva felsefesinde— tarihî olma özelliklerine hiç dikkat edilmeden tartışılıyor. Görünüşe göre mantığın diyalektikten, özellikle tarihî maddecilikten kaçışı pek tepki uyandırmıyor. K.R. Popper ve H. Albert'in «eleştirel - akılcı» kanıtlamaları, diyalektik mantıktaki çelişme kavramına karşı yöneltilen, biçimsel - mantıkî olarak nitelenen saldırılardan yararlanmakta. Bu kanıtlamalar diyalektik mantığın çoktan çözümlediği şeylerle ilgili : Varlık ve bilinç çelişmelerini birbirinden ayırıyorlar örneğin. Bu çelişmeleri yapı mantığı (Strukturlogik) için çok biçimsel, mantık içinse çok diyalektik buluyorlar; onlar, «çelişme» (Widerspruch) ve «karşıtlık» (Gegensatz) kavramları arasındaki ayrımı kavrayamamış olduklarından bu yanılgıya düşüyorlar.

Nedir diyalektik mantık? Diyalektik mantık —felsefe sözlüğüne göre— şudur : «Düşünmenin belirli kuralları olan, yönelimsel (intensional) bağlamlarının (Zusammenhänge) ve aynı zamanda da düşünmenin kendi evrimi yasalarının felsefî kuramı. Diyalektik mantık, mantıktaki özdeşliğin birliğine, Marksist felsefenin çerçevesi içindeki diyalektiğe ve bilgi teorisine dayanır.» (Felsefe sözlüğü. Çıkaranlar : G. Klaus / M. Buhr, Leipzig 1969). Hegel'in «Mantık Bilimi» adlı eseri için yazdığı notlarında şöyle diyor Lenin : «Mantık, diyalektik ve bilgi teorisi (üç ayrı kelimeye gerek yok, bunların hepsi bir ve aynı şey)» (V. I. Lenin, *Toplu eserleri,* S. 316.) Bu «bir ve aynı şey olma» durumu üzerindeki tartışma -—özellikle Sovyet felsefesinde— henüz kapanmadı* (Bak : Biçimsel Mantık ve Diyalektik üzerine, Berlin 1954; F. Kumpf, Lenin'in emperyalizm - analizindeki diyalektik sorunları. Diyalektik mantık üzerine bir etüt, Berlin 1968.) Ama sanırım şunun üzerinde tartışmanın gereği yok artık: Diyalektik mantığın özdeşlik kavramı bütünüyle diyalektiktir ve yanlış bir «Kongruenz» (tekabül) varsayımına dayanmamaktadır.*

Diyalektiğin ve bilgi teorisinin diyalektik birliği konusundaki bazı temel sorunlar gözden geçirilmeli. Lenin'in bu soruna bakışı bir raslantı değil. Çünkü Hegel'den sonra mantık, Hegel'in attığı temelden yola çıkarak, yeni, devrimci bir nitelik kazandı; devrimci, çünkü mantık *pratik-maddeci* bir düzeltmeye uğradı. Mantık, doğadaki, tarihdeki, bilgideki devrimin hareket yasalarını belirleyen, bunların teorisini kuran

* Gerçekten de kapanmamış bir tartışmadır. Ama uzun teknik açıklamalar gerektiren bir konu olduğu için buna değinemeyeceğiz. Yazar da değinip geçmekle yetiniyor.

* Yazarın, bunun niçin yanlış bir özdeşlik olmadığını biraz daha açıklamasını isterdik.

diyalektikle birleşti, bu diyalektiği yöntem olarak kullandı. Buna göre diyalektik mantık, diyalektiği nesnellikle birleştirmektedir; diyalektiği yalnızca düşünmenin bir «kavram»ı olarak güdükleştiren, onu maddî süreçlerden (doğadan, toplumsal ilişkilerden, bilinçten) soyutlayan yeni - Kant'çı çabalardan teori ve yöntem olarak ayrılmıştır diyalektik mantık. Diyalektik mantığa bir yere kadar «ontoloji» (varlıkbilim) adını vermek mümkün (Ontoloji teriminin tarihî ve bugünkü ideolojik baskısı, bu terimi kullanmaktan genellikle kaçınılmasına neden olmuştur. Schul'un ontolojisi, N. Hartman'ın ontolojisi ve aynı zamanda G. Lukacs'ın tarihî, toplumsal süreçleri ontolojize etme çabaları, «ontoloji» terimini pek de hoşlanılmayan, uygun düşmediği bir yere oturmaya zorlamıştır.)* Diyalektik - maddeci bilgi teorisi, Lenin'in diyalektik mantığı düzeyinde, insanlardaki yansıma bağıntılarının (Widerspiegelungsbeziehungen) sistematik teorisidir. Lenin'in diyalektik mantığı, ona bu açıdan bakılınca, türeyimsel (oluşa ilişkin, genetik) bir mantıktır, maddî doğayla birlikte madde değişmesinin tarihindeki «salt» biçimsel, tarihî - mantıkî yansıma - oluşuna (Widerspiegelungs - Genesis) karşı çıkmaz. Diyalektik mantık, sınıf mücadelesi tarihinin ve bu tarih boyunca işlevini yerine getiren maddî - pratik, fikrî - yaratıcı bilginin teorisidir. Diyalektik mantığın maddî öncüleri, onun görece historisizme (Historismus) kaymasını engeller.

Burjuva felsefesinde mantığın diyalektiğine karşı yürütülen savaş, gerçekte sınıf mücadelesinin felsefî mantığına karşı yürütülen bir savaştır. Burjuva felsefesi biçimcilikte diretiyor, ideolojik çıkarlarının itişiyle sınıf farklılaşmasına yönelik tarih bilinciyle hiç ilgilenmiyor; burjuva felsefesinin kendisi, kapitalist üretimin ve yeniden üretimin çağdışılığının en açık belirtisi. «Sınıflara yönelik olma»nın mantıktaki anlamı şudur: İktisadî toplum biçimlerindeki bilinç oluşumunun egemen faktörü açısından soruna yaklaşarak, mantıktaki aksiyomların oluşumunu, gelişimini ve birikimini kavramaya çalışan, «insanların» düşünme şemalarının «ezelî ve ebedî»liğini kabul etmediği gibi, aynı zamanda gerçeğin bütünüyle görece olduğunu da yadsıyan mantık, «sınıflara yönelik» mantıktır.* Kapitalist ülkelerde teorisini işçi sınıfının hizmetine sunan Marksist filozof, diyalektik mantıkla birlikte mücadeleci maddecilik için önemli bir araç kazanmıştır, bilginin nesnel gerçekliğini ve nesnelliğini (aynı zamanda da göreliliğini [izafîliğini] analiz eden bir araçtır bu; tarihî bir kategoriler sistemi olarak yeniden üretebilir, tarihî gelişmenin *köklü* etkenlerini bulup ortaya çıkarabiliriz bu araç yardımıyla. Zafer ve yenilgi, devrim ve evrim boşlukta uçuşan yabancı sözler artık, bunlar tarihe mantıkî yaklaşımın, yani oluşu (Genesis) tarihî - diyalektik biçimde yeniden kurmanın kategorileri.

Lenin'in buraya uygun düşen iki cümlesini anmakta yarar var. Birinci cümle şöyle : «Mantık, düşünmenin dış biçimlerinin öğretisi değildir, *'tüm maddî,* tabiî ve fikrî şeyler'in gelişme yasalarının öğretisidir; buna göre mantık, yeryüzünün toplam somut içeriğinin ve bilginin, yani yeryüzündeki bilginin gelişme *tarihinden* sonuç çıkarmanın (Schlussfolgerung) öğretisidir.» (V. I. Lenin, *Toplu Eserleri,* s. 84/85).

* Yazarın çok sıkıştırılmış konuşmasında, varlıkla bilinci özdeşlemeye yönelik bir yorum yaptığı izlenimi çıkıyor. Paragrafın sonunda ise, gerçekliğin, bir dönemin bilincine göre gerçeklikle özdeşlenmesi demek olan historisizme karşı çıktığı görülüyor.

* Düşünceyi değişmez bir mutlak saymak, idealizmdir. Ancak, buna karşı, düşüncenin sınıf ideolojisi olduğunu ileri sürmek de, nesnel doğrunun düşünceyle kavranamayacağı, çünkü düşüncenin zorunlukla bir sınıf öznelliği taşıyacağı anlamına gelir. Bu açıdan bakıldığında, bilim de görecedir. Bu çeşit yorumlar bazı Marksistler için geçerli olmakla birlikte, Marx ve Lenin bu görecelik anlayışını kabul etmezler.

İkinci cümle de şu: «Kendi sınıfının tarihindeki hiçbir olayı hatırlamıyormuşcasına hareket eden bir işçi, sınıf bilincine sahip olamaz.» (V. I. Lenin, *Toplu Eserleri*, s. 278.)*

İnsan düşünmesinde birbirine karşıt iki ayrı eğilim, unutma ve hatırlama birlikte vardır. Toplumsal ilişkilerin yarattığı uyumun giderek bireyin kendi özünü (Wesen) ürettiğini, bununla da «bilme»deki üretken gücün oluştuğunu birey farketmez.* Kapitalist gündelik hayatta, bireyleri tarihten uzaklaştırmak için harcanan o «kendine özgü» çabalar, yalnızca sınıflara özgür bir yargısızlık bilinci'nin (Epochenbewusstsein) oluşmasını engellemekle kalmıyor, aynı zamanda da «insanı» ya da «insanlığı» kendine yontan birtakım ideologların sayesinde, bireyin toplumsal bir tarihinin yaratılmasına da fırsat tanımıyor. Ama diyalektik mantık anı'nın bilimsel bir biçimi değil yalnızca; diyalektik mantık toplumsal gerçekliğin perspektifinden tarihî oluş'a (Genesis) bakıyor; o, karşı erk'in (Gegenmacht), yani kapitalizmin maddî koşulları altında «tarihsizlik»i devrimci bir görüşle ortadan kaldıracak olan işçi sınıfının bir yansıması. Diyalektik mantık «sonuç» ya da «sonuç çıkarma» için bilimsel, sistematik bir biçimde öznesini kullanır; bu özne, tarihin akışı içinde sınıfların yansıma biçimlerini bilinçle araştıran bir öznedir.* Bu sonuç çıkarmalar salt «düşünme»den doğmaz. Yalnızca toplumsal anlamda biriktirilen ve kurumsal anlamda saklanan, korunan bilme'den de çıkarılmaz bu sonuçlar. Diyalektik mantık bilme'nin gelişmesindeki yasaları ifadeleştirir, düşünmenin biçim belirliliğinden (Formbestimmtheit) (tarihî-mantıkî ve toplumsal - tarihî bir biçim belirliliğidir bu) çıkan sonuçları sistemleştirir; bu sonuçlar, içinde yaşanılan zaman parçasındaki toplumsal gerçeklikte odaklanır, diyalektik mantık bu toplumsal gerçekliği gözden uzak tutmamayı toplumsal açıdan gerekli sayar; sosyalizme geçiş süreci içinde, teori ve pratikle belirlenen aşamalarda partizandır diyalektik mantık. Çıkardığı sonuç, tarihî gelişmedeki birliğin, yani tabiî, toplumsal, ideolojik süreçlerin birliğinin ürünüdür. «Taraf tutma» tarihin bir «yorumu» anlamına gelmez; taraf tutma, gerçeğin ve kitlelerin ihtiyaçlarının tarihî nesnel bir biçimde yeniden inşa'ya (Rekonstruktion) bizi zorladığını ve bu ihtiyaçların geçerli sayılan aksiyomların mantıkî geçerliliklerini yeniden gözden geçirmemizin gerekliliğini ortaya çıkardığını kabul etmektir. ■

* Lenin'in, insan bilgisinin kendine özgü bir tarihi olduğunu, bu tarihi kavramanın diyalektik yöntemin kurulması için zorunlu olduğunu anlatıyor.

* Burjuva ideolojisi, varolan toplumsal biçimlerin tarihîliğini gizleyerek düzeni ebedîleştiriyor. Diyalektik mantık, buna karşılık, her zaman «tarihîlik» ilkesini vurguluyor.

* Yazar, bu satırlarda, işçi sınıfını tarihin bir çeşit öznesi olmaya yaklaştıran Lukacs'ın düşünce tarzını hatırlatıyor. Ama bu öznellikle gerçekliğin nesnelliğini uzlaştırmaya çalışırken, bizce, çelişkiye düşüyor.

LUCIEN SAVE

Sınıf Mücadelesi ve Hegel Diyalektiğinin Marksist Görüşle Ayakları Üstüne Oturtulması

Çeviren MEHMET TİM

«Diyalektiğin Hegel'de içine düştüğü yanılsama, Hegel'in diyalektiğin işleyiş biçimlerini geniş ve bilinçli bir şekilde tasarlayıp açıklamasını engellememiştir hiçbir zaman. Hegel'in diyalektiği baş aşağı duruyor. Gizemsel (mistik) kılıf içindeki akılcı (rasyonal) çekirdeği farkedebilmek için, Hegel'in diyalektiğini ayakları üstüne koymak gerekir.»

Kapital'in Almanca ikinci baskısına son sözünde böyle diyor, Hegel'in idealist diyalektiğinin materyalist görüşle ayakları üstüne konması gereğinden söz ediyor Marx. Marx'a göre ancak bu şekilde Hegel'in diyalektiğini örten perde kaldırılabilir, onun akılcı çekirdeği, gerçek anlamı gün ışığına çıkarılabilir.

Bilindiği gibi bu görüş, Dühring'den Merleau-Ponty'ye, Sartre'a, Bernstein'a, ya da Sorel'e kadar sürekli tepkilere yol açtı: Madde ruhun bir dışavurumu değilken, nasıl olur da Hegel'in diyalektiği, yani ruhun bir hareketi madde içinde bulunabilirdi? Bir materyalist *çelişme*'yi *nesne*'lere nasıl sokabilirdi? Başka deyişle : İdealist diyalektiğin tüm içeriği değiştirilmeden, «akılcı çekirdek»inin —materyalist diyalektikte kullanmak amacıyla— «mistik» bozuşmalarından arındırılarak ortaya çıkarılması, böylece bir idealist diyalektiğin materyalist görüşle ters-yüz edilmesi nasıl mümkün olacaktı?

Bu türden tepkileri Marx ve Engels çok önceden cevaplamışlardı; onlar, burada sözkonusu olan materyalist görüşle ters-yüz etme işleminin, gerçekte ters-yüz olan bir şeyi ters-yüz etme, yani düzeltme, «ayakları üstüne koyma» işlemi olduğunu açıkça belirtmişlerdi. * Hegel'in eseri teorik bilgiyi ve pratik deneyleri yansıtıyor; Hegel'de diyalektik gerçek devinimin (hareket) bir dışavurumudur, dersek, bu nedenle pek yanılmış olmayız ve yine bu nedenle Hegel'in diyalektiğinin, kendiliğinden de olsa, akılcı, materyalist bir çekirdeğe sahip olduğunu söyleyebiliriz. Ama Hegel'de gerçek devinimin dışavurumu ters ve yanılgılarla dolu bir dışavurumdur; ona, içinde yatan anlamı vermek, Hegel'deki diyalektiğin içeriğini bilimsel bir teoriye dönüştürmek gerekli.

Ama bu cevap da bir başka sorunu ortaya çıkarmakta: Yukarıda belirttiğimiz materyalist görüşle ters-yüz etme işlemi, bir başka ifadeyle : diyalektiği gerçek devinimlerin insan kafasına yansıması olarak görme zorunluğu, Hegel'in diyalektiğini eleştirel bir gözle inceleme, araştırma *görev*'ini yüklüyor bize, böylece ortaya —kendiliğinden oluyor bu—

* Yani, gerçeklik Hegel'de ters-yüz olmuştur, bunu bir daha ters-yüz etmekle yeniden gerçekliği bulmuş oluruz. Bu sözler, Hegel'i Marksizm'e kabul etmek için yeterli bir formül gibi görünmüyor bize. Çünkü gerçekliğin bilince yansıması bu kadar mekanik bir ilişki içerisinde yürüyemez. Öte yandan, bu sözü söylemek için, önce gerçekliği bilmek gerekir; ancak buna dayanarak Hegel teorisinin gerçeğin «tıpatıp» tersi olduğunu söylemek mümkündür. O zaman da zaten gerçekliği kavrama yönteminde Hegel'e bir ihtiyaç kalmaz. Ayrıca, bütün ideolojilerin, gerçekliğin belli bir biçimde çarpıtılmış biçimi olduğunu baştan kabul ettiğimize göre, bu anlamda bir «akılcı çekirdek» nasıl olsa bütün ideolojilerde bulunur. O halde, Hegel'in özgüllüğü nerede?

akılcı bir çekirdek çıkıyor ve biz bu çekirdeği gizemsel (mistik) kabuğundan kurtarabiliyoruz. Ama acaba bu ters-yüz etme işlemi yeterli mi? Yukarda belirttiğimiz görevi somut olarak yerine getirebiliyor mu? Akılcı çekirdek, örneğin çelişme (Widerspruch), aşma (Aufhebung), olumsuzlamanın olumsuzlaması (Negation der Negation) v.b. kategorilerinde mi kendisini gösteriyor? Akılcı olanı (yani korunması gerekeni), mistik olanı (yani atılması gerekeni) ve aynı zamanda hem akılcı, hem de mistik olanı, yani düzeltilmesi, tamamlanması gerekeni (ama nasıl?) bir bakışta, kolayca ayırabilir miyiz? Hegel'in diyalektiğini ters çevirmemiz, ona materyalist gözle bakmamız bu ayırımları yapabilmemizi sağlayabilir mi? *

Hegel'in diyalektiğini tarihî-maddeci bir biçimde düzeltmek istediğimiz zaman, yani ona marksist bir nitelik kazandırmaya çalıştığımızda, bu *ayakları üstüne oturtma* ve *akılcı çekirdeği ortaya çıkarma* kavramlarıyla karşılaşıyoruz. Ama Marx'ın da açıkca belirttiği gibi, bu iki eylem arasındaki ilişki oldukça çapraşık görünüyor, çünkü *ayakları üstüne oturtma* yalnızca akılcı çekirdeği ortaya çıkartmakla kalmıyor, aynı zamanda —kısmen de olsa— akılcı çekirdeği bozuyor, değiştiriyor. *

Bütün geçici varsayımları bir yana bırakıp, Hegel diyalektiğinin eleştirel bir biçimde düzeltilmesini ve yeni diyalektiğin ortaya çıkışını incelersek; yani «Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi,» «1844 yılının İktisadî-Felsefî Yazıları,» «Kutsal Aile,» «Alman İdeolojisi,» «Felsefenin Sefaleti,» «Manifesto,» gibi eserleri analiz edersek, herkesçe bilinen belirli çelişmelerin Marx ve Engels'in düşünce tarzlarında oynadıkları temel rolü görürüz —özellikle bu çelişmelerden bir tanesi çok önemli : Sınıflar arasındaki, yani burjuvazi ile işçi sınıfı arasındaki çelişme. Bu çelişme teorik bir taslak olarak, ilk kez «Kutsal Aile»nin 16. bölümünde karşımıza çıkıyor ve «Manifesto»da klasik, bilinen kavramına kavuşuyor : Bu kavram *sınıf karşıtlığı* kavramı. *

Tarihî maddeciliğin temelde saptadığı çelişmelerin spesifik (özgül) özelliği ne ? Kısaca söylemek gerekirse: bunlar antagonist çelişmelerdir, bir tarafın gelişimi, karşı tarafın —eskiden egemen olan tarafın— yıkılışının, ortadan kalkışının somut koşulunu hazırlamaktadır; çelişmeler hiçbir zaman, örneğin devlet gibi yüksek bir birimin bünyesinde eriyerek ortadan kalkamazlar; oysa Hegel'de devlet, «Hukuk Felsefesi»nde açıkladığı şekliyle, çelişmelerin gerçek temelidir; buna karşılık «Üçüncü Terim»de (Dritte Terminus) devlet, çelişmelerin uzlaşmaz karakterinin bir dışavurumudur; * çelişmenin tek «çözüm»ü bu temellerin gerçek bir devrimle kökünden ortadan kaldırılmalarıdır, bu çözüm Hegel'in felsefesindeki gibi düşüncenin bir başka uğrağa tasarımsal geçişi değildir, tarihin bir başka aşamasına gerçek bir geçiştir, bu geçişte sözkonusu çelişme çözümlenmekten çok, kökünden ortadan kaldırılmaktadır. *

Marx ve Engels, dönüşmüş bir mantığa göre yaptıkları işlevsel analizlerinin (Funktionalanalyse) çerçevesi içindeki kategorileri apaçık Hegel'den almalarına karşın, temelde Hegel'inkilere uymayan bu çelişmeleri karşıtlık (Gegensatz) ve çelişme (Widerspruch) kavramlarıyla belirlerler, onlara gö-

* Yazar burada, gerekli soruları sormaya başlıyor. Ama bu soruların **düşünülmesi** bile, kendisinin başta koyduğu tersyüz etme işlemini geçersiz kılmaya yeter.

* Hegel sistemini «ayakları üstüne oturtmak» bir yana, bu sistemin **ayaklarını bulmak** da yeterince zordur, çünkü bir dairenin ayakları olmaz. Bu ayaklar, son analizde, idealizmin bilgi teorisidir ki, bunlarla maddecilik arasında köprü kurmak da o kadar kolay değildir.

* Oysa Hegel'in «çelişki» kavramı, tanımı gereği böyle bir karşıtlığı içinde barındıramayacak bir çelişkidir. Yazar, bu noktadan sonra, başlangıç noktasından yavaş yavaş uzaklaşarak, Hegel'le Marx'ın benzeşmesinden çok ayrışmasını vurgulamaya başlıyor. «Devlet» sorunu bunun bir somut örneği.

* Oysa Hegel çelişkisi, antagonizmi değil, her şeyin uzlaşırlığını açıklamak için başvurulmuş bir ilkedir.

* Hegel'in, yukarıda andığı «aşma» (aufhebung) kavramının Marksizm'le uzlaşmazlığını belirtiyor böylece.

re maddî çelişme insan kafasına yansır, böylece kavranır. Zaman zaman, örneğin Marx'ın Annenkov'a 1846 yılı mektuplarında ve «Felsefenin Sefaleti»nde, eşanlamlı Fransızca bir kavram olan «antagonizm» kullanılmıştır. (Engels daha sonra sınıfların karşıtlığı 'Klassengegensatz' kavramını sınıfların antagonizmi 'Klassenantagonismus' kavramıyla değiştirmiştir.) * Bu kavram daha sonraları Almancalaşarak sık sık kullanılır oldu. (Örneğin «Katkılar»ın önsözünde, «Kapital» in I. ve VI. kitaplarında v.s.) Toparlamak gerekirse, marksist düşünce antagonizm kategorisinde odaklanmaktadır, antagonist çelişme «akılcı çekirdek»in temel ögesidir, bu öge Hegel diyalektiğinin materyalist anlayışla tersine çevrilmesiyle ortaya çıkarılmıştır. * ■

* Çünkü Hegel'de karşıtlık, aynı zamanda özdeşlik demektir. Bunu da, Marksizm içinde düşünmek zordur. Çünkü Marksizm'de **karşıt** olanın, örneğin burjuvazi ile proletaryanın, aynı zamanda «özdeş» olabileceğini düşünmek imkânsızdır. Ama Hegel'de toparlayıcı kavram «insan» olduğu için, «sınıf» da bunun içinde eritilebilir.

* Bu da, bizce, Hegel'in «akılcılığının» çok «başaşağı» bir açıklaması. Çünkü, «antagonizm», bu anlamda, Hegel'de olmayan bir kavram. Ama Antagonizmi içermeyen sistemi tepe üstü çevirince içinden antagonizm kavramının düşeceğini ummak da biraz garip bir iyimserlik oluyor.

GÖZLEM YAYINLARI

YENİ KİTABINI SUNAR

ALMAN EMPERYALİZMİNİN TÜRKİYEYE GİRİŞİ

Lothar Rathmann

Leipzig Karl Marx Üniversitesi Öğretim Üyelerinden Prof. Dr. Lothar Rathmann tarafından hazırlanan bu kitap, Alman emperyalist yayılma siyasetinin geçmişteki ve gelecekteki boyutlarını bugüne kadar gözlerden kaçırılmış «Gizli Belgeler» ışığı altında gözler önüne seriyor.

Almanya ile ilişkilerin tarihini bilmek bügüne de ışık tutacak. Aynı zamanda bugünkü Ortak Pazar'ın tarihsel öncüleri de görülebilecek. Çünkü Alman emperyalizmi daha 1914'lerde kurmayı tasarladığı Orta Avrupa Birliği'ne Türkiye'yi de katmayı amaçlıyordu. Kitabın sonuna eklenen Rosa Luxemburg'un yazısı ise Alman emperyalizminin Türkiye'ye girişinin tarihsel temellerini sergileyerek bu konudaki bilgileri bütünleştiriyor.

Fiyatı 15 Lira

İsteme adresi :
GÖZLEM YAYINLARI
P.K. 966
Karaköy / İSTANBUL

cem yayınevi

ARİF DAMAR

seslerin ayak sesleri

ŞİİRLER 7,5 Lira

- LEON TROÇKİ

  EKİM DEVRİMİNİN ÖĞRETTİKLERİ
  (Yeni çıktı. 10.— Lira)

- V. İ. LENİN

  FELSEFE DEFTERLERİ — I —
  Çeviren ve Notlayan: ULUĞ NUTKU
  (Birinci hamur ofset baskı 20.— Lira)

- GEORGİ DİMİTROV

  FAŞİZMİN YARGILANMASI
  (2. Basım 20.— Lira)

- M. SCACHTMAN

  SOVYETLER BİRLİĞİNDE SOL MUHALEFETİN İLK ON YILI
  (10.— Lira)

- BERTOLT BRECHT

  FAŞİZM ÜZERİNE YAZILAR
  (10.— Lira)

- C. PALLOIX

  LENİN VE ROSA LUXEMBURG'DA EMPERYALİZM SORUNU
  (6.— Lira)

- ROSA LUXEMBURG

  SOSYAL REFORM YA DA DEVRİM
  (12.— Lira)

- İSTEME ADRESİ:

  MAYA YAYINLARI
  Ankara Cad. Konak Han No: 43
  Cağaloğlu — İSTANBUL

yücel yayınları
posta kutusu 401, istanbul

- **Bilimsel Kitaplar :**

◆ Walter Holistein, FİLİSTİN SORUNU ... ... 25.—
◆ Edgar Snow, UZUN DEVRİM ... ... 20.—
◆ Julius Fuçik, DARAĞACINDAN NOTLAR, 3. basım ... ... 10.—
◆ Muhammet Mathu, KIR GERİLLASI ... ... 10.—
◆ Engels, İNGİLİZ İŞÇİ HAREKETİ ... ... 10.—
◆ Mandel - Novack, MARKSİST YABANCILAŞMA KURAMI ... ... 10.—
◆ Paul Sweezy, YÜZ YIL SONRA KOMÜNİST MANİFESTO ... ... 10.—
◆ Truman Nelson, ANALARIN İŞKENCESİ ... ... 10.—
◆ Jean Bruhat, MARX - ENGELS - MARKSİZMİN GELİŞİMİ ... ... 20.—
◆ Lenin, HAREKETİN BİRLİĞİ ... ... 10.—
◆ Aytunç Altındal, TÜRKİYE'DE KADIN ... ... 20.—

- **Romanlar :**

◆ Karel Ptaçnik, BÜYÜK DİRENÇ ... ... 30.—
◆ B. Traven, HÜKÜMET, 2. basım ... ... 20.—
◆ Jack London, MEKSİKALI DEVRİMCİ, 2. basım ... ... 15.—
◆ Jack London, VAHŞETİN ÇAĞRISI, 3. basım ... ... 10.—
◆ Jack London, CAN YOLDAŞI, 2. basım ... ... 15.—
◆ Howard Fast, HALK SAVAŞÇILARI, 2. basım ... ... 15.—
◆ Metin İlkin, YARIN İÇİN, 3. basım ... ... 10.—
◆ İzak Babel, ODESA MASALLARI ... ... 15.—
◆ Yakavos Kambanellis, FAŞİZMİN PENÇESİNDE ... ... 20.—
◆ Lütfi Kaleli, DİŞLİLER ARASINDA ... ... 10.—
◆ Enver Gökçe, DOST DOST İLLE KAVGA, 2. basım ... ... 15.—

- **YÜCEL YAYINLARI**

Ankara Cad. Güncer Han No. 45/12
Cağaloğlu / İSTANBUL

ATAÇ KİTABEVİ SUNAR

ŞÜKRAN KURDAKUL

ONLARIN ÇOCUKLARI

Yazarın hiçbir yerde çıkmamış hikayelerinden oluşan son kitabı. Bütün kitapçılarda. 10.— Lira.

İstanbul, İzmir dağıtım : GE - DA
Öbür İller : Ataç Kitabevi,
Ankara Cad. 45 — Istanbul.

NEDEN 2 SOSYALİST PARTİSİ — 1946

T.K.P. Kuruluşu ve Mücadelesinin Tarihi 1914 - 1960

Yazan : İ. TOPÇUOĞLU

I. KİTAP ÇIKIYOR!

Yazışma Adresi : İbrahim TOPÇUOĞLU
P.K. 10 Üsküdar - İSTANBUL

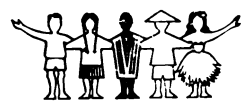

öncü kitabevi

- **MARKSİZM DEVLET ÜZERİNE**
  — DEVLET VE İHTİLÂL İÇİN HAZIRLIK MATERYALİ —

  Lenin ... ... 15.—

- **KADIN VE MARKSİZM**

  K. Marx - F. Engels - V. İ. Lenin - J. Stalin ... ... 20.—

- **MARKSİZM - LENİNİZM'İN İDEOLOJİK VE POLİTİK DÜŞMANI : MAOİZM**

  Bilim İşçileri 15.—

- **TEKELLER**

  J. P. Delilez ... ... 20.—

Babıali Cad. No. 8 Cacaloğlu - İSTANBUL

KONUK YAYINLARI

SOSYALİZM KİTAPLIĞI :

1 — FRANSIZ SOLUNUN ORTAK HÜKÜMET PROGRAMI
Beraat etti . . . . . 15.—
2 — YAKIN ÇAĞLAR TARİHİ I. cilt
N. V. Yeliseyeva . . . . . 30.—
3 — GERÇEKTE VE EYLEMDE HUKUKUN PAYI
Monique-Roland Weyl . . . . . 35.—
4 — ÇAĞIMIZDA ULUSAL KURTULUŞ SAVAŞLARI VE ÜÇÜNCÜ DÜNYA
E. Jukov A. İskenderov . . . . . 20.—
5 — MAO'NUN TEORİK GÖRÜŞLERİNİN ELEŞTİRİSİ
M. I. Sladkovski F. W. Konstantinov . . . . . 20.—
6 — EMPERYALİZM ÜZERİNE TEMEL KURSLAR (1974)
Ernst Haak Hannes Wunderlich . . . . . 15.—
7 — LENİN - GENÇLİK VE GÜNÜMÜZ DÜNYASI . . . 15.—
8 — İLERİ BİR DEMOKRASİ İÇİN SOLUN GÜÇ BİRLİĞİ
Ernst Henry . . . . . 15.—
9 — ÇAĞDAŞ REVİZYONİZMİN ELEŞTİRİSİ
P. N. Fedoseyev - Alfred Kosing . 15.—

Gerçekçi Romanlar Dizisi :

1 — SIKIYÖNETİM
Franko Solinas . . . . . 15.—
2 — TESLİM OLMAYANLAR ÖLMEZ
Nikolai Çukovsky . 40.—
3 — ÇEKÇEK
Lao-Şe . . . . . 20.—
4 — HİTLER FAŞİZMİ ÜZERİNE KONUŞMALAR
Berthold Brecht . . . . . 10.—
5 — FAŞİZMİ EZECEĞİZ
Dolores İbarruri . 30.—

Çağdaş Dünya Sorunları :

1 — BAĞDAT BASRA YOLLARINDA
Hasan Hüseyin . . . . . 20.—
2 — SEÇİMLE GELEN KRALLAR
M. Duverjer . . . . . 20.—

Sanat ve Edebiyat İncelemeleri Dizisi :

1 — SANATIN GEREKLİLİĞİ
Ernst Fischer . 20.—

Şiir Dizisi :

1 — BİR SİYASİNİN ŞİİRLERİ
Can Yücel . 15.—

KONUK YAYINLARI
P.K. 749 İSTANBUL

teori

YENİ ÇIKAN KİTAPLAR:

- **EKİM DEVRİMİ ÜZERİNE**
  LENİN — 15.- Lira —
- **PROLETARYA PARTİSİ ÜZERİNE**
  LENİN 2. Baskı — 7.50 Krş. —

DİĞER KİTAPLAR

- **CHE GUEVARANIN ANISINA**
  KİM İL SUNG — 3.- Lira —
- **SEYLAN NİSAN 1971 AYAKLANMASI**
  ROHAN WİJEWEERA — FRED HALLİDAY
  — 10.- Lira —
- **KORE DEVRİMİ ÜZERİNE**
  KİM İL SUNG — 10.- Lira —

İSTEME ADRESİ:

TEORİ YAYINLARI
Ankara Cad. Konak Han
No. 43/6
Cağaloğlu / İSTANBUL

KAPAN
HİKÂYELER
HAKKI GÜMÜŞTAŞ
MAY YAYINLARI

Birikim
AYLIK
SOSYALİST KÜLTÜR
DERGİSİ

nâzım hikmet

CEM YAYINEVİ

✸ TÜM ESERLERİ 1 ŞİİRLER 1

ilk şiirler • 835 satır • sesini kaybeden şehir

✸ TÜM ESERLERİ 2 ŞİİRLER 2

jokond ile si-ya-u / varan 3/1+1=bir
gece gelen telgraf / portreler

✸ TÜM ESERLERİ 3 ŞİİRLER 3

benerci kendini niçin öldürdü /
taranta babu'ya mektuplar / simavne
kadısı oğlu şeyh bedreddin destanı